

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 94
ΤΕΥΧΟΣ 838
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2011

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἢ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΑΝΘΙΜΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Πρωτοπρεσβύτερος ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΤΑΜΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ-ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 20 εὐρώ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 20 εὐρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011-3010

Βαρβούνη Γ.Μ., Ἀν. Καθηγητοῦ ΔΠΘ
Τζουμέρκα Παν., Λέκτορος ΑΕΑΘ

Ὁ "Κῶδιξ τῆς Ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναγίας τῶν πέντε ὀσπιτίων Σάμου τῆς ἐπιλεγόμενης "Μεγάλης Παναγίας"

Στά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα δυό αὐτάδελφοι μοναχοί, ὁ Νεῖλος καί ὁ Διονύσιος, ἐπικεφαλῆς μικρῆς μοναστικῆς συνοδείας, ἔφτασαν στήν Σάμο ἀπό τίς μοναστικές κοινότητες τοῦ μικρασιατικοῦ ὄρους Λάτρος. Ἀρχικά ἐγκαταστάθηκαν κοντά στόν Ἅγιο Γεώργιο, στό Ἡραῖον, ἐπειδή ὅμως ὁ φόβος τῶν πειρατικῶν προσβολῶν καί ὁ πόθος ἐρημικότερης ζωῆς τούς παρακινοῦσαν, μετακινήθηκαν σέ ὀρεινή περιοχή, κοντά στό σημερινό μοναστήρι, μέσα σέ πυκνό καί ἀδιαπέραστο δάσος[1].

Ἐκεῖ ὁ Διονύσιος, στή διάρκεια προσευχῆς, εἶδε ὑπερφυσικῆς προελεύσεως φῶς, τό ὁποῖο ἐρευνώντας, καί μέ τή συνεργασία τοῦ Νείλου, ἀνακάλυψε κεραμική εἰκόνα τῆς Παναγίας, τήν ὁποία μετέφεραν στήν καλύβα τοῦ Διονυσίου. Κατά τήν παράδοση ἡ εἰκόνα μεταφέρθηκε θαυματουργικά στόν τόπο τῆς εὑρέσεώς της,

1.Βλ. σχετικά Μ. Γ. Βαρβούνης, *Οι Μονές τῆς Σάμου, Ἀθήνα 2006, σ. 23 κ.ἑξ., ὅπου καί συνοπτικά στοιχεῖα περί τήν ἱστορία τῆς μονῆς. Ἐπίσης, Γ. Κ. Ἀγγελινάρας, Τό μοναστήρι τῆς Μεγάλης Παναγίας στή Σάμο,* (Ἀθήνα) 1989, ὅπου καί τά ἱστορικά τῆς μονῆς. Εὐ. Λέκκος, Μοναστήρια τῆς Σάμου, (Ἀθήνα) 1996, σ. 12 κ.ἑξ. Ἰω. Κουμανούδης, «Σκαρίφημα σαμιακῶν μονῶν», *Σαμιακή Ἐπιθεώρηση* 11-12 (1968), σ. 113-123. Πρβλ. Ἱερά Μητρόπολις Σάμου, Ἰκαρίας καί Κορσεῶν, *Μοναστήρια τῆς Σάμου*, Ἀθήνα χ.χρ., σ. 11 κ.ἑξ., μέ ἀνακεφαλαίωση τῶν περί τήν μονή πληροφοριῶν τῆς σχετικῆς σαμιακῆς βιβλιογραφίας. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Η Ἐκκλησία τῆς Σάμου ἀπό τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον*, Σάμος 1967, σ. 147-175.

καί καθώς αὐτό ἐπαναλήφθηκε δυό φορές, ὁ Διονύσιος ζήτησε μία ἀκόμη θαυματουργική ἐπιβεβαίωση τῆς θεϊκῆς θέλησης: προσευχήθηκε ὥστε ἄν ἡ Παναγία ἤθελε νά μείνουν στόν τόπο εὕρεσης τῆς εἰκόνας νά βλαστήσει τό ξερό ραβδί του, πρᾶγμα πού συνέβη, ὥστε νά δημιουργηθεῖ μία θαλερή κρανιά. Ἔτσι, τό 1586 μπῆκαν τά θεμέλια τῆς μονῆς καί ὁ χῶρος εὑρέσεως, δίπλα στό μοναστήρι, διαμορφώθηκε σέ ἁγίασμα, στό ὁποῖο κατεβαίνει κανείς μέ μικρή πέτρινη σκάλα. Ἐπιγραφή ἐκεῖ, πληροφορεῖ τόν προσκυνητή ὅτι ἡ διαμόρφωση τοῦ χώρου τελείωσε τόν Ἰούλιο τοῦ 1763, ὡς ἔργο τοῦ Γεώργιου Παριανοῦ[2].

Αὐτά κατά τήν παράδοση. Φαίνεται ὡστόσο ὅτι ὁ Νεῖλος καί ὁ Διονύσιος συγκέντρωσαν σέ ἕνα κοινόβιο ἀσκητές πού πρίν ζοῦσαν σέ πέντε διαφορετικές τοποθεσίες περί τήν μονή, ἔχοντας χτίσει καλύβες καί μικρούς ναούς, ἐξ οὗ καί ἡ ἀρχαιότερη ὀνομασία τοῦ μοναστηριοῦ «Παναγία τῶν Πέντε Ὀσπιτίων». Οἱ πέντε αὐτές ἀσκητικές οἰκήσεις μποροῦν ἴσως νά ταυτιστοῦν μέ ὁρισμένα ἀπό τά παρεκκλήσια καί τά μετόχια τῆς μονῆς (κτητορικό παρεκκλήσι Ἁγίων Ἀποστόλων, Ἅγιος Ταξιάρχης στόν δρόμο πρός τό χωριό Μύλοι, νεκροταφειακός ναός Ἁγίου Ἀντωνίου, Ἅγιος Γεώργιος Ἡραίου, Ἅγιος Γεώργιος Κουμαραδαίων). Ἔτσι, ὁ Νεῖλος καί ὁ Διονύσιος πρέπει νά θεωροῦνται ἀπό τούς εἰσηγητές τοῦ κοινοβιακοῦ συστήματος στό νησί, καθώς ἐπανέλαβαν, πέντε σχεδόν αἰῶνες ἀργότερα, τό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτη στό Ἅγιον Ὄρος, μέ τήν ἵδρυση τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας (963).

Ἡ οἰκοδόμηση τῆς πρώτς φάσης τῆς μονῆς ὁλοκληρώθηκε τό 1592, καί ἡ ἀνέγερση τοῦ περικαλλοῦς καθολικοῦ, πού ἀκολουθεῖ τόν τύπο τοῦ ἁγιορείτικου τρίκογχου ναοῦ, τό 1593. Τήν ὁριστική του ὡστόσο μορφή ὁ ναός πῆρε τό 1596, μέ νάρθηκα, ἐξωνάρθηκα καί παρεκκλήσιο, τό ὁποῖο εἶναι παλαιότερο τοῦ καθολικοῦ καί προϋπῆρχε αὐτοῦ, σύμφωνα μέ ὅσα θά ἀναφερθοῦν στή συνέχεια. Ὁ τροῦλλος εἶναι ὀκτάπλευρος, καί στό βόρειο ἄκρο τοῦ νάρθηκα ὑψώνεται ἰδιόμορφο μαρμάρινο καμπαναριό, τετράγωνης κάτοψης, ἀπό πολυσπόνδυλους κιονίσκους καί διάτρητο τροῦλλο. Ἐπιγραφή στήν εἴσοδο τοῦ νάρθηκα ἀναφέρει τό ἔτος 1777, πιθανότατα ὅμως

2. Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἐκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική τῆς Σάμου», *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 283-315. Ὁ ἴδιος, «Λαϊκή ἐκκλησιαστική λιθογλυπτική τῆς Σάμου», *Παρνασσός* 43 (2001), σ. 307-328, μέ τίς σχετικές ἐπιγραφές καί λεπτομέρειες.

3. Κ. Παπαϊωάννου, «Ἡ μεταβυζαντινή ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική τῆς Σάμου», *Ἀπόπλους* 8 (1992), σ. 353-365. Ὁ ἴδιος, *Ἐκκλησίες καί μοναστήρια τῆς Σάμου*, Ἀθήνα 1997, σ. 45 κ. ἑξ.

ή χρονολογία αὐτή ἀναφέρεται στή διαμόρφωση της θύρας, ἀφοῦ μᾶλλον ὁ νάρθηκας χτίστηκε μαζί μέ τό ναό[3].

Ὁ ναός εἶναι κατάγραφος ἀπό τοιχογραφίες, πού ἔχουν εἰδικά μελετηθεῖ ἀπό τόν Ν. Πάσσα[4] καί χρονολογοῦνται, σύμφωνα μέ σχετική ἐπιγραφή, στά 1596. Στό κέντρο τοῦ μαρμάρινου δαπέδου ἔχουν τοποθετηθεῖ παλαιοχριστιανικά γλυπτά θωράκια καί παράσταση τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὔας περί τό δένδρο τῆς ζωῆς, σκαλισμένη σέ μεγάλη μαρμάρινη πλάκα. Τό ξυλόγλυπτο καί ἐπιχρυσωμένο τέμπλο εἶναι τοῦ 1740, ἔργο τοῦ ξυλογλύπτη Ματθαίου τοῦ Μικέ, καί ζωγραφισμένο καί ἐπιχρυσωμένο ἀπό τόν ἁγιογράφο ἱερομόναχο Γαβριήλ, τό 1742. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι στή θέση τῆς δεσποτικῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας φέρει τήν Παναγία τοῦ Κύκκου. Στόν ἴδιο ναό ὑπάρχουν ἐπίσης ἐπιχρυσωμένος ξυλόγλυπτος ἄμβωνας, τοῦ 1805, ἐπί ἡγουμενίας τοῦ Ἀνθίμου, καί ξυλόγλυπτος ἐπίσης δεσποτικός θρόνος, πιθανόν ἔργο τοῦ ξυλογλύπτη τοῦ τέμπλου, χρυσωμένοι καί οἱ δυό τοῦ 1819, στή διάρκεια τῆς ἡγουμενίας τοῦ Χριστοφόρου. Οἱ μαρμάρινες βαθμίδες τοῦ θρόνου ἔχουν κατασκευαστεῖ -ἴσως ἐκ τῶν ὑστέρων- τό 1803. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἐπίσης ὁ ἡγουμενικός θρόνος καί τά προσκυνητάρια τοῦ ναοῦ, πού ἀποτελοῦν ἔργα μέ σαφεῖς λαϊκές καταβολές. Ἐπίσης, μοναδική στή σύλληψη καί τήν ἐκτέλεση εἶναι ἡ ξυλόγλυπτη καί ζωγραφισμένη θύρα πού ὁδηγεῖ ἀπό τό νάρθηκα στό ναό, ἔργο μέ ἐκφραστική δύναμη καί ὀργιαστικές φυσικές συνθέσεις, πού ἀποδίδει συμβολικά τό παραδείσιο κάλλος, τό ὁποῖο προγεύονται οἱ πιστοί μέσα στόν ὀρθόδοξο χριστιανικό ναό[5].

Σέ προσκυνητάρι ἀπέναντι ἀπό τόν δεσποτικό θρόνο βρίσκεται ἡ ἐφέστια εἰκόνα τῆς Παναγίας, πού εἰκονίζει τήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου καί εἶναι ἐπάργυρη. Κατά τήν σχετική ἐπιγραφή ἐπαργυρώθηκε τό 1750 ἀπό τόν Νισύριο ἀργυροχρυσοχόο Παῦλο Ἀναγνώστου, μέ φροντίδα τοῦ ἡγουμένου Γαβριήλ Ζωγράφου καί τῶν γερόντων Παϊσίου καί Ἀνθίμου, ἐπιτροπεύοντος Κωνσταντίνου Ἀναγνώστου[6]. Ἡ ἀρχική θαυματουργή εἰκόνα πού βρῆκαν

4. Ν. Πάσσας, *Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ της μονῆς Μεγάλης Παναγίας τῆς Σάμου*, Ἀθῆναι 1982.

5. Βλ. σχετικά Μ. Γ. Βαρβούνης, «Τά ξυλόγλυπτα τέμπλα τῆς Σάμου», *Σαμιακές Μελέτες* 2 (1995-1996), σ. 117-247. Ὁ ἴδιος, «Συμπληρωματικά γιά τά ξυλόγλυπτα τέμπλα τῆς Σάμου», *Σαμιακές Μελέτες* 3 (1997-1998), σ. 379-405. Ὁ ἴδιος, «Παραδοσιακή ἐκκλησιαστική ξυλογλυπτική στή Σάμο», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 778 (1999), σ. 347-394, ὅπου καί οἱ σχετικές λεπτομέρειες.

6. Μ.Γ. Βαρβούνης, «Παραδοσιακή ἐκκλησιαστική ἀρχυροχοΐα», *Σαμιακές Μελέτες* 8 (2007-2008), σ. 329-356, ὅπου καί τά ἀντίστοιχα ἔργα, μέ περιγραφή καί ἀνάλυση τῶν ἐπιγραφῶν τους.

οἱ Νεῖλος καί Διονύσιος καταστράφηκε στήν μεγάλη πυρκαγιά τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰώνα, σώζεται ὅμως ἀντίγραφό της, ἔργο τοῦ Κρητικοῦ Ἰωάννου Δεκάρχου, τοῦ 1670. Στό ναό ὑπάρχουν ἐπίσης καί ἄλλες φορητές εἰκόνες τοῦ 18ου αἰώνα, ἀλλά καί μικρή ἐπάργυρη εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ 1753, σέ εἰδικό προσκυνητάρι. Στούς δυό χορούς ὑπάρχουν πολλά ἀκιδογραφήματα. στήν κάτω ζώνη τῶν τοιχογραφιῶν, πού δίνουν σημαντικές πληροφορίες γιά γεγονότα ἀπό τή ζωή τῆς μονῆς.

Δίπλα στό καθολικό ὑπάρχει τό κτητορικό παρεκκλήσι τῶν ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου, κατάγραφο ἐπίσης μέ τοιχογραφίες ἀρχαιότερες ἐκείνων τοῦ καθολικοῦ. Ο Π. Λαζαρίδης τοποθετεῖ χρονολογικά τό παρεκκλήσιο στό τέλος τοῦ 15ου αι[7]. Φέρει ξυλόγλυπτο, σύγχρονο ἀλλά καλαίσθητο τέμπλο. Ἐκεῖ σώζεται καί παλαιός ξυλόγλυπτος ἐπιτάφιος τῆς μονῆς, ἔργο τοῦ ξυλογλύπτη Παναγιώτη τό 1800, καί χρυσωμένος τό 1802 κατά τήν ἡγουμενία τοῦ ἱερομονόχου Κοσμᾶ.

Τό κτηριακό συγκρότημα τῆς μονῆς ἀκολουθεῖ τόν καθιερωμένο τύπο τοῦ ὀρθόδοξου μοναστηριοῦ, μέ διώροφες καί τριώροφες, στήν ἀνατολική καί βορειοανατολική πλευρά, πτέρυγες, πού ἐσωτερικά ἔφεραν ὀξυκόρυφα τόξα καί ξυλοκατασκευές. Οἱ βοηθητικοί χῶροι ἦταν στό ἰσόγειο καί τό ἡγουμενεῖο στήν ἀνατολική πτέρυγα, μέ κελιά εὐρύχωρα, μέ τζάκι καί ἐξωτερικά παράθυρα. Ἡ κεντρική εἴσοδος τῆς μονῆς, στό ἀνατολικό μέρος, διαμορφώθηκε τό 1762, καί ἀρχικά μόνη εἴσοδος ἦταν ἐκείνη τῆς βορειοδυτικῆς πτέρυγας, πού ἐξωτερικά προστατεύεται ἀπό πύργο-παρατηρητήριο, καί ὁδηγεῖ μπροστά στό καθολικό.

Στό νότιο τμῆμα σώζεται κρήνη μέ ἐπιγραφή, τοῦ 1596, ὅπου μνημονεύεται τό ὄνομα τοῦ τεχνίτη μαστρο-Στεφανή.

Τό 1988 ἡ μονή, πλήν τοῦ καθολικοῦ, κάηκε ἀπό πυρκαγιά, πού κατέστρεψε καί τό παρεκκλήσι τοῦ ἁγίου Ἀνθίμου, στόν δεύτερο ὄροφο τῆς βορειοανατολικῆς πτέρυγας. Ἔκτοτε ἔγιναν ὁρισμένες ἐπεμβάσεις, καί μόλις πρόσφατα ἐγκαταστάθηκε ἐδῶ ὀλιγομελής ἀλλά δυναμική ἀδελφότητα ἀπό τά Μετέωρα, πού μέ εὐαισθησία καί καλαισθησία ἐπιμελεῖται τήν κτηριακή καί τήν πνευματική ἀναγέννηση τοῦ μοναστηριοῦ. Στό ἄκρο τῆς δυτικῆς πτέρυγας ἱδρύθηκε τώρα καί νέο παρεκκλήσι, πού εἶναι τοιχογραφημένο, γιά καθημερινές λατρευτικές ἀνάγκες τῶν μοναχῶν[8].

---

7. Π Λαζαρίδης, «Βυζαντινά καί μεσαιωνικά μνημεῖα νήσων Αἰγαίου», *Ἀρχαιολογικόν Δελτίον* 23 (1968) Β.2 – *Χρονικά*, σ. 399.

8. Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές τῆς Σάμου», *Σαμιακές Μελέτες* 4 (1999-2000), σ. 55-270. Ἐπίσης ὁ ἴδιος, «Συμπληρωματικά γιά τίς

Τό ἀρχεῖο καί ὁ παλαιός κώδικας τῆς μονῆς, μαζί μέ πολλούς ἀπό τούς θησαυρούς της, χάθηκαν στήν πυρκαγιά τοῦ 18ου αἰ., τό ἔργο τῆς ὁποίας ὁλοκλήρωσε καί νέα πυρκαγιά, τό 1947, πού ἔκαψε καί τήν τράπεζα τῆς μονῆς. Σήμερα, μέρος τοῦ κώδικα σώζεται στά ΓΑΚ Σάμου, ἐνῶ τά βιβλία καί οἱ κώδικες τῆς μονῆς μεταφέρθηκαν, γιά ἀσφάλεια, στήν Ἱερά Μητρόπολη Σάμου. Ἐκεῖ σώζονται καί τρεῖς κώδικες ἀπό τή μονή, τοῦ 12ου καί τοῦ 15ου αἰ., μέ πατερικά κείμενα, καί τοῦ 18ου αἰ. μέ ἀντίγραφα ἐπιστολῶν.

Ἀπό τήν μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1754 διασώθηκαν καί ὁρισμένα πατριαρχικά ἔγγραφα. Πρόκειται γιά σιγίλια τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν Διονυσίου, τό 1663, πού ἐπικυρώνει προηγούμενα ἱδρυτικά ἔγγραφα τῶν Πατριαρχῶν Τιμοθέου, Κυρίλλου καί Παρθενίου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Γρηγορίου, τό 1797, καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Κυρίλλου, τό 1816, σχετικά μέ τήν ἐξασφάλιση τῶν μετοχίων, τῆς περιουσίας καί τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας τῆς μονῆς. Στή μονή ἐπίσης σώζονται πέντε λειψονοθῆκες μέ διάφορα ἅγια λείψανα, ἅγιο ποτήριο (1818), δίσκος (1803), λεκάνη ἁγιασμοῦ (1793) καί δυό περίτεχνοι σταυροί ἁγιασμοῦ.

Ἡ δύναμη καί ἡ οἰκονομική εὐρωστία τῆς μονῆς φαίνεται καί ἀπό τά μετόχια της, ὅπως μαρτυροῦνται στίς πηγές. Ἀναφέρονται δεκαέξι μετόχια, δυό ἀπό τά ὁποία στό νησί Σαμιοπούλα, νότια της Σάμου. Ἀπό αὐτά ἀξιοθέατα εἶναι ὁ Ἅγιος Ταξιάρχης, στόν δρόμο πρός τούς Μύλους, σέ ρυθμό ἁγιορείτικου τρίκογχου, καί ὁ νεκροταφειακός ναός τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, κοντά στό μονοστήρι. μέ ἐξαίρετο ἀχρύσωτο ξυλόγλυπτο τέμπλο, τοῦ α΄ μισοῦ του 18ου αἰ.

Ἡ μονή Μεγάλης Παναγίας ἔπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στήν ἱστορία τῆς Σάμου, ἰδίως κατά τόν 19ο αἰ. Οἱ πατέρες τοῦ μοναστηριοῦ ἐνίσχυσαν ἰδιαιτέρως τήν ἐκπαίδευση καί τήν διατήρηση τοῦ ἑλληνορθόδοξου φρονήματος τῶν Σαμίων, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ἔγγραφες εὐχαριστίες τοῦ κυβερνήτη Ἰω. Καποδίστρια πρός τήν ἀδελφότητα, τοῦ 1829. Ἐξ ἄλλου, ἀπό τό 1821 ὡς τό 1834, ὅποτε καί ἐπιβλήθηκε τό ἡγεμονικό καθεστώς, ἡ μονή ἀποτελοῦσε στρατηγεῖο καί κρησφύγετο τῶν ἀρχηγῶν τῆς σαμιακῆς ἐπανάστασης, ὅπως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σάμου Κύριλλος καί ὁ Λογοθέτης Λυκοῦργος. Ἀπό ἐδῶ ἀναχώρησαν καί οἱ δυό, τόν Μάιο τοῦ 1834 γιά τήν ἐξορία, ἐνῶ στό μοναστήρι αὐτό συγκεντρώθηκαν οἱ ὀπαδοί τοῦ Λυκούργου καί ἀποφάσισαν τήν ἐκδίωξη τοῦ ἐπάρχου Κυριάκου Μώραλη, ποῦ

ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές της Σάμου», *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 99-117, ὅπου καί οἱ προερχόμενες ἀπό τή μονή Μεγάλης Παναγίας ἐπιγραφές.

εἶχε ἔρθει σέ σύγκρουση μέ τούς Σαμίους[9].

Ἐδῶ οἱ Ἁρμοστές τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας συμφιλίωσαν τούς πληρεξουσίους τῆς Σάμου, τόν Δεκέμβριο τοῦ 1822, καί ἐδῶ συνῆλθε τό 1828 ἡ Γενική τῶν Σαμίων Συνέλευση, πού ἐξέλεξε ἐπαρχιακούς δημογέροντες, μέ γενικό διοικητή τόν Λογοθέτη Λυκοῦργο. Τό 1834 ἡ μονή περικυκλώθηκε καί λεηλατήθηκε ἀπό Τούρκους στρατιῶτες τοῦ Χασᾶν μπέη, πού εἶχαν ἔρθει γιά νά ἐπιβάλλουν τό ἡγεμονικό καθεστώς στό νησί.

Μετά τή μάχη τοῦ Κάβο-Φονιά, στίς 5 Ἰουλίου 1821, ὁ καπετάν Σταμάτης Γεωργιάδης κρέμασε στήν εἰκόνα τῆς Παναγίας, στή μονή, τά φλωριά ἀπό τόν Τοῦρκο Καπλᾶν ἀγά, τόν ὁποῖο μέ ἕνα, χτύπημα ἔκοψε σέ δυό κομμάτια, ἐνῶ τήν εἰκόνα τῆς μονῆς λιτάνευαν οἱ Σάμιοι τόν Αὔγουστο τοῦ 1824 ὅταν κινδύνευαν ἀπό ἐπιδρομή τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Ἄλλωστε, τόν Αὔγουστο τοῦ 1821, καθώς ἀναφέρει ἡ παράδοση, ὁ ἱερέας Παναγιώτης ἀπό τόν Μαραθόκαμπο εἶδε, κατά τήν πανήγυρη τῆς μονῆς, τήν Παναγία νά σκεπάζει μέ τό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς της τή Σάμο, γεγονός πού διαδιδόμενο ἔδωσε θάρρος καί δύναμη στούς ἀγωνιστές τοῦ νησιοῦ[10].

Τό 1750 πειρατές ἀπό τά Μικρασιατικά παράλια πολιόρκησαν τή μονή. Κατά τήν παράδοση ὁ μοναχός Νεόφυτος Πνευματικάκης ἔστειλε τότε στόν ἀρχηγό τούς ἁγιασμό, καί κατόπιν ἄνοιξε τίς πύλες τῆς μονῆς· οἱ πειρατές, μέ πρῶτο τόν ἀρχηγό τους, μπῆκαν μέσα, ἀπόθεσαν τό ὅπλα τους καί ἔγιναν μοναχοί. Ἀδελφός τῆς μονῆς ὑπῆρξε καί ὁ μητροπολίτης Βεροίας καί Ναούσης Ἀλέξανδρος Δηλανᾶς, σημαντική ἐκκλησιαστική προσωπικότητα τοῦ α΄ μισοῦ του 20οῦ αἰώνα. Ὁπωσδήποτε ὅμως τήν μεγαλύτερη πνευματική ἀκμή ἡ μονή γνώρισε μέ τήν ἡγουμενία τοῦ Ἰσίδωρου Κυριακόπουλου (1819-1882) ἀπό τόν Μαραθόκαμπο, ἡσυχαστή καί

9. Πρβλ. Σπ. Μελᾶς, «Λυκοῦργος Λογοθέτης. Ὁ στρατηγός τῆς Σάμου (προσωπογραφία)», *Ἑλληνική Δημιουργία* 60 (1950), σ. 169-170. Ἐπίσης βλ. Γ. Ἀ. Ζαφείρης, *Λογοθέτης Λυκοῦργος. Ὁ μεγάλος Σαμιώτης ἀρχηγός τοῦ '21*, Ἀθήνα 1977, σ. 347. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά, ἤτοι ἱστορία τῆς νήσου Σάμου ἀπό τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς* 2, ἐν Σάμῳ 1881, σ. 376.

10. Βλ. Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Λαογραφία καί πολιτική στή Σάμο τοῦ 19ου αἰώνα», *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos* 25 (2004), σ. 233-242. Ζ. Δημητριάδης, «Ὁ πέπλος τῆς Παναγίας», *Σαμιακά Χρονικά* 3-4 (1939), σ. 8. Γιά τά ἱστορικά ἐκεῖνα γεγονότα βλ. Ν. Ἀ. Δημητρίου, Ἱστορία τῆς Σάμου, Ἀθήνα 1979, σ. 70-72. Κ. Ι. Πτίνης, *Ἡ Σάμος καί τό '21*, Σάμος 1990 (β΄ ἔκδ.), σ. 152-156. Ἰ. Βακιρτζῆς, «Χριστός Σάμον ἔσωσε τῇ 6ῃ Αὐγούστου 1824», *Ἑλληνική Δημιουργία* 60 (1950), σ. 187-190.

μαθητή τοῦ ἀββᾶ Ἀπολλώ τῆς Πάτμου, πού ἐκοιμήθη ἐδῶ ἀφοῦ πρίν εἶχε διατελέσει ἡγούμενος στίς μονές Εὐαγγελισμοῦ Λευκάδος Ἰκαρίας (1859) καί προφήτου Ἡλιοῦ Καρλοβάσου (1871) καί εἶχε ἱδρύσει τό ἀσκητικό κάθισμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Ἐλεήμονα, κοντά στόν Μαραθόκαμπο[11].

Ἡ μονή, πού ὅπως προαναφέρθηκε ζεῖ μία νέα περίοδο ἀναγέννησης τώρα, ἑορτάζει στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, ἡ πανήγυρη ὅμως μεταφέρθηκε στήν ἀπόδοση τῆς ἑορτῆς (23 Αὐγούστου) ἀπό τόν μητροπολίτη Σάμου Ἀθανάσιο (1900-1903), λόγω τῶν πολλῶν πανηγυριῶν στά σαμιακά χωριά κατά τήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου).

Ὅπως προαναφέρθηκε, ἀπό τόν κώδικα τῆς μονῆς σώζεται μόνο ἕνα μικρό ἀπόσπασμα στά ΓΑΚ – Ἀρχεῖα Νομοῦ Σάμου. Πρόκειται γιά ἕνα σταχωμένο βιβλίο, πού περιλαμβάνει τούς λογαριασμούς τῆς μονῆς ἀπό τό 1858 ὡς τό 1882, τό ὁποῖο εἶχε ὑποβληθεῖ στήν Ἡγεμονική Διοίκηση γιά ἔλεγχο τῶν διαχειρίσεων τῆς μονῆς, καί ἔμεινε στό Ἀρχεῖο. Τό ἀπόσπασμα αὐτό πήραμε μετά ἀπό σχετική αἴτηση, γι᾽ αὐτό καί ἐκφράζουμε τίς εὐχαριστίες μας στόν προϊστάμενο τῶν ΓΑΚ Σάμου κ. Χρ. Λάνδρο.

Ἡ προσπάθειά μας σήμερα παραδίδεται στό ἐπιστημονικό κοινό ὡς μικρή συμβολή στή μελέτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Σάμου, ἀφοῦ μέσα ἀπό τίς ἀναγραφές τῆς πηγῆς πού ἐκδίδουμε φαίνεται ἀνάγλυφη ἡ ἱστορία καί ἡ πορεία τῶν μονῶν τοῦ νησιοῦ κατά τό κρίσιμο β᾽ μισό τοῦ 19ου αἰώνα, ἐποχή κρίσιμη καί καθοριστική γιά τήν Ἡγεμονία τῆς Σάμου, γεγονός πού φανερώνει καί τήν ἱστορική ἀξία τῆς ἱστορικῆς πηγῆς πού ἀναδεικνύουμε.

---

11. Για τόν Ἰσίδωρο Κυριακόπουλο βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Σαμίου ἱερομονάχου Ἰσιδώρου Κυριακοπούλου (1819-1882)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 81 (1998), σ. 369-418. Ὁ ἴδιος, «Νέες εἰδήσεις γιά τόν Σάμιο ἱερομόναχο Ἰσίδωρο Κυριακόπουλο (1819-1882)», *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 394-395. Γιά τίς σχέσεις τῶν Κολλυβάδων καί τῆς παράδοσής τους μέ τόν μοναχισμό τοῦ νησιοῦ βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Οἱ Κολλυβάδες στή Σάμο», *Ἀπόπλους* 31-32 (2004), σ. 315-323. Ὁ ἴδιος, «Ἁγιορεῖτες Κολλυβάδες καί φιλοκαλισμός στή Σάμο (18ος-19ος αἰ.)», *Πρακτικά ΚΕ᾽ Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 109-128. Ὁ ἴδιος, «Σαμιακός μοναχισμός καί κολλυβάδικη παράδοση», *Φιλογένεια* 10:1 (2008), σ. 14-22, ὅπου καί ἡ σχετική πλούσια βιβλιογραφία.

Κῶδιξ τῆς Ἱερᾶς καὶ Πατριαρ/χικῆς ἡμῶν

Μονῆς Μεγάλης/ Παναγίας

Ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς/ Σεπτεμβρίου τὸ ἔτος 1858
ἀπὸ/ τῆς Ἡγουμενίας Δανιὴλ Ἱερομο/νάχου

[σ. 1]Σήμερον τὴν εἰκοστὴν Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ/ πεντηκοστοῦ ὀγδόου ἔτους, ἡμέραν Σάββατον ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τῶν πέντε/ ὀσπητίων, ἐνώπιον τῶν παρευρεθέντων Πατέρων, τοῦ ἀξιοτίμου Βουλευτοῦ/ κυρίου Κωνσταντίνου Μιτσάκη([1]) καὶ τοῦ

---

1. Ὁ Κωνσταντῖνος Μητσάκης ὑπῆρξε μέλος τῆς ἐπιτροπῆς πού μετέβη στήν Κωνσταντινούπολη, κατά τήν σαμιακή ἐπανάσταση τοῦ 1849 ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Στέφανου Βογορίδη, μέ σκοπό νά ἐνεργήσει γιά τήν ἀντικατάστασή του [Γιά τά ἐπαναστατικά κινήματα πού ὁδήγησαν στήν πτώση τοῦ Βογορίδη βλ. Ν. Βαφέας, «Ἡ ἐξέγερση τοῦ 1849-1850 στή Σάμο : μία τομή στήν ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας», *Πρακτικά Συνεδρίου «Ἡ Σάμος ἀπό τά βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»* 2, Ἀθήνα 1998, σ. 135-147. Ὁ ἴδιος, *Pouvoir et conflits dans l' Empire ottoman. La revolte de 1849-1850 dans la Principaute de Samos*, Florence 1998. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, «Ἡ ἐν Πύργῳ Γενική Συνέλευσις τῶν Σαμίων τοῦ 1849», Πρακτικά Διημέρου «*Τοπική ἱστορία καί ἀρχεῖα*», Σάμος 1992, σ. 159-166. Ἡ ἴδια, «Ἡ κατάληξη τῆς κρίσης τοῦ 1849 στή Σάμο. Προσωρινή Διοικητική Ἐπιτροπή τοῦ 1850. Ἔργο καί ἁρμοδιότητες», *Πρακτικά Συνεδρίου «Ἡ Σάμος στά νεότερα χρόνια (17ος-20ός αἰώνας)*, Ἀθήνα 2002, σ. 249-260]. Συμμετεῖχε ἐπίσης στήν ἐπιτροπή τοῦ 1851 γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Σάμου πού εἶχαν κρατηθεῖ στήν Κωνσταντινούπολη, τήν ἴδια δέ χρονιά διορίστηκε Βουλευτής ἀπό τόν τοποτηρητή τῆς Ἡγεμονίας Γεώργιο Κονεμένο, διορισμός πού ἐπικυρώθηκε ἀπό τήν Γενική Συνέλευση τῶν Σαμίων, τοῦ ἴδιου ἔτους. Ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἡγεμόνα Ἰωάννη Γκίκα [Γιά τόν Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Ἰωάννη Γκίκα βλ. Φλ. Μαρινέσκου, «Ὁ Ἰωάννης Γκίκας, κυβερνήτης τῆς Σάμου», Μνημοσύνη 9 (1984), σ. 9 κ.ἑξ. Ὁ ἴδιος, «Ὁ Ἰωάννης Γκίκας ὡς κυβερνήτης τῆς νήσου Σάμου», Πρακτικά Συνεδρίου «*Ἡ Σάμος ἀπό τά βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα*» 2, Αθήνα 1998, σ. 453-465. G. Penelea-Fillitia, «Une visite chez le Prince de Samos», Πρακτικά Συνεδρίου «*Ἡ Σάμος ἀπό τά βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα*» 2, Ἀθήνα 1998, σ. 467-471] ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως τοῦ 1857 καί ἐξελέγη Βουλευτής ἀπό τήν Συνέλευση τοῦ 1858, μετά δέ τήν παραίτηση τοῦ Ἰωάννη Γκίκα καί πρίν τόν διορισμό τοῦ Μιλτιάδη Ἀριστάρχη ὡς Ἡγεμόνα τῆς Σάμου, τό 1859 ὑπῆρξε μέλος σαμιακῆς ἐπιτροπῆς πού στάλθηκε στήν Ὑψηλή Πύλη, σχετικά μέ τήν ἐπίτευξη φοροαπαλλαγῶν γιά τούς Σαμίους πού διέμεναν στήν

Ἡγουμενικοῦ Γραμματέως Ἰ. Μ. / Πευκιάδου(2) ἐθεωρήθη μετά τῆς δεούσης ἀκριβείας καὶ ἐπιστασίας γενικός λογα/ριασμός τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς αὐτῆς Μονῆς ἐφ᾽ ἁπάσης τῆς Ἡγουμενίας

Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία. Τό 1861 ἐξελέγη ἀπό τήν Συνέλευση βουλευτής, ἀλλά παραιτήθηκε ἀμέσως γιά λόγους πολιτικῆς εὐθιξίας, ἐνῶ ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως τοῦ 1862, τήν ἴδια δέ χρονιά διορίσθηκε καί Βουλευτής ἀπό τόν Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Μιλτιάδη Ἀριστάρχη. Ὁ διορισμός αὐτός ἐπαναλήφθηκε τό 1863, τό 1864, τό 1865. Στή Συνέλευση τοῦ 1870, ἐπί τῆς Ἡγεμονίας τοῦ Παύλου Μουσούρου ὑπῆρξε πληρεξούσιος καί μέλος τῆς ἐπιτροπῆς πού συνέταξε τήν ἀπάντηση τῆς Συνελεύσεως πρός τόν ἐναρκτήριο ἡγεμονικό λόγο, ἐνῶ τό 1873 ὑπῆρξε μέλος μίας ἀπό τίς δυό ἐπιτροπές οἱ ὁποῖες ἀπεστάλησαν στήν Κωνσταντινούπολη, μέ ἀντιπολιτευτικό σκοπό πρός τόν Ἡγεμόνα Παῦλο Μουσοῦρο, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ σχεδίου νόμου γιά τήν ἀπέλαση ἀπό τήν Σάμο τῶν πολιτῶν πού θά κρίνονταν ὕποπτοι γιά διατάραξη τῆς δημόσιας τάξης [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου*, 1834-1912, Ἀθήνα 2005, σ. 170, 204, 208, 212, 223, 245, 257, 282, 286, 289, 300, 305, 308, 342, 363, 603, 604, 605]. Ἄρα τό 1858 ἦταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του δύναμης καί παρουσίας, γεγονός πού ἐξηγεῖ καί τήν συμμετοχή του στήν ἐπιτροπή.

2. Ὁ Ἰωάννης Πευκιάδης ὑπῆρξε ἐπίσης μέλος τῆς ἐπιτροπῆς πού μετέβη στήν Κωνσταντινούπολη, κατά τήν σαμιακή ἐπανάσταση τοῦ 1849 ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Στέφανου Βογορίδη [Γιά τόν Βογορίδη βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά, ἤτοι ἱστορία τῆς νήσου Σάμου ἀπό τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς* 3, ἐν Σάμῳ 1882 σ. 194-198. Κ. Ἰ. Πτίνης, *Ἡγεμόνες τῆς Σάμου*, Σάμος 1995 (ε' ἔκδοση), σ. 23-27. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οἱ βαλκανικοί λαοί. Ἀπό τήν τουρκικη κατάκτηση στήν ἐθνική ἀποκατάσταση (14ος-19ος αἰ.)*, Θεσσαλονίκη 1991 (β' ἔκδοση), σ. 215. Στ. Κεκρίδης, «Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἀναστασίου Παλλατίδη μέ τόν Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Στέφανο Βογορίδη», Σαμιακές Μελέτες 7 (2005-2006), σ. 379-500. Δημ. Σταματόπουλος, *Μεταρρύθμιση καί ἐκκοσμίκευση. Πρός μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τόν 19ο αἰώνα*, Ἀθήνα 2003, σ. 39-53, 59-62, 64-66, 356-360, μέ βιβλιογραφία], μέ σκοπό νά ἐνεργήσει γιά τήν ἀντικατάστασή του. Ὡς πληρεξούσιος, τό 1859, συνέταξε τήν ἀπάντηση τῆς Γενικῆς τῶν Σαμίων Συνελεύσεως στόν ἐναρκτήριο λόγο τοῦ Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Μιλτιάδη Ἀριστάρχη [Ἀλ. Σφοίνη, «Λόγοι τῶν Ἡγεμόνων στίς Γενικές Συνελεύσεις τῶν Σαμίων. Στερεότυπα καί ἀναπροσανατολισμοί», *Πρακτικά Συνεδρίου «Ἡ Σάμος στά νεότερα χρόνια (17ος-20ος αἰώνας)*, Ἀθήνα 2002, σ. 268. Πρβλ. Χρ. Λάνδρος, «Ἱστορικό Ἀρχεῖο Σάμου. Τό Ἀρχειο τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων (1834-1912)», *Πρακτικά Διημέρου «Τοπική ἱστορία και ἀρχεία»*, Σάμος 1992, σ. 128-141. Γ. Μουτάφης, «Ἱστορικοί προβληματισμοί σχετικα μέ τήν σαμιακή ἡγεμονία», *Πρακτικά Διημέρου «Τοπική ἱστορία καί ἀρχεια»*, Σάμος 1992, σ. 167-168]. Ἀπό τόν ἴδιο Ἡγεμόνα διορίστηκε Βουλευτής τό 1860, ἐνῶ τό 1861 ἐξελεγη ἀπό τήν Συνέλευση βουλευτής, ὅπως καί ὁ Κωνσταντῖνος Μητσάκης, ἀλλά παραιτηθηκε ἀμέσως για λόγους πολιτικῆς εὐθιξίας. Ἐξελέγη ἐπίσης Βουλευτής τό 1862. Τό 1864 ὑπῆρξε ἐκ τῶν ἐπιφανῶν στελεχῶν τῆς ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνα Μιλτι-

καὶ διαχειρίσεως τοῦ Πανοσιωτάτου Ἡγουμένου κυρίου Δανιήλ(3), ἀρχο/μένης ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1854 ἔτους, μέχρι τῆς 19ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1858 ἔτους, ὡς ἀκολούθως(4).

Ἔσοδα	Γρόσια	παράδες
Εἰσπράχθησαν κατὰ τὸ 1854 ἔτος κατὰ τὸ ἰδιαίτερον κατάστιχον	15783	20
Ὁμοίως « « 1855 « «	31621	20
Ὁμοίως « « 1856 « «	11514	
Ὁμοίως « « 1857 « «	32667	
Ὁμοίως « « 1858 « «	19924	24
	111510,24	

άδη Ἀριστάρχη ἀντιπολιτεύσεως, τήν ἴδια δέ χρονιά διορίστηκε καί πάλι Βουλευτής, ἔχοντας πάρει τίς περισσότερες ψήφους ἔναντι ὅλων τῶν συνυποψηφίων του. Στίς ἀρχές τοῦ 1866, ἐν μέσῳ ἐπεισοδίων ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνος, ὁ Ἰω. Πευκιάδης συνελήφθη, πρωτοστάτησε στήν ἀνάκληση τοῦ Ἀριστάρχη στήν Κωνσταντινούπολη καί συμμετεῖχε στή Συνέλευση τοῦ 1867, τήν πρώτη του Ἡγεμόνα Παύλου Μουσούρου, μετά τή λήξη τῆς ὁποίας διορίστηκε καί πάλι Βουλευτής. Τήν ἴδια χρονιά συμμετεῖχε σέ ἐπιτροπή πού στάλθηκε στήν Ὑψηλή Πύλη, μέ σκοπό τήν ἐπίλυση πολλῶν ἀπό τά χρονίζοντα προβλήματα τῆς Σάμου καί τῶν κατοίκων της, στήν ὁποία συμμετεῖχε καί ὁ Ἡγεμόνας, τόν ὁποῖο μάλιστα συνόδευσε κατά τήν παρουσίασή του ἐνώπιόν τοῦ Μεγάλου Βεζύρη καί τοῦ Σουλτάνου, μένοντας στήν Κωνσταντινούπολη ἐπί ἕνα ἑξάμηνο. Ἐπίσης ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως τοῦ 1870 [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου ... ὅ.π.*, σ. 257, 261, 268, 282, 288, 302, 305, 306, 310, 326, 330-332, 342, 603-605].

3. Πρόκειται γιά τόν Ἡγούμενο τῆς μονῆς Δανιήλ Χίου, ἀπό τόν Πύργο τῆς Σάμου, πού ἡγουμένευσε ἀπό τό 1854 [Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου ἀπό τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον, Σάμος 1967, σ. 172].

4. Σύμφωνα μέ τή σχετική ἡγεμονική σαμιακή νομοθεσία, οἱ οἰκονομικές διαχειρίσεις τῶν μονῶν κατ' ἔτος ἐλέγχονταν, μέ τή σύμφωνη γνώμη καί τοῦ Μητροπολίτη Σάμου, ἀπό τήν «ἐπί τῶν Μονῶν Ἐπιτροπή», στήν ὁποία προήδρευε ὁ Μητροπολίτης, καί συμμετεῖχε ἕνας βουλευτής καί ἕνας δικαστικός λειτουργός. Οἱ θεωρημένοι ἀπό τήν ἐπιτροπή ἀπολογισμοί ὑποβάλλονταν στήν ἡγεμονική διοίκηση, ἡ ὁποία καθόριζε καί τόν φόρο πού ἀναλογοῦσε σέ κάθε μοναστήρι [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου... ὅ.π.*, σ. 208]. Ἡ πηγή πού σχολιάζουμε ἐδῶ ἀποτελεῖ μέρος αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἐλέγχων ἐτήσιων ἀπολογισμῶν οἰκονομικῆς διαχείρισης, οἱ ὁποῖοι ἀπό τά μέσα τοῦ 19ου αἱ. καί μετά στερεότυπα περιλαμβάνονται καί ἐπαναλαμβάνονται στούς κώδικες τῶν μονῶν τῆς Σάμου.

Δάνεια ἀπὸ διαφόρους δι' ὁμολόγων

ἀπὸ Ζαχαρίαν Παναγιωτίδην(5)	Γρ. 1.000
ἀπὸ Διαμαντήν Γιανοῦτσον	1.000
ἀπὸ Ν. Ἰωαννίδην	860
ἀπὸ Ἰωάννην Χατζηθεοδώρου(6)	500
ἀπὸ Ἰωάννην Πανούσον	250
ἀπὸ Ἰωάννην Χονδρόν	1.000

5.Ὁ Ζαχαρίας Παναγιωτίδης, ἀπό τό Καρλόβασι, ὑπῆρξε ἐνεργό μέλος τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1849 ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνα Στέφανου Βογορίδη, γι' αὐτό καί ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης Μουσταφᾶ πασάς διέταξε νά καεῖ τό σπίτι του. Τό 1853 διορίστηκε ἀπό τόν τοποτηρητή τοῦ ἐκλεγμένου Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη [Γιά τόν Ἀλέξανδρο Καλλιμάχη βλ. Δημ. Σταματόπουλος, *Μεταρρύθμιση καί ἐκκοσμίκευση* ... ὅ.π., σ. 47, 388, 400. Ἀ. Ἀλεξανδρῆς, «Οἱ Ἕλληνες στήν ὑπηρεσία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, 1850-1922», *Δελτίον Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρειας τῆς Ἑλλάδος* 23 (1980), σ. 370. Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ὁ Γεώργιος Κονεμένος ὡς τοποτηρητής τοῦ Ἡγεμόνα τῆς Σάμου Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη (1850-1854)», *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos* 31 (2010), ὑπό δημοσίευση] Βουλευτής, γεγονός πού ὑπῆρξε καί ἡ κορύφωση τῆς πολιτικῆς τοῦ σταδιοδρομίας [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 201, 213, 604]

6. Ὁ Ἰωάννης Χατζηθεοδώρου ἀνήκει στούς πολιτικούς της Σάμου πού προέκυψαν ἀπό τήν ἀντιπολίτευση ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνα Στέφανου Βογορίδη, ὑπῆρξε μάλιστα μέλος τῆς ἐπιτροπῆς πού στάλθηκε στήν Κωνσταντινούπολη διαμαρτυρόμενη ἐναντίον τοῦ Γεωργίου Κονεμένου [Βιογραφικά γιά τόν Γεώργιο Κονεμένο βέη (1822-1894) βλ. στό βιβλίο Κων. Γ. Παπαγεωργίου, *Γεώργιος Κονεμένος Βέης, Ἡγεμών Σάμου* 1849-1854. *Ἕνας ἐπιφανής Πρεβεζάνος* (ἐπιμέλεια : Σωκράτης Βασιλείου), Ἀθήνα 2005, μέ κριτική παρουσίαση ἀπό τόν γράφοντα, Σαμιακές Μελέτες 7 (2005-2006), σ. 862-863. Ὁ Γεώργιος Κονεμένος νυμφεύθηκε σέ πρῶτο γάμο τήν Εὐφροσύνη, ἀπό τήν ὁποία ἀπέκτησε τήν κόρη του Μίνα Κονεμένου, καί σέ δεύτερο γάμο τήν Σεβαστή Ἀριστάρχη, ἀπό τήν ὁποία ἀπέκτησε τήν κόρη του Μαρία Κονεμένου. Γιά τά στοιχεῖα αὐτά θερμά εὐχαριστῶ τόν κ. Ν. Καράμπελα, Πρόεδρο τοῦ Ἱδρύματος «Ἀκτία Νικόπολις». Βλ. ἐπίσης Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ὁ Γεώργιος Κονεμένος καί ἡ Ἡγεμονία τῆς Σάμου (1850-1854)», στόν τόμο Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου – Χρῆστος Σταυρᾶκος (ἐπιμ.), Πρέβεζα Β'. *Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνοῦς Συμποσίου γιά τήν Ἱστορια καί τόν Πολιτισμό τῆς Πρέβεζας* (16-20 Σεπτεμβρίου 2009). Preveza B'. Proceedings of the Second International Symposium for the History and Culture of Preveza (16-20 September 2009) II. Πρέβεζα 2010 – Preveza 2010, σ. 73-84], τόν ὁποῖο θεωροῦσαν ὑποχείριο τοῦ Βογορίδη. Διορίστηκε Βουλευτής τό 1854, τό 1861, τό 1862, τό 1864, τό 1865, ὑπῆρξε πολλές φορές πληρεξούσιος ἀλλά καί μέλος δοαφόρων ἐπιτροπῶν τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων τῶν Σαμίων [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 197, 200, 217, 282, 289, 300, 305, 342, 345, 353, 363, 375, 376, 380, 389].

ἀπὸ Δημήτριον Καρυδιᾶν(7)		500
- Γ. Ὀρφανίδην		1.450
- Γ. Ἀ. Κοντακτσήν		500
- Νικόλαον Δεσποίνης		500
- Δανιὴλ Ἡγούμενον		3.000
- Λουΐ Μάρκ(8)		2.000
- Χατζή Ἄνθιμον		600
- ἕτερα ἀπό Λουΐ Μάρκ		3.000
- ἕτερα ἀπὸ Δανιὴλ Ἡγούμενον		3.184
- Παππᾶ Θεόδωρον		500
	19.784	

Τὸ ὅλον τῶν ἐσόδων συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δανείων 131.266,24

Μεταφέρονται

[σ. 2]

	Γρόσια	Παράδες
Μεταφορά τῶν ἐσόδων	131266	24

Ἔξοδα

Ἐξωδεύθησαν κατά τὸ 1854 ἔτος εἰς τὸ ἰδιαίτερον κατάστιχον				28247
Ὁμοίως	"	1855 ἔτος	"	19661,30
Ὁμοίως	"	1856 ἔτος	"	14904
Ὁμοίως	"	1857 ἔτος	"	27207,16
Ὁμοίως	"	1858 ἔτος	"	13914,27
				Γρ. 103.934,33

7.Ὁ Δημήτριος Καρυδιᾶς ὑπῆρξε πληρεξούσιος του Πύργου Σάμου, στή Συνέλευση τοῦ 1862, τήν ὁποίας ἐξελέγη καί γραμματεύς [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 286].

8. Πρόκειται γιά τόν Γρηγόριο Λουΐ Μάρκ, πρόξενο τῆς Μεγάλης Βρετανίας στή Σάμο, σημαίνουσα προσωπικότητα τῆς κοινωνικῆς, οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου, πού πέθανε στίς 18 Δεκεμβρίου 1878, καί τόν ὁποῖο στό ἀξίωμα τοῦ προξένου διαδέχθηκε ὁ γιός τοῦ Διονύσιος Λουΐ Μάρκ [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 389].

Ἐπληρώθησαν τὰ ἐπόμενα εἰς τοὺς ἀκολούθους δανειστάς

εἰς τοῦ Ἰω. Χονδρόν κεφάλαιον καὶ τόκοι	1197		Γρόσια	Παράδες
εἰς τὸν Ἰω. Χατζηθεοδώρου όμ. "	734			
-Ζ. Παναγιωτίδην όμ. "	1180			
Ἀρχιερέα Γρηγόριο(9) όμ. "	5200			
Παππᾶ Χαντζή Ἄνθιμον όμ. "	1855			
Παππᾶ Δημήτριον Οἰκονόμον όμ. "	1900			
Μαν. Θεμελιάδην όμ. "	126,2			
Κων. Νικολάου όμ. "	66			
Γιρούτα Στέφανον όμ. "	48			
Γ. Σκητσήν όμ. "	63			
Ἰατρὸν Πανᾶν όμ. "	1043,30			
- Ἰω. Πανοῦσον όμ. "	280	13693,10		
		117628,30		
Εἰς τὸ Γενικὸν Ταμεῖον δι' ἐκπαιδευτικήν εἰσφορὰν		2400	120028	3
			11616	21

Μένουν εἰς βάρος τοῦ Ἡγουμένου κυρίου Δανιήλ πρὸς ἐξίσωσιν γρόσια ἕντεκα χιλιάδες καὶ ἑξακόσια ἑξῆντα ἕξ καὶ παράδες 21.

Εἰς πίστωσιν συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις ἥτις ὑπεγράφη παρὰ τῶν

Ἀκολουθεῖ

[σ. 3] παρευρεθέντων πατέρων, τοῦ ἀξιοτίμου βουλευτοῦ καὶ τοῦ Ἡγουμενικοῦ Γραμματέως καὶ ἐσφραγίσθη μὲ τὴν σφραγίδα τῆς Μονῆς.

Ὁ Ἡγούμενος	Ὁ Βουλευτὴς	Ὁ Ἡγεμονικὸς Γραμματεύς
(ὑπ.) ὁ Ἡγούμενος Δανιήλ	Κ. Μιτσάκης	Ἰ. Μ. Πευκιάδης

---

9. Πρόκειται γιά τόν Μητροπολίτη Σάμου Γρηγόριο Γ' (1843-1854), πού πηρε τό μέρος τοῦ Ἡγεμόνα Στέφανου Βογορίδη, γι' αὐτό καί ἐξαναγκάστηκε νά ἀναχωρησει ἀπό τή Σάμο τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1852, ἐπανῆλθε στό νησί ἀλλά καί πάλι ἐκδιωχθηκε, γιά νά παει στήν Πάτμο καί στήν Κωνσταντινούπολη ξανά. Ἀργότερα εξελεγη Μητροπολίτης Δημητριάδος, ὅπου καί πέθανε, στίς 15 Σεπτεμβρίου 1858 στό χωριο Ἀγιά [Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία της Σάμου* ... ὅ.π., σ. 80-81].

Οἱ πατέρες
ὁ παπὰ Χατζή Ἄνθιμος
ὁ παπὰ Χατζή Ματθαῖος
ὁ παπά Δανιήλ
Διονύσιος Ἱεροδιάκονος
Ἱερόθεος Ἱεροδιάκονος [η σφραγίδα]

Τὸ Κοινὸν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μ. Παναγιᾶς

Δοῦναι	Γρόσια	Παράδες	Λαβεῖν	Γρόσια	Παράδες
Δι' ὅσα ὀφείλει ἐξ ὁμολόγου πρὸς τὸν κύριον Γρηγόριον Λουΐ Μάρκ	3000		Ἀπό τὸν πανοσιώτατον Ἡγούμενον Κύριον Δανιήλ ὡς φύλλον 1	11266	21
Ὑπόλοιπον πρός ἐξίσωσιν ὅπερ θεωρεῖται ἀποθεματικὸν κεφάλαιον	21225	1	Ἀπό τοὺς υἱοὺς Χατζή Δημητρίου ὁμολόγου	1300	
			Ἀπό Α. Σ. Ἀλέξιον ὁμολόγου	3000	
			Ἀπὸ Γ. Μελαγχρινοῦ ὁμ.	4500	
			Ἀπὸ Ἀνδρ. Χατζή Κωνσταντὴ ὁμοίως	4158	20
Ἰσοζύγιον	24225	1	Ἰσοζύγιον	24225	1

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Μ. Παναγίας 20 Σεπτεμβρίου 1858 φ. π. χ.

Ὁ Ἡγούμενος Ὁ Βουλευτὴς Ὁ Ἡγεμονικὸς Γραμματεύς
(ὑπ.) ὁ Ἡγούμενος Δανιήλ Κ. Μιτσάκης Ἰ. Μ. Πευκιάδης

Οἱ πατέρες
ὁ παπὰ Χατζή Ἄνθιμος
ὁ παπὰ Χατζή Ματθαῖος
ὁ παπά Δανιήλ
Διονύσιος Ἱεροδιάκονος
Ἱερόθεος Ἱεροδιάκονος

[σ. 5] Σήμερον τὴν εἰκοστὴν Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ/ πεντηκοστοῦ ἐνάτου ἔτους, ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ Μονῇ Μεγάλης Παναγίας συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Μονῶν τῆς Ν. Σάμου Ἐπιτροπὴ συγκειμένης ἀπὸ τὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην ἅγιον Σάμου κύριον Γαβριήλ([10]) πρόεδρον καὶ τοὺς κυρίους Δημήτριον Ξυλάραν([11]) Βουλευτὴν και Μανούηλ Προβαταρίδην([12]) Δικαστὴν, ἐξήλεγξε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς Μονῆς αὐτῆς τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἀρχομένους ἀπὸ 19ης Σεπτεμβρίου 1858 μέχρι

---

10. Ὁ Μητροπολίτης Σάμου Γαβριήλ Β΄ ὁ Κατσαρός, ἀπό τό Ἄνω Βαθύ, ἀδελφός τῆς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐξελέγη Μητροπολίτης Σάμου τόν Ἰούλιο τοῦ 1855 καί ἐνθρονίστηκε τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου ἔτους. Ἐποίμανε τήν Μητρόπολη Σάμου ὡς τό 1900 [βλ. σχετικά H.Hunger-O.Kresten-Ew.Kislinger-C.Cupane, Das Register des Patriarchats von Konstantinopel 1-2. Wien 1981-1995, με Indices, που εκδόθηκαν στη Βιέννη το 1995. J.Darrouzes, Notitiae Episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae. Paris 1981, αρ. 1-426, 2-495, 3-565, 4-444, 7-604, 9-474, 10-563 και 13-614. Γερ. Κονιδάρης, *Αἱ μητροπόλεις καί ἀρχιεπισκοπαί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἡ 'τάξις' αὐτῶν*, 1. Ἀθῆναι 1934, σ.99. Γιά τή θέση τῆς μητρόπολης Σάμου ἀπό τόν 17ο ὡς τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα καί κατά τίς ὀθωμανικές πηγές βλ. Π.Κονόρτας, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις γιά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο*, Ἀθήνα 1998, σ. 233,259,379,433 καί ἐπίσης σ. 240,160,280, μέ σχετικό ὑλικό], ἀντιμετωπίζοντας μέ ἐπιτυχία πολλές καί διάφορες κρίσεις, πάντοτε πρός τό συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας [Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 81-87]. Πρίν χειροτονηθεῖ Μητροπολίτης Σάμου, ὁ Γαβριήλ εἶχε χρηματίσει μοναχός καί διάκονος τῆς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ νησιοῦ, ἱεροδιάκονος καί διδάσκαλος στόν Κερκητζέ καί τήν Μαγνησία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλά καί διάκονος τοῦ Μητροπολίτου Πρεσλαύας Διονυσίου, ὡς ἐπίσης καί διάκονος καί ἀρχιδιάκονος στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί στήν Μητρόπολη Ἐφέσου. Ἐξελέγη Μητροπολίτης Σάμου στίς 12 Ἰουλίου 1855 καί ἐνθρονίστηκε στίς 16 Ὀκτωβρίου 1855.

11. Ὁ Δημήτριος Ξυλάρας ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Σαμίων τό 1853 καί τό 1859, ἀλλά καί Βουλευτής τό 1841, τό 1853, τό 1857, τό 1859, τό 1860, πολλές δέ φορές πληρεξούσιος, μέ σημαντικό ρόλο στήν πολιτική ζωή τοῦ τόπου [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 120, 208, 212, 213, 245, 257, 276, 289, 603-604].

12. Ὁ Μανουήλ Προβαταρίδης ὑπῆρξε μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ 1851 γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Σάμου πού εἶχαν κρατηθεῖ στήν Κωνσταντινούπολη, πρόεδρος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Σαμίων τοῦ 1863, πού συγκάλεσε ὁ Ἡγεμόνας τῆς Σάμου Μιλτιάδης Ἀριστάρχης, ἀλλά καί τῆς Συνελεύσεως τοῦ 1864, διορίστηκε δέ Βουλευτής τό 1865, ἀλλά καί μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1873, πού σκοπό εἶχε νά ὑποστηρίξει τόν Ἡγεμόνα Παῦλο Μουσοῦρο ἔναντι τῶν καταγγελιῶν πού τοῦ εἶχαν γίνει στήν Ὑψηλή Πύλη [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σαμου* ... ὅ.π., σ. 204, 236, 298, 300, 301, 303, 305, 308, 358, 363, 603, 605].

σήμερα καὶ εὗρε τὰ μὲν ἔσοδα συμποσούμενα εἰς γρόσια τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδας ὀκτακόσια τεσσαράκοντα τρία 44.843 ἐξ ὧν αἱ δέκα χιλιάδες [....] ἔλαιον ἀπώλητον τοῦ παρελθόντος ἔτους, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς γρόσια τριάκοντα τέσσαρας χιλιάδας ἑκατόν δέκα ἑπτά κατὰ τὰ προσαχθέντα κατάστιχα ὑπογεγραμμένα ὑπογεγραμμένα παρὰ τοῦ ἡγουμένου Δανιήλ και τῶν Συμβούλων καὶ ἐξελεγχθέντα παρ' ἡμῶν ἐνώπιον αὐτῶν ἐξ ὧν φαίνεται περίσσευμα εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα γρόσια δέκα χιλιάδες ἑπτακόσια είκοσι ἕξ ἀριθμ. 10726 πρὸς δὲ καὶ εἴκοσι μία χιλιάδες διακόσια εἴκοσι πέντε γρόσια ἀπὸ τοὺς λογαριασμοὺς τοὺς ὁποίους τὸ παρελθὸν ἔτος ἐθεώρησε ἡ ἐπιτροπὴ ὡς ὑπὸ φύλλον 2 ἔγινεν, ὥστε ἔχει σήμερον ἡ Μονὴ ἀποθεματικὸν κεφάλαιον γρόσια τριάκοντα μίας χιλιάδα ἐννιακόσια πενήντα ἕνα ἀριθμ. 31951. Συνετάχθη ὅθεν ἡ παροῦσα ἔκθεσις ἥτις ἀναγνωσθεῖσα εἰς ἐπήκοον πάντων ὑπογράφθη παρὰ τῆς εἰρημένης Ἐπιτοπῆς τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν Συμβούλων καὶ ἐσφραγίσθη τῆς σγραγίδος τῆς κοινῆς.

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Δανιήλ

ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ
Δ. Ξυλάρας
Μ. Προβαταρίδης

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ παπὰ Χατζή Ἄνθιμος
ὁ παπὰ Χατζή Ματθαῖος
ὁ παπά Δανιήλ
ὁ παπά Διονύσιος
Ἱερόθεος Ἱεροδιάκονος

[σ. 7] Σήμερον τὴν πρώτην Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ πρώτου ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Μητροπόλει συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Μονῶν τῆς Νήσου Σάμου ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἀπὸ τοὺς πανιερώτατον Μητροπολίτην Ἅγιον Σάμου κύριον Γαβριὴλ Πρόεδρον, καὶ τοὺς κυρίους Δημήτριον Ξυλάραν Βουλευτὴ καὶ Μ. Προβαταρίδην Δικαστήν ἐξήλεγξε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς Μονῆς τῆς Μεγάλης Παναγίας ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ κυρίου Δανιὴλ τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων ἀρχομένους ἀπὸ 29ης Νοεμβρίου 1859 μέχρι σήμερον καὶ εὗρε τὰ μὲν ἔσοδα συμποσούμενα ἐκ γρόσια 22297 τὰ δὲ ἔσοδα ἐκ γρόσια 32231 κατὰ τὰ προσαχθέντα κατάστιχα ὑπογεγραμμένα παρὰ τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν πατέρων ὥστε τὰ ἔξοδα εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα ὑπερτεροῦν τῶν ἐσόδων γρόσια ἐννέα χιλιάδες ἐννιακόσια τριάντα

τέσσερα[13].

Ἐπειδή ὅμως αὕτη ἡ Μονὴ εἶχεν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον ὡς ἐν τῷ κώδικι τούτῳ φαίνεται γρόσια γρόσια τριάκοντα μίαν χιλιάδας ἐννιακόσια πεντήκοντα ἕνα μένει δὲ ἤδη ἀποθεματικὸν κεφάλαιον εἰς τὴν Μονὴν αὐτὴν γρόσια εἴκοσι δύο χιλιάδες δέκα ἑπτὰ ἐκτὸς τοῦ ἤδη ἐξαχθησομένου ἐλαίου.

Συνετάχθη ὅθεν ἡ παροῦσα ἔκθεσις ἥτις ἀναγνωσθεῖσα ὑπεγράφη παρὰ τῆς εἰρημένης ἐπιτροπῆς καὶ τῶν Πατέρων καὶ ἐσφραγίσθη μὲ τὴν σφραγίδα τῆς Μονῆς.

Ὁ Ἡγούμενος	ἡ Ἐπιτροπή
(ὑπ.) Δανιήλ	ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ
	Δ. Ξυλάρας
	Μ. Προβαταρίδης

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ παπὰ Χατζή Ἄνθιμος
ὁ παπὰ Χατζή Ματθαῖος
ὁ παπά Δανιήλ

[σ. 9] Σήμερον τὴν δεκάτην Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ δευτέρου ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Μητροπόλει συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Μονῶν τῆς Νήσου Σάμου ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἀπὸ τὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην Ἅγιον Σάμου κύριον Γαβριὴλ Πρόεδρον, καὶ τοὺς κυρίους Δ. Χ. Σουβαλτζήν[14] Βουλευτὴν καὶ Μ. Προβαταρίδην Δικαστὴν ἐξήλεγξε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μεγάλης Παναγίας ἐπὶ τῆς Ἡγουμενίας τοῦ κυρίου Δανιὴλ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἀρχομένους ἀπὸ πρώτης Μαρτίου τοῦ 1861 μέχρι σήμερον καὶ εὗρε τὰ μὲν ἔσοδα συμποσούμενα εἰς γρόσια 33327 τριάκοντα τρεῖς χιλιάδας τριακόσια εἴκοσι ἑπτὰ τοῦ ἐφετεινοῦ ἐλαίου καὶ τῶν τόκων τοῦ Ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου, τὰ δὲ ἔξοδα ἐκ γρόσια 29624 εἴκοσι

---

13. Ὅπως προαναφέρθηκε, ἀνάλογες ἀναγραφές, πού δείχνουν τήν οἰκονομική κατάσταση τῶν μονῶν, ὑπάρχουν σέ ὅλους τους διασωθέντες κώδικες τῶν σαμιακῶν μονῶν αὐτῆς τῆς περιόδου [βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Μοναστική ζωή καί παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά. Ἡ μαρτυρία τοῦ κώδικα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Ζώνης Σάμου*, Ἀθήνα 1998, μέ συγκρίσιμα δεδομένα].

14. Ο Δημήτριος Σουβαλτζής ὑπῆρξε Βουλευτής τά ἔτη 1861 καί 1864, ἀλλά καί μέλος πολλῶν ἐπιτροπῶν, ἄρα ἐπιφανές στέλεχος τῆς δημόσιας ζωῆς τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 197, 200, 242, 245, 337, 603-605].

ἐννέα χιλιάδας ἑξακόσια εἴκοσι τέσσαρα, ἐπειδὴ ὅμως αὕτη ἡ Μονὴ εἶχεν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον ὡς φαίνεται καὶ ἐν τῷ κώδικι εἴκοσι δύο χιλιάδας δέκα ἑπτὰ γρόσια μένει ἤδη ἀποθεματικὸν κεφάλαιον εἰς τὴν Μονὴν αὐτὴν γρόσια εἴκοσι πέντε χιλιάδες ἑπτακόσια εἴκοσι δύο, ἐκτὸς τοῦ ἐφετεινοῦ ἐλαίου καὶ τῶν τόκων ὡς εἴρηται, καὶ ἐκτὸς δύο χιλιάδων ἑξακοσίων γροσίων καθυστερούντων ἀπὸ τὴν μίσθωσιν τοῦ Μετοχίου τῶν Κελλίων παρά τοῦ Ι. Μελαγχρινίδου, καὶ χίλια διακόσια γρόσια ἀπὸ τὸν Δ. Μύλιον ὡσαύτως καθυστερούμενα ἀπὸ μίσθωσιν, ἐλάβομεν περιληπτικὸν λογαριασμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων καὶ ἐκάμαμεν ἔκθεσιν καὶ ἐν τῷ κώδικι τῆς Μονῆς.

Συνετάχθη ὅθεν ἡ παροῦσα ἔκθεσις ἥτις ἀναγνωσθεῖσα ὑπεγράφη παρὰ τῆς εἰρημένης ἐπιτροπῆς, τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν Συμβούλων καὶ ἐσφραγίσθη μὲ τὴν τῆς Μονῆς σφραγίδα.

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Δανιήλ

ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ

Δημήτριος Χ. Σουβαλτζὴς
Μ. Προβαταρίδης

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ παπὰ Χατζή Ἄνθιμος
ὁ παπὰ Χατζή Ματθαῖος

[σ. 11] Σήμερον τὴν εἰκοστὴν Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ τρίτου ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἡγουμένου τῶν συμβούλων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλης Παναγίας, ἐθεώρησε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς αὐτῆς Μονῆς ἐξελέγξασα τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα καὶ πᾶσαν τὴν διαχείρσιν γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου Χατζή Ἀνθίμου([15]), ἀρχομένην ἀπὸ 15 Ἀπριλίου 1862 καὶ λήγουσαν μέχρι σήμερον. Εὗρε δὲ τὰ μὲν ἔσοδα ἀναβαίνοντα εἰς Γρόσια 47511,30 διὰ δὲ τὰ ἔξοδα γρ. 32725,30, κατὰ τὰ προσαχθέντα κατ᾽ ὄνομα κατάστιχα, ὑπογεγραμμένα ὑπὸ τοῦ

15. Πρόκειται γιά τόν Ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἄνθιμο, πού διαδέχθηκε τόν ἡγούμενο Δανιήλ, τόν ὁποῖο δέν ἀναφέρουν οἱ ἡγουμενικοί κατάλογοι τούς ὁποίους διαθέτουμε [Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου* … ὅ.π., σ. 172-173], καί στούς ὁποίους θά πρέπει νά προστεθεῖ. Ὁ Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης ἀναφέρει ὡς διάδοχό τοῦ Δανιήλ τόν Διονύσιο, τό 1856 [Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου* … ὅ.π., σ. 172 αρ. 14-15], σαφῶς ὅμως προκύπτει ὅτι μεσολάβησε ὁ ἐδῶ μνημονευόμενος Ἄνθιμος.

Ἡγουμένου καὶ τῶν συμβούλων, μὲ περίσσευμα πρὸς ἐξίσωσιν Γρ. 14786. Συγχρόνως ἐγένετο θεώρησις τῆς ὁλικῆς καταστάσεως τῆς Μονῆς. Πρὸς τοῦτο ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ ἀπὸ 13 Ἀπριλίου 1862 ἐν τῇ Μονῇ γενομένη πρᾶξις τῆς ἐπιτροπῆς, μετὰ τὴν τότε συμβᾶσαν ἀποβίωσιν τοῦ Ἡγουμένου Δανιὴλ καὶ ἐξεκαθαρίσθη ἡ χρηματικὴ περίνεια τῆς Μονῆς ὡς ἑξῆς. Εἰς μετρητὰ Γρόσια 7532, εἰς ὁμόλογα κατὰ τὸν καταχωρηθέντα ἐν τῷ κώδικι κατάλογον τῶν ὀφειλετῶν Γρ. 41650, εἰς λάδι ἀπώλητον ὡς ἔγγιστα Γρ. 10000 κι ὅσα νὰ λάβῃ διὰ πωληθὲν ἔλαιον πρὸς τὸν Ἰω. Χατζὴ Θεοδώρου, Γρ. 5250, τὸ ὅλον Γρ. 64432, ἤτοι Γρ. ἑξῆντα τέσσαρες χιλιάδες τετρακόσια τριάκοντα δύο. Ὁ λογαριασμὸς τῆς ἀνωτέρω διαχειρίσεως συνετάχθη εἰς διπλῆ, ὅπως ὁ μὲν, μείνῃ παρὰ τῇ Ἐπιτροπῇ, ὁ δὲ διαβιβασθῇ εἰς τὴν Διοίκησιν. Ἐν τῷ αὐτῷ λογαριασμῷ κατεστρώθη καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐκκαθάρισις τῆς καταστάσεως τῆς Μονῆς. Τὸ φαινόμενον περίσσευμα ἐκ. Γρ. 14786 συμπεριλαμβάνεται καὶ τὰ ὁμόλογα τοῦ ποσοῦ τῶν Γρ. 41650 καὶ ὁ Ἡγούμενος θεωρεῖται ἐξωφλημένος διὰ τὸ ποσὸν αὐτό. Εἰς τὸ ποσὸν τῶν ὁμολόγων, περιλαμβάνεται καὶ τὸ ἐκ γρωσίων 25722 ἀποθεματικὸν κεφάλαιον, μνημονευόμενον καὶ τὴν περυσινὴν πρᾶξιν τῆς Ἐπιτροπῆς, κατεκεχωρημένην ἐν τῷ κώδικι.

Συνετάχθη ἡ παροῦσα εἰς τριπλὴ ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν Συμβούλων ὅπως ἡ μὲν μείνῃ παρὰ τῇ Ἐπιτροπῇ, ἡ δὲ διαβιβασθῇ εἰς τὴν διοίκησιν, ἡ δὲ κατεχωρηθῇ ἐν τῷ κώδικι τῆς Μονῆς καὶ σφραγισθῇ τῇ σφραγίδι τῆς Μονῆς.

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζὴ Ἄνθιμος

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ
Ἀ. Κνήτης(16)
Γρ. Κωνσταντᾶς(17)

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζὴ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

---

16. Ο Ἀ. Κνήτης ὑπῆρξε Βουλευτής Σάμου τά ἔτη 1858, 1861, 1862 καί 1870 [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 604-605], καί μέ τήν ἰδιότητά του αὐτή συμμετεῖχε καί στήν ἐδῶ μνημονευόμενη ἐπιτροπή.

17. Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὑπῆρξε ἐπιφανής Σάμιος ἱεροψάλτης, διδάσκαλος καί μουσικός, γραμματέας πολλῶν Συνελεύσεων ἀλλά καί τῆς ἐπί τῶν μονῶν ἐπιτροπῆς, ἰδιότητα μέ τήν ὁποία ἐμφανίζεται καί ἐδῶ [βλ. Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 10, 149, 203, 208, 237, 257. Γ. Κ. Αγγελινάρας, «Ἡ ψαλτική παράδοση τῆς Σάμου», *Σαμιακή Ἐπιθεώρηση* 9: 33-34 (1987), σ. 46-49. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἡ Βιβλιοθήκη καί τό Ἀρχεῖο τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ», *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 404-416. Ὁ ἴδιος, «Ἀπό τό Ἀρχεῖο καί τή Βιβλιοθήκη τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ», Σαμιακές Μελέτες 5 (2001-2002), σ. 417-426].

[σ. 12] Ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν δι' ὁμολόγου ὀφειλόντων εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τῆς Μεγάλης Παναγίας, κατὰ τὴν ἀπὸ 20 Ἀπριλίου 1863 πρᾶξιν κατακεχωρημένων ἐνταῦθα.

		ὀφειλόμενα ποσὰ Γρόσια
1. Μανουὴλ Ῥοῦσος	ἐκ Παγωνδος	2000
2. Λεωνίδας Βασιλάκη	ὁμοίως	5000
3. Δ. Κνήτης	ὁμοίως	200
4. Ἰωάννης Τσέρος	ἐκ Πύργου	700
5. Εἰρήνη Μουστίκενα	ἐκ Κουμαραδαίων	100
		8000
6. Νικόλαος Ῥεΐζης	ἐκ Ν. Καρλοβασίου	
7. Κωνσταντὴς Ἰκάριος	ἐκ Μύλων	5250
8. Γιαννάκος	ἐκ χώρας	400
9. Νιόλαος Μυλωνᾶς	ἐκ Μύλων	300
10. Παναγιώτης Βρότσος		500
		14850
11. Ἀλέξανδρος Κοντογιώργης	ἐκ Μύλων	200
12. Μύλιος	ἐκ Παγώνδος	1200
13. Ἀναγν. Χατζῆ Γεωργίου	ἐκ Σκουραΐκων	10000
14. Μαστροκυριάκος	ἐκ Καστανέας	500
15. Ἀλέξης Σ. Ἀλέξη		3000
		29750
16. Ἀνδρέας Χατζῆ Κωνστ.	ἐκ Πλατάνου	4000
17. Ἀργυρός Μουστίκου[18]		500
18. Ἀλέξης Σ. Ἀλέξη		1000
19. Νικόλαος Παργιάνας	ἐκ Κουμαράδαίων	150
20. Δημήτριος Ἀγγέλικας	ἐκ Πύργου	400
	Σύνολο	35800
21. Γεώργιος Μελαγχρινής	ἐκ Σπαθαραίων	3200
22. Κωνστ. Μανωλιάδης	ἐκ Παγώνδος	2250
23. Γιάννης Παπαδάκης	ἐκ Πύργου	400
Τὸ ὅλον Γρ. Σαράντα μία χιλιάδες, ἑξακόσια πενήντα		41650

---

18. Ἀπό παλαιά οἰκογένεια τῆς Σάμου, ἡ ὁποία πρόσφατα ἀνέδειξε μία σημαντική πνευματική καί ἱερατική μορφή τῶν ἡμερῶν μας, τόν π. Καλλίνικο [βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἕνας ἀφανής πνευματικός ἀστέρας τῆς χριστιανικῆς Σάμου», *Φτεριᾶς* 34 (2007), σ. 9-11].

Τὴν 20 Ἀπριλίου 1863, Λιμὴν Βαθέος Σάμου.

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζὴ Ἄνθιμος

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριὴλ
Ἀ.Κνήτης
Γρ. Κωνσταντᾶς

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζὴ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 13] Σήμερον τὴν 20 Μαρτίου 1864, ἐν Λιμένι Βαθέως Σάμου καὶ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Μητροπόλεως, συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ, ἐθεώρησε τὸν ἐτήσιον ἀπολογισμὸν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλης Παναγίας, ἤ τῶν πέντε ὀσπητίων, προσαχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου τῆς αὐτῆς Μονῆς καὶ τῶν Συμβούλων, καὶ ἀρχόμενον ἀπὸ 15 Ἀπριλίου 1863, λήγοντα δε μέχρι τέλους Φεβρουαρίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους 1864. Ἐξελέγξασα κατὰ κονδύλιον τὰ προσαχθέντα κατάστιχα ἐσόδων καὶ ἐξόδων, ὑπογεγραμμένα τακτικῶς ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν Συμβούλων, εὗρεν αὐτὰ καλῶς ἔχοντα ἀναβαίνουν δὲ κατὰ καταστρωθέντα ἀπολογισμὸν, τὰ μὲν ἔσοδα εἰς Γρ. 49715,10, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς Γρ. 49224, ἤτοι μὲ περίσσευμα Γρ. 491,10 ὡς φαίνονται ὀνομαστὶ εἰς τὰ προσαχθέντα κατάστιχα. Εἰς τὰ ἔξοδα συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ ἐκ Γρ. 20000 δάνειον δοθὲν ἐφέτος εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Βροντᾶ([19]). Συγχρόνως ἐγένετο θεώρησις τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Μονῆς, καταστρωθεῖσα κάτωθεν τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ εὑρέθη ὅτι ἀναβαίνει εἰς Γρ. 49971,10, συνισταμένη εἰς μετρητὰ Γρ. 491,10 τὸ περίσσευμα δηλονότι τοῦ ἐφετεινοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ εἰς ὁμόλογα, Γρόσια 49480 καταχωρισθέντα ἐν τῷ κώδικι σελ. 16, πρὸς διάγνωσιν αὐτῶν ὀνομαστὶ, διότι ὁ εἰς σελ. 12 πέρυσι καταχωρισθείς ὀνομαστικὸς κατάλογος αὐτῶν, μένει ἄχρηστος, καθόσον τινές μὲν ἐξώφλησαν ὁλόκληρον τινὲς δὲ μέρος τῆς ὀφειλῆς. Εἰς τὰ ἔσοδα τοῦ θεωρηθέντος ἀπολογισμοῦ συμπεριλήφθη καὶ τὸ περυσινὸν ποσὸν τῶν Γρ. 7532, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον εἰς μετρητὰ. Συνετάχθη ἡ

---

19. Πρόκειται γιά τό ἀρχαιότερο μοναστήρι τῆς Σάμου, τήν Παναγία τοῦ Βροντᾶ ἤ Παναγία Βροντιανή, ἀφιερωμένο στό Γενέσιο τῆς Θεοτόκου, πάνω ἀπό τό χωριό Βουρλιῶτες [βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Σημειώματα γιά τήν Ι. Μονή τῆς Παναγίας τοῦ Βροντᾶ», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 779 (1999), σ. 597-660, ὅπου ἡ σχετική βιβλιογραφία καί ὅπου ἐπίσης ἐκδίδεται σχολιασμένος ὁ κώδικας τῆς μονῆς].

παροῦσα πρᾶξις μετὰ τοῦ ἀπολογισμοῦ εἰς διπλὴν ἐν πρωτοτύπῳ, ὑπογεγραμμένη δὲ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς, τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν Συμβούλων, ἡ μὲν διεβιβάσθη εἰς τὴν Διοίκησιν, ἡ δὲ κατεχωρίσθη ἐν τῷ κώδικι τῆς Μονῆς, σφραγισθεῖσα τῇ Μοναστηριακῇ σφραγίδι.

Ὁ Ἡγούμενος	Ἡ Ἐπιτροπή
(ὑπ.) Χατζὴ Ἄνθιμος	ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριὴλ
	Κ. Μπισάκης
	....
	....
	Γρ. Κωνσταντᾶς

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζὴ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 14-15] Ἀπολογισμὸς ἐτήσιος ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλης Παναγίας ἢ τῶν πέντε ὀσπητίων[20], ἀρχόμενος ἀπὸ 15 Ἀπριλίου 1863 καὶ λήγων τέλη Φεβρουαρίου 1864 τῆς διαχειρίσεως τοῦ Ἡγουμένου Χατζὴ Ἀνθίμου

Ἔσοδα		Γρόσια	Παράδες
Ἀποθεματικὸν κεφάλαιον τοῦ 1863		7532	
Ἀπό μισθώσεις κτημάτων		2593	
Ἀπὸ πώλησιν σταφίδος		7819	
Ἀπὸ πώλησιν ἐλαίου		14250	30
Ἀπὸ πώλησιν διαφόρων προϊόντων		1515	20
Ἀπὸ ἐλέη		1939	
	[Σύνολον]	35649	10
Ἀπὸ κεφάλαια ὀφειλετῶν		12510	
Ἀπὸ τόκους κεφαλαίων		1556	
	[Σύνολον]	49715	10

20. Ἡ ὀνομασία αὐτή τῆς μονῆς ὑποκρύπτει τήν πρακτική τῆς συνοίκισης ἀσκητῶν ἀπό τούς ἱδρυτές της, τούς αὐτάδελφους ἱερομονάχους Νεῖλο καί Διονύσιο, μέσω τῆς ὁποίας καί δημιουργήθηκε τό μοναστήρι [βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Σχόλια σέ βυζαντινή μοναστική παράδοση (AaTh 756)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 89:811 (2006), σ. 769-777. Ὁ ἴδιος, «Βυζαντινές παραδόσεις γιά τίς μονές τῆς Σάμου», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 88 : 809 (2005), σ. 537-542. Ὁ ἴδιος, «Bemerkungen zur Byzantinischen Tradition des Wachstums des Feuerbrands oder des Trockenen Stocks (AaTh 756)», *Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines* 76 (2006). *Volume offert au professeure Edmond Voordeckers*, σ. 321-329, ὅπου καί ἡ παλαιότερη σχετική βιβλιογραφία].

Ἐκαθάρισις τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Μονῆς εἰς μετρητὰ ὡς ἄντικρυ περίσσευμα ἐφέτος	491	10
Εἰς ὁμόλογα κατὰ τὸν ὀνομαστικὸν κατάλογον καταχωρισθέντα ἐκ τῷ κώδικι σελ. 16.	49480	
	49971	10

Ἔξοδα	Γρόσια	Παράδες
Εἰς διατροφήν τῶν πατέρων	6906	20
Εἰς ἐνδυμασίαν	3450	20
Εἰς καλλιέργειαν κτημάτων καὶ μισθοὺς ὑπηρετῶν	4013	30
Εἰς ἐπισκευὰς	8443	30
Εἰς διάφορα ἔξοδα	2849	
Εἰς ἐκπαιδευτικὴν εἰσφορὰν	2000	
Εἰς ἐφημερίδα, τὸν ὑπότροφον καὶ ἀγορὰν βιβλίων	1560	20
	29224	60
Δάνειον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Βροντᾶ	20000	
	49224	
Περίσσευμα πρὸς ἐξίσωσιν εἰς χείρας τοῦ Ἡγουμένου	491	10
	49715	10

τὴν 20 Μαρτίου 1864
Λιμήν Βαθέος Σάμου

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζῆ Ἄνθιμος

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ
Κ. Μπισάκης
Ἰ. Παπαθεοδωρίδης
....
Γρ. Κωνσταντᾶς

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζῆ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 16] Ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν δι' ὁμολόγου ὀφειλόντων εἰς τὴν Μονὴν, κατὰ τὴν ἀπὸ 20 Μαρτίου 1864 καταχωρησθεῖσαν ἐνταῦθα πρᾶξιν σελ. 13.

		Γρόσια
1. Μανουήλ Ῥοῦσος	ἐκ Παγώνδος	2000
2. Λεωνίδας Ἀγγελόγλου	ὁμοίως	5000
3. Δ. Κνήτης	ὁμοίως	200

4. Ἰωάννης Τσέρος ἐκ Πύργου		700
5. Εἰρήνη Μουστίκενα ἐκ Κουμαραδαίων		100
	[Σύνολο]	8000
6. Νικόλαος Ῥεΐζης ἐκ Νέου Καρλοβασίου		2100
7. Κωνστ. Ἰκάριος ἐκ Μύλων		400
8. Γιαννάκος ἐκ χώρας		400
9. Ἀλέξανδρος Κοντογιώργης ἐκ Μύλων		200
10. Δ. Μύλιος ἐκ Παγώνδος		1200
	[Σύνολο]	12300
11. Ἀναγν. Χατζῆ Γεωργίου ἐκ Σκουραΐϊκων		5000
12. Μαστροκυριάκος ἐκ Καστανέας		180
13. Ἀλέξης Σ. Ἀλέξη ἐκ Μαραθοκάμπου		3000
14. Ἀνδρέας Χατζῆ Κωνστ. Ἐκ Πλατάνου		4000
15. Ἀργυρός Μυστίκος ἐκ Κουμαραδαίων		500
	[Σύνολο]	24980
16. Ἀλέξης Σ. Ἀλέξη ἐκ Μαραθοκάμπου		1000
17. Νικόλαος Παριανὸς ἐκ Κουμαράδας		150
18.Δημήτριος Ἀγγέλικας ἐκ Πύργου		400
19. Γεώργιος Μελαγχρινίδης ἐκ Σπαθαραίων		300
20. Κωνστ. Μανωλιάδης ἐκ Παγώνδος		2250
21. Ἰωάννης Παπαδάκης ἐκ Πύργου		400
21. Ἱερὰ Μονὴ Βροντᾶ		20000
	[Σύνολο]	49480

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζῆ Ἄνθιμος

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ
Μ. Μυτσάκης
Παπαθεοδωρίδης
....
Κωνσταντᾶς

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζῆ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 17] Σήμερον τὴν εἴκοστὴν πρώτην Ἰουλίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἕκτου ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Μητροπόλεως συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ, ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὰ προσαχθέντα κατάστιχα, τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μ. Παναγίας ἢ τῶν Πέντε ὀσπητίων, ὑπογεγραμένα ἐν τέλει καὶ περιέχοντα διαχείρισιν, ἀρχομένην ἀπὸ α^{ης} Μαρτίου 1864 καὶ λήγουσαν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1865 ἔτους, ἅπερ ἐξελέγξασα κατὰ κον-

δύλιον ἐνώπιον τοῦ Ἡγουμένου τῆς αὐτῆς Μονῆς Χατζή Ἀνθίμου τοῦ καὶ διαχειριστοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτῷ συμβούλων συνέταξε τὸν περιληπτικόν καὶ διπλοῦν ἀπολογισμόν καθ' ὅν τὰ μὲν ἔσοδα ἀναβαίνουσιν εἰς Γρ. 31215,25/40 συμπεριλαμβονομένων ἐν αὐτοῖς τοῦ ἀποθεματικοῦ περυσινοῦ κεφαλαίου ἐκ γρ. 149,20/40 καὶ τοῦ ποσοῦ ἐκ Γρ. 10000 τοῦ ἀπὸ κεφάλαια δανείων εἰσπραχθέντος τῆς Μονῆς καὶ τόκους αὐτῶν, ἤτοι μὲ περίσσευμα γρόσια 146,10/40, τὰ δὲ τὰ ἔξοδα εἰς γρ. 31069. Συγχρόνως ἐθεώρησε καὶ τὴν ἐνεστῶσα κατάστασιν ἐνεργητικὴν τῆς Μονῆς, τὴν ὁποία κατέστρωσε κάτωθεν τοῦ ἀπολογισμοῦ, δι' ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Μονὴ ἔχει δάνεια πρὸς διαφόρους δι' ὁμολόγων Γρ. 42255,20/40 συμπεριλαμβανομένου ἐν αὐτοῖς καὶ τοῦ περισσεύματος τοῦ ἀπολογισμοῦ ὡς ἀνωτέρω εἴρηται ἐκ Γρ. 146,20/40. Τὰ εἰρημένα δάνεια κατεχωρήσθησαν αὖθις ὀνομαστὶ πρὸς διάγνωσιν ἐν τῷδε τῷ κώδικι τῆς Μονῆς ὑπὸ σελ. 18, διότι ὁ εἰς σελ. 16 ὀνομαστικὸς κατάλογος αὐτῶν, μένει ἄχρηστος, καθόσον τινές μὲν δανειζόμενοι ἐξώφλησαν ὁλόσχερῶς τὴν ὀφειλὴν αὐτῶν τινὲς δὲ μέρος μόνον αὐτῆς([21]).

Συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἥτις καὶ ἐν πρωτοτύπῳ μετὰ τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς ἐνεστώσης ἐνεργητικῆς καταστάσεως τῆς Μονῆς, κατεχωρήθη ἐν τῷδε τῷ κώδικι αὐτῆς, τοῦ ὁποίου ἀπαράλλακτα ἐν πρωτοτύπῳ διεβιβάσθησαν κατὰ τὴν τάξιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Ἡγεμονικὴν Διοίκησιν.

Ὁ Ἡγούμενος	Ἡ Ἐπιτροπή
(ὑπ.) Χατζή Ἄνθιμος	ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ
	....
	Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζή Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 18-19] Ἀπολογισμὸς ἐτήσιος τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μ. Παναγίας ἤ τῶν πέντε ὀσπητίων, τῆς διαχειρίσεως τοῦ Ἡγουμένου αὐτῆς Χατζή Ἀνθίμου ἱερομονάχου ἀρχόμενος ἀπὸ α^{ης}

21. Ἀνάλογες καταγραφές περιουσιακῶν στοιχείων, σκευῶν, ἐνδυμάτων καί κτημάτων τῶν μονῶν τῆς Σάμου, κατά τήν ἡγεμονική περίοδο, εἶναι συχνές στίς πηγές πού διαθέτουμε, καί μέσω αὐτῶν μποροῦμε νά παρακολουθήσουμε τήν αὐξομείωση τῆς περιουσίας τῶν μοναστηριῶν [Μ. Γ. Βαρβούνης-Ἀλ. Βαρβούνης, «Ἡγεμονικές ἀπογραφές τῶν Μονῶν τῆς Σάμου (1885)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 88 : 806 (2005), σ. 125-189].

Μαρτίου 1864 καὶ λήγων περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1865 ἔτους.

Ἔσοδα	Γρόσια	Παράδες
Ἀποθεματικὸν κεφάλαιον περυσινόν	491	10
Ἀπό ἐνοικιάσεις κτημάτων	3357	20
Ἀπὸ προϊόντα ἐν γένει	13314	5
Ἀπὸ πάκτα ἐτήσια	600	
Ἀπὸ ἐκκλησία καὶ ἐλέη	1146	20
Ἀπὸ πώλησιν βοῶν καὶ προβάτων	2306	
Ἀπὸ εἴσπραξιν δανείων κεφάλαια καὶ τόκους	10000	10
Ἤτοι Γρόσια τριάντα μία χιλιάδες διακόσια δεκαπτὰ τε καὶ εἴκοσι πέντε παράδες	31215	25

Ἐκκαθάρισις τῆς ἐνεστώσης ἐνεργητικῆς καταστάσεως

Δάνεια	Γρόσια	Παράδες
Περίσσευμα τοῦ ἀπολογισμοῦ ὡς ἀνωτέρω	146	20
Ἀπὸ Μ. Ῥούσσον	2200	
Λεωνίδαν Ἀγγελόγλου	5000	
Δημ. Ἰω. Κνήτου	220	
Ἰω. Τζέρον	770	
Ἀλ. Κοντογιωργίου	220	
Ἀναγν. Χατζή Γεωργίου	5000	
Ἀλ. Σ. Ἀλέξη	4000	
Ἀργυρόν Μουστῖκον	550	
Νικ. Παργιανὸν	150	
Δημήτ. Ἀγγέλικας	184	
Ἰω. Παπαδάκης	300	
Ἀνδρέας Χατζή Κωνσταντίνου	4400	
τὴν Μονὴν Βροντᾶ	18675	
Ἤτοι Γρόσια τεσσαράκοντα δύο χιλιάδες διακόσια πενῆντα πέντε καὶ εἴκοσι παράδες	42255	20

Ἔξοδα	Γρόσια	Παράδες
Εἰς τροφήν τῆς ἀδελφότητος	9386	5
Εἰς ἐνδυμασίαν αὐτῆς	3335	20
Εἰς καλλιέργειαν κτημάτων	4201	15
Εἰς ἐπισκευὰς τῆς Μονῆς διαφόρους	3685	35
Εἰς διάφορα	3623	
Μισθοὺς ὑπηρετῶν τῆς Μονῆς	2278	20
Ἐκκλησίαν καὶ ἐλεημοσύνην	662	30

Ὑπότροφον καὶ εἰς κόμιστρον	1681	
Γρηγόριο Κωνσταντᾶν	215	
ἐκπαιδευτικὴν εἰσφορὰν	2000	
[Σύνολον]	31069	5
Περίσσευμα πρὸς ἐξίσωσιν	146	20
Ἤτοι γρόσια τριάντα μία χιλιάδες διακόσια δεκαπέντε καὶ εἴκοσι πέντε παράδες	31215	25

[σ. 18-19] Τὴν 21 Ἰουλίου 1866 ἐν Λιμὴν Βαθέος Σάμου

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζῆ Ἄνθιμος

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριὴλ
....

Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας([22])

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζῆ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 21] Σήμερον τὴν εἰκοστὴν πρώτην Ἰουλίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἕκτου ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Μητροπόλεως συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ, ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν τὰ προσαχθέντα κατάστιχα, τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μ. Παναγίας ἢ τῶν Πέντε ὀσπητίων, ὑπογεγραμένα ἐν τάξει καὶ περιέχοντα διαχείρισιν, ἀρχομένην ἀπὸ α᾽ Μαρτίου 1865 καὶ λήγουσαν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1866 ἔτους, ἅπερ ἐξελέγξασα κατὰ κονδύλιον ἀνώπιον τοῦ Ἡγουμένου αὐτῆς Χατζῆ Ἀνθίμου ἱερομονάχου τοῦ καὶ διαχειριστοῦ καὶ τῶν παρ᾽ αὐτῷ συμβούλων, συνέταξε τὸν περιληπτικόν καὶ διπλοῦν ἀπολογισμόν καθ᾽ ὅν τὰ μὲν ἔσοδα ἀναβαίνουσιν εἰς Γρ. 33353,20/40 συμπεριλαμβονομένων ἐν αὐτοῖς τοῦ ἀποθεματικοῦ περυσινοῦ κεφαλαίου ἐκ γρ. 146,20/40 καὶ τοῦ εἰσπραχθέντος ποσοῦ ἀπὸ κεφάλαια δανείων τῆς Μονῆς καὶ τόκους αὐτῶν, ἐκ γρ. 7410 καὶ τοῦ ἐξ ἀνταλλαγῆς προελθόντος ἐπανωτιμίου ἐκ γρ. 1600 ἤτοι μὲ ἔλλειμμα γρωσίων 6333,30/40 τὰ δὲ ἔξοδα εἰς Γρ. 39687, 10/40. ἐν οἷς συμπεριλαμβάνονται ἡ ἐτήσιος χορήγησις τῶν

---

22. Ὁ Ἰωάννης Πρωτόπαπας ἐξελέγη κατ᾽ ἐπανάληψη πληρεξούσιος στίς Γενικές Συνελεύσεις τῶν Σαμίων, ἀλλά καί πρόεδρος τῶν Συνελεύσεων τῶν ἐτῶν 1855 καί 1858 [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 233, 245, 603].

πατέρων τῆς Μονῆς ἐκ γρ. 11750 καὶ ἡ πληρωμὴ χρεῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐκ γρ. 1151. Συγχρόνως ἐνήργησε καὶ τὴν κατάστρωσιν τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ τῆς Μονῆς, δι' ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Μονὴ ἔχει ἐνεργητικὸν γρ. 38710 ἀπὸ κεφάλαια δανείων, καὶ Γρ. 2144,10/40 ἀπὸ τόκους αὐτῶν, ἀπὸ δὲ καθυστερούμενα ἐνοίκια ὑπὸ διαφόρων ἐνοικιαστῶν Γρ. 2531, ὡς ὁ περὶ τούτῳ ὀνομαστικὸς κατάλογος ὑπὸ σελ. 24, ἤτοι τὸ ὅλον Γρόσια 43385,30/40 καὶ παθητικὸν Γρόσια 7698,30/40 ἤτοι μὲ περίσσευμα καθαρὸν ἐκ Γρ. 35686,20/40

Συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἥτις καὶ ἐν πρωτοτύπῳ κατεχωρήθη μετὰ τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ τῆς ἐνεστώσης ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς καταστάσεως, ἐν τῷδε τῷ κώδικι τῆς Μονῆς, τοῦ ὁποίου ἀπαράλλακτα ἐν πρωτοτύπῳ διεβιβάσθησαν κατὰ τὴν τάξιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Ἡγεμονικὴν Διοίκησιν([23]).

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζὴ Ἄνθιμος

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριὴλ
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζὴ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

---

23. Οἱ μονές τῆς Σάμου, τή συγκεκριμένη περίοδο, λειτούργησαν βέβαια ἐντός τοῦ νομικοῦ πλαισίου τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου, ἀλλά ἐντός τοῦ κανονικοῦ πλαισίου πού ὅριζε ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, στήν ὁποία ὑπαγόταν ἡ Μητρόπολη Σάμου [βλ. σχετικά Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἡ Ἁγία Μεγάλη του Χριστοῦ Ἐκκλησία καί ἡ Σάμος», *Σαμιακές Μελέτες* 7 (2005-2006). *Ἀναφορά Τιμῆς στήν Ἁγία Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία*, σ. 7-8.Ὁ ἴδιος, «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ Ἡγεμονική Σάμος», *Σαμιακές Μελέτες* 7 (2005-2006). *Ἀναφορά Τιμῆς στήν Ἁγία Μεγάλη του Χριστοῦ Ἐκκλησία*, σ. 800-804. Ὁ ἴδιος, «Ἡ παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἱστορία τῆς Σάμου», *Μεθόριος* 17 (2005), σ. 35-36. Ὁ ἴδιος, «Σάμος καί Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο (1585-1900)», *Πρακτικά ΚΓ΄ Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 107-134. Ὁ ἴδιος, «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ ἡγεμονική Σάμος», Πρακτικά ΚΖ΄ Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου 2. Θεσσαλονίκη 2007, σ. 409-441. Ὁ ἴδιος, *Ἡ συμβολή τῆς Μεγάλης του Χριστοῦ Ἐκκλησίας στήν ἕνωση τῆς Σάμου μέ τήν Μητέρα Ἑλλάδα*. Ἀθήνα 2004. Ὁ ἴδιος, Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ Ἡγεμονία τῆς Σάμου, Ἀθήνα 2005, μέ τή σχετική βιβλιογραφία καί τό ἀνάλογο ἀρχειακό ὑλικό].

[σ. 22-23] Ἀπολογισμὸς ἐτήσιος τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μ. Παναγίας, τῆς διαχειρίσεως τοῦ Ἡγουμένου αὐτῆς Χατζῆ Ἀνθίμου ἱερομονάχου ἀρχόμενος ἀπὸ α^ης Μαρτίου 1866 καὶ λήγων περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1865 ἔτους.

[σ. 22]

Ἔσοδα	Γρόσια	Παράδες
Ἀποθεματικὸν κεφάλαιον περυσινόν	146	20
εἴσπραξις κεφαλαίων δανείων τῆς Μονῆς καὶ τόκους	7410	20
Ἀπό ἐνοικιάσεις κτημάτων	7624	
Πώλησις προϊόντων ἐν γένει	14234	
ἐκκλησία καὶ ἐλέη	647	
Πάκτα ἐτήσια	220	
Πωλήσεις ζώων	1472	
Ἐπανωτίμιον ἐξ ἀνταλλαγῆς ἀπὸ Ἀ Λεκάτην	1600	
[Σύνολο]	33353	20
Ἔλλειμμα πρὸς ἐξίσωσιν	6333	30
[Σύνολο]	39687	10

[σ. 23]

Ἔξοδα	Γρόσια	Παράδες
Εἰς τροφήν τῆς ἀδελφότητος	8845	
ἐνδυμασίαν αὐτῆς	544	10
καλλιέργειαν κτημάτων	2424	
ἐπισκευὰς διαφόρους	3521	30
διάφορα Μισθοὺς ὑπηρετῶν τῆς Μονῆς	2716	
Εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς βιβλία καὶ ἐλεημοσύνην	1554	10
Εἰς τὸν γραμμ.. τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς Μονῆς	2313	
Τὸν ὑπότροφον τῆς Μονῆς καὶ ἐκπαιδ. εἰσφορὰν	2222	20
Εἰς Γρηγόριο χοντροδίκην καὶ μισθοὺς ὑπηρετῶν	2645	20
Ἐτήσια χορήγηση τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν Πατέρων	11750	
Εἰς χρέη παλαιὰ	1151	
[Σύνολον]	39687	10

[σ. 22-23] Ἐνεστώσα κατάστασις τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ τοῦ παθητικοῦ τῆς Μονῆς

[σ. 22]

Ἐνεργητικὸν	Κεφάλαια τόκοι			
	Γρόσια	Παράδες	Γρόσια	Παράδες
Ἀπὸ Μ. Ῥούσσον δάνεια	2600			
Ἀπό Φεβρουαρίου 25 1865 μέχρι τέλους Φεβρουαρίου 1866	260		2860	
Νικ. Περῤῥῆ			165	
Γιαννακὸν κρητικάκην			90	
Νικ. Μύλιον ἤ Κρητικιᾶν	170			
Ἀπὸ 11 Δεκεμβρίου 1865 ἕως τέλη Φεβρουαρίου 1866	4	10	174	10
Ἀργυρόν Μουστῖκον			500	
Ἀλ. Σ. Ἀλέξην ἐκ δύο χρεογράφων			4000	
Ἀπὸ ἴδιο ἔντοκα	1000			
Ἀπὸ 24 Ἰουνίου 1851	1000		2000	
Δημήτ. Ν. Ἀγγέλικας	250			
Ἀπό 25 Ἰουνίου 1865 ἕως τέλη Φεβρουαρίου 1866	27		277	
Ἀνδρέας Χατζῆ Κωνσταντῆ	2930			
Ἀπὸ 6 Ἀπριλίου 1865 ἕως τέλη Φεβρουαρίου 1866	268	20	3198	20
[Σύνολον]			13264	30

Ἀκολουθεῖ

[σ. 24]

Ἐνεργητικὸν	Κεφάλαια τόκοι			
	Γρ.	Παράδες	Γρόσια	Παράδες
Δάνεια μεταφορὰ			13264	30
Ἀπὸ Ἀλ. Κοντογεώργη	200			
Ἀπὸ 2 Ἀπριλίου 1865 μέχρι τέλη Φεβρουαρίου 1866	18		218	
Ἀπὸ Ἰω. Τζέρον	900			
Ἀπὸ 2 Σεπτεμβρίου 1865 μέχρι τέλη Φεβρουαρίου 1866	37	20	937	20
Ἀπὸ Κωνστ. Ἰκάριον	700			
Ἀπὸ 24 Ὀκτωβρίου 1865 ἕως τέλη Φεβρουαρίου 1866	23		723	
Ἀπὸ Λεωνίδαν Ἀγγελόγλου	5000			

Ἀπὸ 17 Μαΐου 1865 ἕως τέλη Φεβρουαρίου 1866	396	5396	
Ἀπὸ Δ. Γεωργιάδην ἢ Γκέμιαν		500	
Ἀπὸ Δημ. Κνήτην	200		
Ἀπὸ 3 Ἰουλίου 1862 ἕως τέλη Φεβρουαρίου 1866	73	273	
Ἀπὸ Δημ. Χατζῆ Κυπραίον([24])	400		
Ἀπὸ 1 Μαΐου 1865 μέχρι τέλη Φεβρουαρίου 1866	37	437	
Ἀπὸ Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Βροντᾶ		19105	
ὀνομαστικὸν		40854	10

Κατάλογος τῶν καθυστερούντων ἐνοικίων τοῦ 1865

	Γρόσια	Παράδες	Γρόσια	Παράδες
Ἀπὸ Ἀλ. Κοντογεωργίου ἐκ Μύλων	400			
Κ. Βεράκα 〃	346			
Κ. Σταύρου ἐκ Χώρας	100			
Ἰω. Κ. Σταύρου ἐκ Χώρας	126			
Νικ. Ταμβακολόγον ἐκ Χώρας	60			
Δούκινα ἐκ Κουμαραδαίων ἐκ Χώρας	200			
Μιχ. Παπαγεωργίου ἐκ Χώρας	336	20		
Ἀλ. Σ. Ἀλέξης ἐκ Χώρας	250			
Γεώρ. Ζαφείρης ἐκ Πύργου	240			
Δημ. Λαγὸν ἐκ Παγώνδα	53			
Κωνστ. Ἰω. Μανωλάρας ἐκ Κουμαραδαίων	100			
Κυριακὸς Βέβας	70			
Ἰω. Ν. Ἀγαθῆς ἐξ Ἀρβανητῶν	120			
Εἰς Τ. Καπουράλον ἐκ Πύργου	130		2531	20
			43385	30

---

24. Πρόκειται γιά ἕναν ἀπό τούς πολλούς Κυπρίους πού ζοῦσαν στή Σάμο, καί οἱ ὁποῖοι συχνά σχετίζονταν μέ τά μοναστήρια τοῦ νησιοῦ καί τίς δραστήριες ἀδελφότητές τους [Μ. Γ. Βαρβούνης, «Κύπριοι στή Σάμο», *Παρνασσός* 51 (2009), σ. 279-288, μέ πολλά παραδείγματα ἀπό ἀρχειακές πηγές].

[σ. 23]

Παθητικόν	Γρόσια	Παράδες
Εἰς τὸν Ἡγούμενον τῆς Μονῆς Χατζῆ Ἄνθιμον τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἀπολογισμοῦ ὡς ὄπισθεν	6333	30
Εἰς τὸν Ἰω. Ζαμπέλην	616	
	6949	30

[σ. 25]Παθητικόν

	Γρόσια	Παράδες
Μεταφορά	6949	30
Εἰς τὸν Ἰω. Δ. Σταθόν	609	
Χατζῆ Ματθαῖον Καμπανόν	140	
	7698	30
Πρὸς ἐξίσωσιν	35687	
Ἤτοι Γρόσια χιλ. τεσσαράκοντα τρεῖς τριακόσια ὀγδοήκοντα πέντε	43385	20

Τὴν 21 Ἰουλίου 1866 ἐν Λιμὴν Βαθέος Σάμου

Ὁ Ἡγούμενος
Ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπή
(ὑπ.) Χατζῆ Ἄνθιμος
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ
....
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζῆ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 27] Σήμερον τὴν δεκάτην πέμπτην Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἑβδόμου, ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Μητροπόλεως συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ, ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὰ προσαχθέντα κατάστιχα, τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μ. Παναγίας ἢ τῶν Πέντε ὀσπητίων, ὑπογεγραμένα ἐν τάξει καὶ περιλαμβάνοντα διαχείρισιν, ἀρχομένης ἀπὸ α' Μαρτίου τοῦ ἔτους 1866 καὶ λήγουσαν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1867, ἅπερ ἐξελέγξασα κατὰ κονδύλιον ἐνώπιον τοῦ Ἡγουμένου τῶν παρ' αὐτῷ Συμβούλων καὶ τοῦ ἐφόρου τῆς Μονῆς, συνέταξε εἰς διπλοῦν τὸν περιληπτικόν ἀπολογισμόν καθ'

ἅ τὰ μὲν ἔσοδα συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ δανείου ἐκ γρ. 7210 ἀναβαίνουσιν εἰς Γρ. 37861,35/40 τὰ δὲ τὰ ἔξοδα εἰς Γρ. 40557, ἤτοι μὲ ἔλλειμμα ἐκ γρ. 2695,35/40. Σημειωτέον ὅτι ἐν τοῖς εξόδοις αὐτοῖς ἐμπεριέχεται τὸ πρὸς τὸν Ἡγούμενον καὶ λοιποὺς περυσινόν χρεός τῆς Μονῆς ἐκ γρ. 8271 καὶ τὸ τῆς ἐπισκευῆς ἔξοδον ἐκ Γρ. 5357,20/40 ἤτοι τὸ ὅλον τούτων ἐκ γρ. 13628,20/40, ταυτοχρόνως κατέστρωσε τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ τῆς Μονῆς, ἐν ᾗ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Μονὴ ἔχει ἐνεργητικὰ γρ. 52060 καὶ παθητικὰ Γρ. 20480,35/40 συμπεριλαμβανομένου ἐν αὐτοῖς καὶ τοῦ Δανείου ὡς ἀνωτέρῳ εἴρηται ἐκ Γρ. 210, ἤτοι μὲ περίσσευμα ἐκ Γρ. 31579,5/40([25]).

Συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἥτις κατεχωρήθη ἐν πρωτοτύπῳ μετὰ τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ τῆς ἐνεστώσης ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς καταστάσεως, ἐν τῷδε τῷ κώδικι τῆς Μονῆς, τοῦ ὁποίου ἀπαράλλακτα διεβιβάσθησαν ἐν πρωτοτύπῳ κατὰ τὴν τάξιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Ἡγεμονικὴν Διοίκησιν.

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζῆ Ἄνθιμος
Γαβριήλ

ὁ Ἔφορος
Ἰ. Πετρόπουλος

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου
....
Χατζῆ Γαρουφαλῆς
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζῆ Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 28-29] Ἀπολογισμὸς ἐτήσιος τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλης Παναγίας, ἐπὶ τῆς Ἡγουμενίας Χατζῆ Ἀνθίμου ἱερομονάχου ἀρχόμενος ἀπὸ α^ης^ Μαρτίου 1866 καὶ λήγων περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1867.

---

25. Πολλές ἀπό τίς οἰκονομικές συναλλαγές τῆς μονῆς ἀφοροῦσαν τήν ἀπέναντι τῆς Σάμου μικρασιαστική ἀκτή, μέ τούς κατοίκους τῆς ὁποίας οἱ μεγαλοπαναγιῶτες πατέρες εἶχαν στενές σχέσεις, ἀφοῦ ἄλλωστε μικρασιατική ἦταν ἡ καταγωγή τῶν κτιτόρων τῆς μονῆς αὐταδέλφων μοναχῶν Νείλου καί Διονυσίου, ἀλλά καί πολλῶν ἀπό τούς κατά καιρούς μοναχῶν της [βλ. σχετικά Μ. Γ. Βαρβούνης, «Οἱ ἐπιδράσεις τοῦ μικρασιατικοῦ μοναχισμοῦ στήν ἵδρυση καί ἀνάπτυξη τῶν μονῶν τῆς Σάμου (19ος-20ός αἰ.)», *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos* 28 (2007), σ. 259-267. Ὁ ἴδιος, «Μικρασιατικός καί σαμιακός μοναχισμός (19ος-20ός αἰ.)», *Πρακτικά Η' Πανελληνίου Συνεδρίου γιά τόν Ἑλληνισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*. Θεσσαλονίκη 2006, ἔκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, σ. 49-58, ὅπου καί σχετικά παραδείγματα].

[σ. 28]

Έσοδα	Γρόσια	Παράδες
Ἀπό ἐνοικιάσεις διαφόρων τῆς Μονῆς κτημάτων	10080	
Εἴσπραξιν χρεωμολόγων	13333	
Ἐκκλησίαν καὶ ἐλέη	877	
Πώλησιν κτήματος καὶ ζώων	3558	
Ὁμοίως ἐλαίου	1120	15
Ὁμοίως προϊόντων	1683	20
Δάνειον Ἰω. Καφφετζιδάκην	7210	
	37861	35
Ἔλλειμμα πρὸς ἐξίσωσιν	2695	35
	40557	30

[σ. 29]

Ἔξοδα	Γρόσια	Παράδες
Εἰς ἐτήσιον τῶν Πατέρων καὶ τοῦ Ἡγουμένου	12942	
Τροφήν	3648	10
Ἐνδυμασίαν	197	20
Ἐπισκευὰς	5357	20
Χρέη διάφορα	8271	
Εἰς τὴν ἐκκλησίαν	509	20
διάφορα	1257	10
Ἔξοδα τῶν ἐργατικῶν ζώων τῆς Μονῆς	572	30
Ἐλεημοσύνην	62	
Εἰς τὸν Κωνστ. Χριστ. Ταλίνου ὑπηρέτην ἀπέναντι τοῦ μισθοῦ του	20	
Εἰς ἔγγειον φόρον καὶ εἰς σχολιακὸν([26])	4120	

26. Ἡ φορολογία τῶν μονῶν ὑπῆρξε συνηθισμένο σημεῖο τριβῆς μεταξύ τῆς ἡγεμονικῆς διοίκησης καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σάμου, ἀπό τόν κώδικα πού ἐκδίδουμε μάλιστα οἱ διακυμάνσεις αὐτές φαίνονται ἀνάγλυφα [βλ. Γ. Μουτάφης, «Διοίκηση καί φορολογία στή Σάμο στίς ἀρχές τῆς Ἡγεμονίας», *Ἀντιπελάργηση. Τιμητικός τόμος γιά τόν Νικόλαο Α. Δημητρίου*, Ἀθήνα 1992, σ. 139-170. Δημ. Θρασυβούλου, «Ἡ ἐνοικίαση τῶν φόρων στή Σάμο (1834-1850). Συμφέροντα καί συμπεριφορές», *Σαμιακές Μελέτες* 1 (1994), σ. 268-269. Πρβλ. Γερ. Σβορῶνος, *Ἡ Σαμιακή Πολιτική Δικονομία, ἡ προετάχθησαν αἱ capitulations καί ἡ Ἑλληνοτουρκική προξενική σύμβασις*, ἐν Σάμῳ 1907].

Εἰς τὴν Μ. ἐκκλησίαν ἐτήσιον διὰ τὰ ἔτη	400	
Τὸν γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὸν τῆς Μονῆς	3200	
	40557	30

[σ. 28-29]Ἐνεστῶσα κατάστασις τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ τῆς Μονῆς
[σ. 28]

Ἐνεργητικὸν	Γρόσια	Παράδες	Γρόσια	Παράδες
Ἀπὸ Μ. Ῥούσσον δι΄ ὁμολόγου			2600	
Νικ. Περῥῆ	180			
Τοῦ ἰδίου ὑπόλοιπον ἐνοικίου	60		240	
Κων. Μύλιον ἤ Κρητικιᾶς δι΄ ὁμολόγου			170	
Ἀργυρὸν Μουστίκον ὁμοίως			560	
Ἀλ. Σ. Ἀλέξη δι΄ ὁμολόγου	3000			
Τοῦ ἰδίου ὁμοίως	2240			
Τοῦ ἰδίου ἄνευ τόκων	1000			
Τοῦ ἰδίου διὰ ἐνοίκια	668		6908	
Ἀπὸ Ἀλ. Κοντογεωργίου ἐκ Μύλων δι΄ ὁμολόγου	242			
τοῦ ἴδιου ἐνοίκιον περιβολίου	800		1042	
Κ. Μπεράκην ἐνοίκια			864	
Κ. Σταύρου ὁμοίως			200	
Ἰω. Κ. Σταύρου ὁμολ. ἐξαγορᾶς βοὸς			126	
Νικ. Ταμπακολόγον ἐτήσιον ἐνοίκιον			100	
Δούκιναν Γερογιάννη ὑπολ. ἐξ ἀνταλλαγῆς			200	
Γεώρ. Ζαφείρη ὑποστ. ἐνοίκιον			240	
Δημ. Λαγωὸν ἐνοίκιον			253	
Κυριακὸν Βάβαν, ὁμοίως			70	
			13833	

[σ. 30]

Μεταφορά τοῦ ἐνεργητικοῦ	Γρόσια	Παράδες	Γρόσια	Παράδες
Ὡς ὄπισθεν			13833	
Ἀπὸ Ἰω. Κ. Ἀγαθῶς ὑπόλ. ἐνοικίου			60	

Ἀντ. Καπουράλον ὁμοίως		130
Ἰω. Τζέρον δι' ὁμολόγου		1050
Κων. Ἰκάριον ὁμοίως	810	
Τοῦ ἰδίου ὑπόλ. ἐνοικίου	80	890
Δημ. Μ. Γεωργιάδην δι' ὁμολόγου	500	
Τοῦ ἰδίου ἐτήσιον ἐνοίκιον	400	900
Δημ. Ιω. Κνήτου δι' ὁμολόγου		300
Δημ. Χατζῆ Κυπραίου ὁμοίως	487	
Τοῦ ἰδίου ἐτήσιον ἐνοίκιον	225	712
Ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Βροντᾶ δι' ὁμολόγου		18239
Μ. Ἀριστάρχην πρώην ἡγεμόνα ἐνοίκια		1868
Γιαννάκην Παπουτζῆν δι' ὁμολόγου		100
Γεωρ. Χρυσῆς ὁμοίως		350
Κων. Χατζῆ Χριστόδουλον ποιμένα ἐτήσιον τοῦ αἰγοποιμίου		800
Δῆμον Νάρην ὑπόλοιπον ἐνοικίου		97
Ἰω. Νιότην ὁμοίως		90
Ἰω. Ν. Μυλωνᾶν ὁμοίως		150
Κ. Ροδίτην ὁμοίως		100
Κ. Κυπραῖον ἐτήσιον ἐνοίκιον		120
Ἰω. Μάλλιον ὁμοίως		150
Σταμάτιον Σούμαν ὁμοίως		120
Ἰω. Χριστοδουλάκην ὑπολ.		79
Μαν. Παντελίδην		500
Ἀναγν. παπά Μανώλη		180
Κων. Μανωλιάδην		250
		41060
Ἀπὸ Γ. Μελαχρινούδην δι' ἔλαιον ὀκαδ. 2000		11000
		52060

[σ. 29]

Παθητικόν	Γρόσια	Παράδες
ἔλλειμμα ἀπολογισμοῦ ὀφειλόμενον		
εἰς τὸν ἔφορον	2695	35
Εἰς τὸν Γ. Δ. Χατζήγεωργίου σῖτον(27)	1583	
Ἰω. Δ. Σταθοῦς ὁμοίως	609	
Λεωνίδαν Κυδωνέαν διάφορα	1050	
Κων. Ἡλιοὺ ὑπηρέτην Μισθοὶ	250	
Κων. Ἰω. Ζαρπάνην σῖτον καὶ κριθὴν	1471	
Νικόλ. Σουβαλαμήν σῖτον	1100	
Κ. Δ. Πρωτόπαπα διάφορα	240	
	8998	35

[σ. 31]

Μεταφορά τοῦ παθητικοῦ	Γρόσια	Παράδες
Ὡς ὄπισθεν	8998	35
Εἰς τὸν Κων. Χρίστοδ. Ταλίνου ὑπηρέτην		
τῆς Μονῆς	980	
Τὸν Μαν. Βασιξαίον διάφορα	157	
Λουκᾶν Ῥουμελιώτην ξυλεία	450	
Μαν. Ῥοῦσσον ὁμοίως	1500	
Κων. Καραγκιόζην διάφορα	150	
Μιχ. καὶ Κων. Κοντογεωργίου σῖτον	225	
Ἔγειον φόρον ὑπόλοιπον	800	
Εἰς τὸν Ἰω. Καφφετζιδάκην δάνειον	7210	
	20470	35
Περίσσευμα πρὸς ἐξίσωσιν	31589	5
	52060	

---

27. Ἡ ἀναφορά σέ προμήθεια σίτου, παρά τήν κτηματική περιουσία πού διέθετε ἡ μονή, ἀπηχεῖ τήν μεγάλη κρίση πού βίωσε ἡ ἀγροτική οἰκονομία τῆς Σάμου, στά μέσα περίπου τῆς ἡγεμονικῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τοῦ νησιοῦ [βλ. Θ. Σαρρηγιάννης, «Ἡ κρίση στή γεωργία τῆς Σάμου τό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰώνα, ἀφετηρία οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν καί πολιτικῶν ἐξελίξεων», *Πρακτικά Συνεδρίου «Ἡ Σάμος ἀπό τά βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»* 2, Ἀθήνα 1998, σ. 231-254. Ἐπίσης, Δημ. Θρασυβούλου, «Ἀγροτική κρίση καί κοινωνικοί μηχανισμοί. Ἡ πείνα τοῦ 1854», *Πρακτικά Συνεδρίου «Ἡ Σάμος ἀπό τά βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»* 2, Ἀθήνα 1998, σ. 149-180].

[σ. 30-31] Τὴν 15 Μαρτίου 1867 ἐν Λιμήν Βαθέος Σάμου

Ὁ Ἡγούμενος ὁ Ἔφορος Ἡ Ἐπιτροπή
(ὑπ.) Χατζή Ἄνθιμος Ἰ. Πετρόπουλος ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ

Μανώλης ....
Χατζή Γαρουφαλῆς(28)
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζή Ματθαῖος Ἱερομόναχος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 33] Σήμερον τὴν δεκάτην τρίτην Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ὀγδόου, ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Μητροπόλεως, συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ, ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὰ προσαχθέντα κατάστιχα, τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μ. Παναγίας ἢ τῶν πέντε ὀσπητίων, ὑπογεγραμένα ἐν τάξει καὶ περιλαμβάνοντα διαχείρισιν, ἀρχομένην ἀπὸ α' Μαρτίου τοῦ ἔτους 1867 καὶ λήγουσαν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1868, ἅπερ ἐξελέγξασα κατὰ κονδύλιον ἐνώπιον τοῦ Ἡγουμένου τῶν παρ' αὐτῷ Συμβούλων καὶ τοῦ ταμίου τῆς Μονῆς, συνέταξεν εἰς διπλοῦν τὸν περιληπτικόν ἀπολογισμόν καθ' ὅν τὰ μὲν ἔσοδα ἀναβαίνουσιν εἰς γρ. 50159,20/40, ἐν οἷς συμπεριλαμβάνεται καὶ δάνειον ἐκ γροσίων 5250, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς Γρόσια 54180,30/40 ἤτοι μὲ ἔλλειμμα ἐκ γρωσίων 4021,30/40. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τοῖς εξόδοις αὐτοῖς ἐμπεριέχεται ἀπότισις δανείου μετὰ τοῦ τόκου των καὶ διαφόρων ἑτέρων χρεῶν ἐκ γρωσίων 14931,10/40, ταυτοχρόνως κατέστρωσε καὶ τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ τῆς Μονῆς, δι' ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Μονὴ ἔχει ἐνεργητικὰ Γρόσια 53334,20/40 καὶ παθητικὰ Γρόσια 14931,10/40, ἤτοι μὲ περίσσευμα πρὸς ὄφελος τῆς Μονῆς ἐκ γρωσίων 38403,10/40.

Συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἥτις κατεχωρήθη ἐν πρωτοτύπῳ ἐν τῷδε τῷ κώδικι μετὰ τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ τῆς ἐνεστώσης ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς καταστάσεως, τῶν ὁποίων ἀπαράλλακτα διεβιβάσθησαν ἐν πρωτοτύπῳ κατὰ τὴν τάξιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς

28. Ὁ Ἰωάννης Χατζή Γαρουφαλλής ὑπῆρξε ἀπό τούς πρώτους Βουλευτές τοῦ ἡγεμονικοῦ καθεστῶτος, τό 1835, πολλές φορές πληρεξούσιος καί ἐπιφανές στέλεχος τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 83, 89, 604].

πρὸς τὴν Ἡγεμονικὴν Διοίκησιν.

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Ματθαῖος[29]
Γαβριήλ

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου

Ἀ Χατζηγεωργίου
Ἰω. Παλαιὸς[30]
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
Χατζή Ἄνθιμος

ὁ ταμίας
Ἱερόθεος Ἱερομόναχος

[σ. 34-35] Ἀπολογισμὸς ἐτήσιος τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μ. Παναγίας, ἢ τῶν πέντε ὀσπητίων ἐπὶ τῆς Ἡγουμενίας Ματθαίου ἱερομονάχου ἀρχόμενος ἀπὸ α^{ης} Μαρτίου 1867 καὶ λήγων περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1868.

[σ. 34]

Ἔσοδα	Γρόσια	Παράδες
Ἀπό ἐνοικιάσεις κτημάτων τῆς Μονῆς	24260	10
Πώλησιν προϊόντων αὐτῆς	13268	
ὁμοίως βοῶν	627	
Ἐξαργύρωσιν χρεωμολόγων	5979	
Ἐκκλησίαν καὶ ἐλέη	781	10

---

29. Τόν ἡγούμενο Ματθαῖο δέν ἀναφέρουν οἱ ἡγουμενικοί κατάλογοι τούς ὁποίους διαθέτουμε [Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 172-173], καί στούς ὁποίους θά πρέπει νά προστεθεῖ. Ὁ Μητροπολίτης Σιδηρικάστρου Ἰωάννης ἀναφέρει ὡς διάδοχό του Διονυσίου τόν Ἰσίδωρο Κυριακόπουλο, τό 1882 [Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 172 αρ. 14-15], σαφῶς ὅμως προκύπτει ὅτι μεσολάβησε ὁ ἐδῶ μνημονευόμενος ἡγούμενος Ματθαῖος.

30. Ὁ Ἰωάννης Παλαιός ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Σαμίων τοῦ 1861 καί τοῦ 1867-1868, ἀλλά καί ἐπιφανές στέλεχος τῆς σαμιακῆς πολιτικῆς ζωῆς, ἐκλεγόμενος συχνά καί πληρεξούσιος τῶν κατ' ἔτος συνελεύσεων [Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου* ... ὅ.π., σ. 277, 280, 282, 288, 289, 302, 310, 326, 327, 329, 335, 337, 358, 360, 362, 366, 603].

Ἀπὸ δάνειον δι' ὁμολόγου				
Ἀπὸ Εὐστάθιον Χασομέρην		4120		
Κων. Γεωργιάδη	1130		5250	
			50159	20
Ἔλλειμμα πρὸς ἐξίσωσιν			0	0
Ἔλλειμμα πρὸς ἐξίσωσιν τοῦ ἀντίκρυ			4021	10
			54180	30

[σ. 35]

Ἔξοδα	Γρόσια	Παράδες
Εἰς τροφήν	13473	
Ἐνδυμασίαν	2626	20
Εἰς δάνειον μετὰ τοῦ τόκου εἰς διάφορα χρέη([31])	14847	25
Μισθοὺς τῶν ὑπηρετῶν τῆς Μονῆς	622	20
Ἐκκλησίαν καὶ ἐλεημοσύνην	1676	10
Εἰς διάφορα τῆς Μονῆς καὶ εἰς δικαστικὰ δικαιώματα	1856	30
Καλλιέργειαν καὶ ἔξοδα τῶν φορτηγῶν ζώων τῆς Μονῆς	1682	5
Τὸν γραμματέα τῆς Μονῆς καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς	2400	
Εἰς ἐτήσιον χορήγησιν τῶν Πατέρων κατ' ἀνα-λογίαν	10996	20
Ἐκπαιδ. Εἰσφοραὶ καὶ Δήμαρχον χώρας	1200	
Ἐτήσιον εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν καὶ εἰς ἐφημερίδας	190	
Διάφορα εἰς τὸν Σωκρ. Ἰωαννίδην καὶ χήραν Ν. Ἰωαννίδου δι' ὁμολόγου.	2150	
	54180	30

[σ. 34-35] Ἐνεστώσα κατάστασις τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ τῆς Μονῆς

[σ. 34]

Ἐνεργητικὸν	Γρόσια	Παράδες
Ὅσα ὀφείλονται πρὸς τὴν Μονὴν ἐνοίκια παρελθόντα ἐκ διαφόρων, καὶ δάνεια διὰ χρεωγράφων ὡς ὁ περὶ τούτων ὄπισθεν φαινόμενος ὀνομαστικὸς κατάλογος	53334	20

31. Παρόμοια δάνεια εἶναι συχνά γιά τίς μονές τῆς Σάμου στό β' μισό τοῦ 19ου αἰώνα, προκειμένου νά ἀντιμετωπιστεῖ ἡ γενικότερη οἰκονομική δυσπραγία πού τίς μάστιζε τότε [Χρ. Λάνδρος, «Μοναστηριακές ἀπογραφές τῆς Σάμου τόν 19ο αιώνα», *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 125-151, με ἀνάλογα παραδείγματα].

[σ. 35]

Παθητικόν	Γρόσια	Παράδες
Ἔλλειμμα ὡς ἀνωτέρω ὀφειλόμενον εἰς τὸν ταμίαν	4021	10
Εἰς τὸν Εὐστάθιον Χασομέρην δάνειον	4120	
Τόκοι αὐτοῦ	180	
Εἰς τὸν Μαν. Γεωργιάδην	1130	
Κολέτον Οἰκονομίδην	3750	
Ἰω. Καφφετζιδάκην	300	
Κων. ὑπηρέτην τῆς Μονῆς	1120	
Γραμμ. τῆς Ἐπιτροπῆς μισθοδοσίαι καὶ ἐνοίκιον	310	
	14931	10
Περίσσευμα πρὸς ἐξίσωσιν πρὸς ὄφελος τῆς Μονῆς	38403	10
	53334	20

[σ. 34-35] Τὴν 15 Μαρτίου 1868 ἐν Λιμήν Βαθέος

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζή Ματθαῖος

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ

Ἀ. Χατζή Γεωργίου(32)
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζή Ἄνθιμος

ὁ ταμίας
Ἱερόθεος Ἱερομόναχος

[σ. 36-37] Κατάλογος τῶν καθυστερούμενων ἐνοικίων ἐκ διαφόρων ἐνοικιαστῶν καὶ τῶν ὀφειλομένων ὑπὸ διαφόρων ἐπίσης ὀφειλετῶν διὰ χρεωγράφων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μ. Παναγίας

---

32. Πρόκειται γιά τόν Ἀναγνώστη Χατζηγεωργίου, ἐκλεγμένο πρόεδρο τῆς Γενικῆς τῶν Σαμίων Συνελεύσεως τό 1860 καί τό 1875, πληρεξούσιο σέ πολλές Συνελεύσεις καί ἀπό τούς πολιτικούς πού ἐξαφανίστηκαν μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ Ἰω. Χατζηγιάννη στόν πολιτικό στίβο τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου [Ἰω. Βακιρτζῆς, Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου ... ὅ.π., σ. 147-149, 150, 212, 223, 245, 268, 300, 329, 330, 337, 603].

Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	χωρίον	ἐνοίκια	Γρόσια	Παράδες
Γεωρ. Βέης	Πῦργος	Ὁμοίως	520	
Παναγιώτης Κ. Γεωργίου	"	"	140	
Ἀλεξ. Καλαϊτζὴς	"	"	120	
Σταμάτης Σούμας	"	"	180	
Ἀντ. Καπουράλος	"	"	270	
Κων. Τρεμούλης	"	"	250	
Δημ. Παν. Τελόγλος	"	"	300	
Ἰω. Τζέρος	"	"	300	
Κων. Βουδούρης	"	"	300	
Δέσποινα χήρα Ἀντ. Βαρνάβα	"	"	800	
Ἀλ. Σ. Ἀλέξη	Χώρα	"	739	
Δημ. Βλάμος	ὁμοίως	"	77	20
Ἰω. Κακαγιάννης	"	"	60	
Κων. Σταύρου	"	"	300	
Παναγιώτης Κυπραῖος	"	"	120	
Μάρκος Μανοῦσος	"	"	100	
Δημ. Κ. Σταύρου	"	"	150	
Πέτρος Καλτάκης	"	"	100	
Ἰω. Κ. Σταύρου	"	"	49	
Μιχ. Παπαγεωργίου	Κουμαράδα	"	900	
Μαν. Καψάλης	Παγώνδα	"	1100	
Μαν. Παντελίδης	ὁμοίως	"	500	
Γεώρ. Ὀρφανίδης	"	"	290	
Ἰω. Γιαννιτζὸς	"	"	150	
Ἰω. Γ. Μάλλιος	"	"	150	
Ἀναγ. Κ. Παπαμανώλης	"	"	360	
			8325	20

[σ. 37]

Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	χωρίον	ἐνοίκιον	Γρόσια	Παράδες
Μεταφορά τοῦ ἄντικρυ			8325	20
Δημ. Λαγός	Παγώνδα	ὁμοίως	150	
Μαν. Ῥοῦσσος	ὁμοίως	"	140	
Κων. Κουτακιώτης	Κοντακαῖϊκα	"	12000	
Δανιήλ Ἱερομόναχος		"	300	
Ἰω. Μυλωνᾶς ἐκ	Μώλων	"	150	
Νικόλαος Ῥοδίτης	"	"	100	
Ἰω. Νιώτης	"	"	40	
Κων. Πυργιώτης	"	"	390	

Ἰω. Ἀγαθός	Ἀρβανητῶν	"	120	
Κων. Χατζη Χριστοδούλου	Ἐκ Σπαθαραίων	"	800	
Ἀλ. Σ. Ἀλέξη	Χώρα	Δάνειον	7240	
Μαν. Ῥοῦσσος	Παγώνδα	ὁμοίως	1516	
Κων. Βεράκης	Πῦργος	"	1230	
Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Βροντᾶ		"	15348	
Γεωρ. Ζαφείρης	ὁμοίως	"	321	
Ἀναγ. Ἀσημιάδης	Μύλων	"	430	
Νικ. Περὴς	"	"	176	
Δημ. Ν. Δεσποίνης	"	"	700	
Νικ. Κρητικός	"	"	90	
Σωκράτης Ἰωαννίδης	Παγώνδα	"	2060	
Γιαννάκος Παπαγεωργίου	"	"	112	
Δημ. Κνήτης	"	"	336	
Ἰω. Τζέρος	Πῦργος	"	1260	
			53334	20
			53334	20

[σ. 36-37] Τὴν 13 Μαρτίου 1868 ἐν Λιμήν Βαθέος

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζή Ματθαῖος
Γαβριήλ

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου

Ἀ. Χατζή Γεωργίου
Ἰω. Παλαιός
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζή Ἄνθιμος

ὁ ταμίας
Ἱερόθεος Ἱερομόναχος

[σ. 39]Σήμερον τὴν εἰκοστὴν Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἐνάτου, ἔτους, ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου καὶ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Μητροπόλεως συνελθοῦσα ἡ ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐπιτροπὴ, ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὰ προσαχθέντα κατάστιχα, τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μ. Παναγίας, ὑπογεγραμένα ἐν τάξει καὶ περιλαμβάνοντα διαχείρισιν, ἀρχομένην ἀπὸ α' Μαρτίου τοῦ ἔτους 1868 καὶ λήγουσαν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1869 ἔτους, ἅπερ ἐξελέγξασα κατὰ κονδύλι-

ον ἐνώπιον τοῦ Ἡγουμένου τῶν παρ' αὐτῷ Συμβούλων τῆς Μονῆς, συνέταξε τὸν περιληπτικόν εἰς διπλοῦν ἀπολογισμόν καθ' ὅν τὰ μὲν ἔσοδα ἀναβαίνουσιν εἰς Γρ. 55719,20/40, συμπεριλαμβανομένου ἐν αὐτοῖς καὶ τοῦ δανείου ἐκ γρωσίων 8000, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς Γρ. 58595 ἤτοι μὲ ἔλλειμμα γρωσίων 2875,20/40. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τοῖς εξόδοις αὐτοῖς ἐμπεριέχεται καὶ ἀπότισις χρεῶν καὶ δανείων παλαιῶν καὶ νέων σὺν τῷ τόκῳ αὐτῶν ἐκ γρ. 20828,30/40([33]),

Ταυτοχρόνως κατέστρωσε καὶ τὴν ἐνεστῶσα κατάστασιν τοῦ τε ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ τῆς Μονῆς, δι' ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Μονὴ ἔχει ἐνεργητικὰ Γρ. 58695,20/40 καὶ παθητικὰ Γρ. 11510,20/40, ἤτοι μὲ περίσσευμα γρωσίων 47185.

Συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἥτις κατεχωρήθη ἐν πρωτοτύπῳ μετὰ τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ τῆς ἐνεστώσης ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς καταστάσεως ἐν τῷδε τῷ κώδικι, τῶν ὁποίων ἀπαράλλακτα ἐν πρωτοτύπῳ διεβιβάσθησαν κατὰ τὴν τάξιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Ἡγεμονικὴν Διοίκησιν.

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Ματθαῖος
Γαβριήλ

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου

Α.Χατζή Γεωργίου
Ἰω. Παλαιὸς
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
Χατζή Ἄνθιμος
Ἱερόθεος Ἱερομόναχος

[σ. 40-41] Ἀπολογισμὸς ἐτήσιος τῶν τε ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μ. Παναγίας, ἤ τῶν πέντε ὀσπητίων ἐπὶ τῆς Ἡγουμενίας Χατζή Ματθαίου ἱερομονάχου ἀρχόμενος ἀπὸ α^{ης} Μαρτίου τοῦ ἔτους

---

33. Πολλά ἀπό τά ἔσοδα τῆς μονῆς, πού μνημονεύονται ἐδῶ προέρχονται ἀπό τήν μεγάλη κτηματική περιουσία της, τήν ὁποία ἀπέκτησε ἀπό ἀφιερώσεις, κυρίως στά χρόνια της ὀθωμανικῆς κυριαρχίας [Σοφ. Λαΐου, «Ἀφιερωτικά ἔγγραφα τῶν μονῶν τῆς Σάμου (17^{ος}-18^{ος} αἰ.)», *Πρακτικά ΙΔ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 201-202]. Ἡ πρακτική αὐτή συνεχίστηκε καί στά νεότερα χρόνια, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τίς σωζόμενες ἱστορικές πηγές [Γ. Εὐαγγέλου-Μποτῆ, «Ἀφιερώσεις πρός τά μοναστήρια τῆς Σάμου κατά τούς νεότερους χρόνους», *Πρακτικά Συμποσίου «Ἡ Σάμος στά νεότερα χρόνια (17^{ος}-20ός αἰώνας)»*, Ἀθήνα 2002, σ. 43-54, μέ ἐνδεικτικά παραδείγματα].

1868 καὶ λήγων περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1869.

[σ. 40]

Έσοδα	Γρόσια	Παράδες
Ἀπό ἐνοικιάσεις διαφόρων κτημάτων τῆς Μονῆς	34074	
Πώλησιν προϊόντων αὐτῆς	7634	10
Ἐκκλησίαν καὶ ἐλέη	586	20
Ἀπὸ χρεώγραφα τῆς Μονῆς τοῦ Βροντᾶ	4180	30
Εἰσπραξιν χρεωγράφων	1244	
	47719	20
Ἀπὸ Ἀντ. Σ. Παπα Ἀνδρέα δάνειον	8000	
	55719	20
Ἔλλειμμα πρὸς ἐξίσωσιν	2875	20
	58595	

[σ. 41]

Έξοδα		Γρόσια	Παράδες
Ὅσα εἰς τροφὴν καὶ ἐπιχορήγησιν τῶν Πατέρων καὶ τῶν ὑπηρετῶν ἐνδυμασίαν		24036	35
Εἰς καλλιέργειαν καὶ ἔξοδα τῶν ζώων τῆς Μονῆς		1626	10
Ἐπισκευὲς		1572	20
Διάφορα		1510	35
Εἰς χρέη καὶ δάνεια παλαιὰ καὶ σὺν τῷ τόκῳ των	9087		
Εἰς δάνειον μετὰ τοῦ τόκου αὐτοῦ	11811,30	20898	30
Εἰς μισθοὺς γραμματέα καὶ τῶν ὑπηρετῶν τῆς Μονῆς		4322	
Ἐκκλησίαν ἐλεημοσύνην		916	10
Δικαστικὰ καὶ δικηγορικὰ		1167	
Εἰς ἐτήσιον τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ εἰς την ἐφημερίδαν Σάμον		125	
Ἐκπαιδ. Εἰσφοραὶ		2000	
Εἰς ἀποδεκατώσεις και εἰς δημοτικόν τοῦ Δημάρχου Χώρας		419	20
Ἤτοι πενῆντα ὀκτὼ χιλιάδες πεντακόσια ἐνενῆντα πέντε		58595	

[σ. 40-41] Ἐνεστώσα κατάστασις τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ τῆς Μονῆς

[σ. 40]

Ἐνεργητικὸν	Γρόσια	Παράδες
Ὅσα ὀφείλονται εἰς τὴν Μονὴν ἐνοίκια καὶ λοιπὰ ὑπὸ διαφόρων ὡς ὁ περὶ τούτων ὀνομαστικὸς κατάλογος	58695	20
Ἤτοι πενῆντα ὀκτὼ χιλιάδες πεντακόσια ἐνενῆντα πέντε καὶ μισόν	58695	20

[σ.41]

Παθητικόν	Γρόσια	Παράδες
Τὸ πρὸς ἐξίσωσιν ἔλλειμμα τοῦ ἀπολογισμοῦ	2875	20
Εἰς τὸν Ἰω. Καφφετζιδάκην	300	
Εὐστάθιον Χασομέρην	5000	
Γεωρ. Χούμαν	585	
Εὐάγγελον Σιδηράν	750	
Εἰς ἐκπαιδ. εἰσφορὰν	2000	
	11510	20
Περίσσευμα πρὸς ἐξίσωσιν	47185	
	58695	20

[σ. 40-41]

Τὴν 20 Μαρτίου 1869 ἐν Λιμὴν Βαθέος

Ὁ Ἡγούμενος — Ἡ Ἐπιτροπὴ

(ὑπ.)ΧατζῆΜατθαῖος

ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριὴλ
Α.Χατζῆ Γεωργίου
Ἰω. Παλαιὸς
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζῆ Ἄνθιμος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

[σ. 42-43] Ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν ὀφειλετῶν τῆς Μονῆς Μ. Παναγίας ἀπὸ ἐνοίκια κτημάτων καὶ χρεώγραφα([34]).

34. Οἱ ὀφειλές αὐτές συχνά ἀναγράφονται στούς κώδικες τῶν σαμιακῶν μονῶν, καί ὀφείλονται στήν κακή οἰκονομική κατάσταση τῶν ἀγροτῶν τῆς Σάμου, οἱ ὁποῖοι δέν μποροῦσαν νά εἶναι συνεπεῖς στίς ὑποχρεώσεις τους πρός τή μονή, ἀπό τήν ὁποία ἐνοικίαζαν τά χωράφια πού καλλιεργοῦσαν [πρβλ. Στ. Κεκρίδης, «Ὁ κώδικας τῆς Ἱερᾶς καί Πατριαρχικῆς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τῆς Νέας, τῆς κατά τούς Ἁγιάδες», *Σαμιακές Μελέτες 3* (1997-1998), σ. 319-378].

[σ. 42]

			Γρόσια	Παράδες
Παναγ. Κυπραῖος	Ἐκ Χώρας	Ἀπὸ ἐνοίκιον	240	
Δημ. Κ. Σταύρου	"	ὁμοίως	150	
Σωτήριος Λιανιοῦ	"	"	180	
Κων. Βλάμος	"	"	230	
Βασιλ. Σταύρου	"	"	90	
Ἀντ. Παπα Θεοδώρου	"	"	425	
Δῆμος Λάρης	"	"	199	
Κων. Ταμβακολόγος	"	"	100	
Δημ. Μαυρῖκος	"	"	50	
Ἀλ. Σ. Ἀλέξη	"	"	116	
Δημ. Λαγωὸς	Ἐκ Παγώνδα	"	300	
Μαν. Παντελίδης	ὁμοίως	"	500	
Κων. Μανωλιάδης	"	"	250	
Μαν. Καψαλίδης	"	"	2200	
Ἀναγ. Παπᾶ Μανώλης	"	"	180	
Ἰω. Γιακιτζής	"	"	162	20
Παν. Ῥούσσον	"	"	280	
Γεωρ. Κατζικάκης	"	"	100	
Ἀθ. Χαμούζας	Ἐκ Μύλων	"	200	
Μαν. Πυργιώτου	ὁμοίως	"	500	
Δημ. Δεσποῖνας	"	"	886	
Κ. Καραγιάννης	"	"	400	
Βασίλης Νιώτης	"	"	49	
Ἰω. Μυλωνᾶς	"	"	150	
Κων. Κοντογεώργης	"	"	100	
Μιχ. Παπᾶ Γεωργίου	Ἐκ Κουμαραδαίων	"	600	
Ὁ αὐτὸς διὰ ἐνοίκιον τοῦ ὑδρομύλου		"	733	
Ἰω. Τζέρος καὶ Κ. Βουδούρης	Ἐκ Πύργου	"	600	
Ἰω. Τζέρος χρέος του παλαιὸν	ὁμοίως	"	94	
Ἰω. Χριστοδουλάκης	"	"	40	
Δημ. Παντελόγλος	"	"	300	
Κων. Τεμιρτζῆς	"	"	250	
			10634	20

[σ. 43]

			Γρόσια	Παράδες
Μεταφορὰ τοῦ ἀντίκρυ			10634	20
Παναγ. Παπαγεωργίου	Ἐκ Πύργου	ἐνοίκιον	790	
Σταῦρος Παπᾶ Ἰω. Χοντροῦ	"	"	400	
Ἀναγ. Παπᾶ ἀνδρέα	"	"	1700	
Κων. Παπᾶ Ἀδάμ	"	"	800	
Γεώρ. Βέης	"	"	260	
Κ. Κοντακιώτης	"	"	12000	
Δημ. Καραδημητρίου	"	"	475	
Δημ. Ταμβακλάκης	"	"	200	
Ἀ. Καπουράλος	Χρεώγραφον	"	302	
Νικ. Πυριὸς	ὁμοίως	"	357	
Μαρούδα Ῥούσσου	"	"	3507	
Κων. Βεράκης	"	"	1903	
Μαν. Ῥοῦσσος	"	"	1713	
Κων. Καραγιάννης	"	"	430	
Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Βροντᾶ	"	"	10859	
Βασίλειος Χατζηφραγικὰ	"	"	240	
Ἀλ. Σ. Ἀλέξη	"	"	7240	
Ὁ ἴδιος ἐνοίκια	"		739	
Γιαννακὸς Κρητικὸς	"	"	90	
Παν. Κυπραῖος	"	"	120	
Χήρα παπᾶ Νικολάου	"	"	80	
Ἰω. Ζαρπάκης καὶ Μ. Σερργιαννίδης	"	"	600	
Νικόλ. Ῥοδίτης	"	"	200	
Δημ. Κνήτης	χρεόγραφον	"	403	
Ἰω. Τζέρος	ὁμοίως	"	962	
Κων. Λαιτράκης	"	"	100	
Ἰω. Κ. Σταύρου	"	"	49	
Δανιήλ Ζαμπέτας	"	"	350	
Νικ. Σουβαλτζῆς ἀπὸ ἀγορὰ ἐλαίου	"	"	1192	20
Ἤτοι πενῆντα ὀκτὼ χιλιάδ. ἑξακόσια ἐνενῆντα ἕξ			58696	

[σ. 42-43]

Τὴν 20 Μαρτίου 1869 ἐν Λιμήν Βαθέος

Ὁ Ἡγούμενος
(ὑπ.) Χατζή Ματθαῖος

Ἡ Ἐπιτροπή
ὁ Πρόεδρος, ὁ Σάμου Γαβριήλ

Α. Χατζή Γεωργίου
Ἰω. Παλαιὸς
Ἰω. Δ. Πρωτόπαπας

Οἱ Σύμβουλοι
ὁ Χατζή Ἄνθιμος
Διονύσιος Ἱερομόναχος

(Συνεχίζεται)

Πρωτ/ρου Κωνσταντίνου Καλλιανοῦ

Πρῶτες πληροφορίες γιὰ τὰ Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στὰ νησιὰ Σκιάθο καὶ Σκόπελο.

α. Προλεγόμενα

Σποραδικὲς ἦταν μέχρι σήμερα οἱ εἰδήσεις ποὺ εἴχαμε γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ ἐξέλιξη τῶν ἁγιορειτικῶν ἢ ἄλλων μετοχίων[1], τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο ἢ ὑπάρχουν μέχρι σήμερα στὰ νησιὰ τῶν Βορείων Σποράδων, ἰδιαίτερα δὲ στὰ νησιὰ ποὺ μᾶς ἀφοροῦν: τὴ Σκιάθο καὶ τὴ Σκόπελο.

Ὅσον ἀφορᾶ τὰ μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου, γι᾿ αὐτὰ πολὺ ἐλάχιστα ἔχουν γραφεῖ. Ἔτσι, ἡ μελέτη αὐτὴ ἔρχεται νὰ καλύψει ἕνα κενὸ παρέχοντας τὶς πρῶτες πληροφορίες, γιὰ νὰ συνεχιστεῖ στὸ μέλλον ἀπό τοὺς ἐνδιαφερόμενους ἡ ἔρευνα.

Ὅμως τὸ βασικὸ ἐρώτημα εἶναι τὸ ἑξῆς. Πῶς αἰτιολογεῖται ἡ ὕπαρξη τῶν μετοχίων τοῦ Παναγίου Τάφου στὰ νησιὰ αὐτά;

Ἀρχικὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἡ παρουσία Ἁγιοταφιτῶν στὰ μέρη αὐτὰ δὲν θὰ ἦταν ξένη, ὅπως θᾶ φανεῖ παρακάτω, κι ἀπό τὴν ἄλλη, πάλι, ἡ παρουσία νησωτῶν στοὺς Ἁγίους Τόπους δὲν εἶναι ἄγνωστη. Καὶ μόνα τὰ ὀνόματα ἐπιφανῶν Σκιαθιτῶν, ὅπως τοῦ Χατζη-Σταμάτη[2], τοῦ Χατζηγιάννη, τοῦ Χατζη-Κωνσταντῆ[3],

---

1. Μιὰ πρώτη μνεία τῶν μετοχίων βλ. π. Κων. Ν. Καλλιανὸς, *Σχέσεις Σκοπέλου καὶ Ἁγίου Ὄρους*, [ἀνάτυπο ἀπό τὸ περ. ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ], Ἀθήνα 1996, σελ.

2. Ὁ Ἰωάννης Χατζῆ Σταμάτη ἦταν πατέρας τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου Χατζησταματη, δευτέρου κατὰ σειρὰ ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στὴ Σκιάθο. Ἰω. Ν. Φραγκούλας, *Σκιαθίτικα. Α΄ Ἱστορία τῆς Σκιάθου*, Ἀθήνα 1978, σελ. 216- 217 π. Κων. Ν. Καλλιανός, *Τὸ διήγημα τοῦ Ἀλ. Παπαδιαμάντη* «Τὸ Χατζόπουλο», τὸ ἱστορικό του περίγραμμα καὶ ἡ Μονή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στὴ Σκιάθο, περ.

ἀλλὰ καὶ Σκοπελιτῶν, ὅπως τοῦ Χατζη-Στεφανὴ Δαπόντε[4], τοῦ Χατζη Ζαχαρία[5], τοῦ Χατζη-Ποθητοῦ Χατζῆ Ἀλεξάνρου[6] κ. ἄ. αὐτὸ μᾶς πιστοποιεῖ τὴ σχέση τῶν νησιῶν μὲ τὴν Ἁγιοταφικὴ Ἀδελφότητα. Γι᾽ αὐτὸ καὶ κάθε νησὶ, ὅπως καὶ κάθε τόπος, εἶχε τὸ δικό του ἐπίτροπο ἤ τὸν μετοχιάρη, ὁ ὁποῖος φρόντιζε νὰ συλλέγει τὰ ἐλέη τῶν χριστιανῶν γιὰ ἐνίσχυση τῶν Προσκυνημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων.[7] Αὐτὸ ἄλλωστε μᾶς τὸ πιστοποιοῦν τὰ Πατριαρχικὰ Γράμματα, τὰ ὁποῖα ἀπολύονται κατὰ καιροὺς γιὰ τὴ σύναξη ἐλεῶν[8]. Ὅπως

Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο τ.42 (2002) 363-376. Ὁ ἴδιος, «Οἱ περιπέτειες τῶν πατέρων τῆς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Σκιάθου τὸ α΄ μισό τοῦ 19ου αἰ.», περ. *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. 46 (2004) 328-337.

3. Ὁ Χατζη-Κωνσταντῆς ἦταν κτήτορας τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ παπα-Λεοντίου ἤ τῶν Πασχαλαίων, π. Κων. Ν. Καλλιανός, «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ παπα-Λεοντίου ἤ τῶν Πασχαλαίων», *Ἀρχεῖο Θεσσαλικῶν Μελετῶν*, τ. 13 (2004) , σελ. 134-35

4 .Ὁ Χατζη Στεφανῆς Δαπόντες, μία ἀπό τὶς ἐπιφανεῖς προσωπικότητες τοῦ 18ου αἰ. στὴ Σκόπελο, ἦταν πατέρας τοῦ λογίου μοναχοῦ Καισαρίου Δαπόντε. Γι᾽ αὐτὸν βλ. Καισάριος Δαπόντες, *Κῆπος Χαρίτων*, ἐπιμ Ἄλκης Ἀγγέλου, Ἑστία, Ν.Ε.Β. Ἀθήνα 1999, σελ.. 122. π. Κων. Ν. Καλλιανός, *Ἕνα θαῦμα τῆς Παναγίας στὴ Σκόπελο ἤ πῶς χτίστηκε ἡ Μονὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ*, Ἀθήνα 1994 [ἀνατυπο ἀπό τὸ περ. ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ]. Σημειώνω ἐδῶ, πὼς ὁ Χατζη-Στεφανῆς ἦταν φίλος μὲ τὸν Πατριάρχη Χρύσανθο Νοταρᾶ, Πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Κ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη*, τ. Γ Βενετία 1872, σελ. κθ΄. Περιέργως ἐντύπωση δημιουργεῖ τὸ γεγονὸς τῆς ἀπουσίας τῆς Σκοπέλου ἀπό τὰ Κατάστιχα τῆς Περιοδείας τοῦ Χρυσάνθου. Πάντως τὸν 18ο αἰ τὸ ἁγιοταφικὸ μετόχιο Οἱ Ἅγιοι Πάντες ὑπῆρχε στὴ Σκόπελο, ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια. Γιὰ τὴν περιοδεία τοῦ Πατριάρχου Χρυσάνθου βλ. Τὸ ἀνέκδοτο ὁδοιπορικὸ τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ, *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τ. Α (1984) σελ. 127-280.

5. Ὁ Χατζη Ζαχαρίας ἦταν γαμπρὸς τοῦ Σκοπελίτη Ἐπισκόπου Σκιάθου καὶ Σκοπέλου Διονυσίου κι ἕνας ἀπό τοὺς ὀνομαστοὺς καραβοκύρηδες τοῦ 18ου αἰ. π. Κων. Ν. Καλλιανὸς, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου τὸν 18ο αἰ.*, [ἀνάτυπο ἀπό τὸ π. ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ»]Ἀθήνα 1990, σελ. 9· ὁ ἴδιος, *Ἀρχεῖο Νήσου Σκοπέλου*,τεῦχος Α΄ Σκόπελος 1999 , σελ. 13

6. Ὁ Χ΄Ποθητὸς ἦταν ἐπίτροπος τοῦ Κοινοῦ τῆς Σκοπέλου, Γ.Α.Κ, Χφο 190, ἀρ. πρξ 610-611 τῆς 7ης Μαρτίου 1833

7. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας*, Ἀθήνησιν 1900, σελ.150-157. Πηνελόπης Γρ.Στάθη, *Τὰ Κατάστιχα «συλλογῆς ἐλεῶν»τοῦ Παναγίου Τάφου* , Ἀκαδημία Ἀθηνῶν,Ἐπιστημονικὲς Ἀνακοινώσεις, Ἀθήνα 1982, σελ. σελ. 125-126, Ἀθανάσιος Γ. Ἠλία, *Τὰ Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ της Μονῆς Σινᾶ στὴν Ἑλλάδα [1830-1888]*, Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2003, σελ. 16 ἐξ.

8. Ἀρχιμ. Καλλίνικος Δελικάνης, *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ*

ἐπίσης καὶ ἡ παρουσία τῆς Σκοπέλου μεταξὺ τῶν «ἀδελφάτων» τοῦ Παναγίου Τάφου.[9] Τέλος, θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ καὶ ἡ ὕπαρξη σὲ μοναστήρια[10], ἐκκλησίες[11] καὶ σπίτια[12] πολυπρόσωπων ζωγραφικῶν πινάκων, μὲ τὴν ἀναπαράσταση τοῦ Παναγίου Τάφου, φερμένων ἀσφαλῶς ἀπό τοὺς ἁγίους Τόπους ἀπό προσκυνητές. (Εἰκ.1), ἀλλὰ καὶ διαφόρων ἁγιοταφικῶν κειμηλίων.[13]

Ἡ μελέτη αὐτὴ δίδει τὶς πρῶτες πληροφορίες γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ δραστηριότητα ἁγιοταφικῶν μετοχίων στὰ νησιὰ Σκιάθο καὶ Σκόπελο. Ὡστόσο ἡ ἔρευνα θὰ πρεπει νὰ συνεχιστεῖ.

Ἀρχειοφυλακίου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα, τ. Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904, σελ. 487 «Τῷ Ἁγίῳ Ἀρχιερεῖ Ἄνδρου καὶ Ἐπισκόποις Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ὑπὲρ ἐλεῶν καὶ ἀφιερωμάτων τοῦ Ἁγίου Τάφου 1720» Γράμα τοῦ Οἰκ. Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Γ΄ τοῦ ἀπό Καππαδοκίας· Ἀγαμ. Τσελίκας, Καταγραφὴ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, εἰς Δελτίο τοῦ Παλαιογραφικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1992 σελ.392, ἀρ. 13, ὅπου ἡ μνεία τοῦ ἀπό μηνὸς Ἰουνίου 1721 ἀπολυθέντος Γράμματος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου Νοταρᾶ πρὸς τοὺς Μητροπολίτες Ἀθηνῶν, Θηβῶν, Εὐρίπου καὶ τοὺς Ἐπισκόπους Ταλαντίου, Διαυλείας, Σκύρου, Σαλώνων, Μηδινίτζης, Σκιάθου καὶ Σκοπέλου περὶ ζητειῶν.

9. Ἀ. Παπαδόπουλος–Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*, ΙΙ,ἐν Πετρουπόλει 1891-1898, ἀρ. 496, σελ. 567

10. Ὅπως π. χ στὸ μονύδριο τῆς Ἀναλήψεως στὴν Καρυά.

11. Δύο ἀπό αὐτὰ σήμερα βρίσκονται στὸ ναὸ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Σκοπέλου, ἕνα στὸν Ἅγιο Νικόλαο, στὸ Γιαλὸ κι ἕνα στὴ Φανερωμένη. Ὁ Π. Λαζαρίδης, *Μεσαιωνικὰ Θεσσαλίας καὶ Σποράδων*, ΑΔ. 19(1964) σελ. 276 ἔχει καταγράψει μόνο αὐτὰ ποὺ βρίσκονται στὸ ναὸ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν-ἀπό παραδρομὴ ἀναγράφεται Ἁγ. Ἀνάργυροι- μὲ τὶς χρονολογίες καὶ ἐπιγραφές. Ἔτσι τὸ ἕνα φέρει χρονολογία 1801, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἔχει τὴν ἀκόλουθη ἐπιγραφή: «Χ(ατζῆ) Ἀποστόλις προσκυνητὴς τοῦ Παναγίου Τάφου 1817»

12. Ἕνα τέτοιο ὑπῆρχε στὸ ἀρχοντικὸ τῆς οἰκογένειας Ρεμπάκη, ποὺ ἦσαν καραβοκύρηδες. Σημειώνω δὲ ἐδῶ, πὼς αὐτὲς οἱ ζωγραφιὲς, καμωμένες μὲ λαϊκό, ἁπλὸ τρόπο, εἶναι ἱστορημένες πάνω σὲ χοντρὸ μουσαμᾶ.

13. Λ. χ. στὴ Μονὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Σκοπέλου ὑπῆρχαν τὰ ἑξῆς ἁγιοταφικὰ κειμήλια. «Λίθος λευκὸς, ἀπό τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, ὅπου ἀνελήφθη ὁ Κύριος, μέσα σὲ ξύλινο κουτι...Σταυροὶ σεδεφένιοι ἁγιοταφήτικοι ἐπί τῆς Ἁγίας Τραπέζης τρεῖς, Καισαρίου. Σχέδιον σεδεφένιον τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῆς Βηθλεέμ ἐπί τῆς Ἁγίας Τραπέζης, Καισαρίου», Πατάπιος μοναχὸς Καυσοκαλυβίτης, «Ἡ Μονὴ Εὐαγγελιστρίας Σκοπέλου καὶ ὁ ἀνέκδοτος περὶ αὐτὴν Κώδικας τοῦ μοναχοῦ Καισαρίου Δαπόντε», εἰς *Ἀλεξανδρινὸς Ἀμητὸς-Ἀφιέρωμα στὴ Μνήμη τοῦ Ἰ.Μ. Χατζηφώτη*, τ. Β' Ἀθήνα 2009, σελ.464-467

Τὸ μετόχι[14] τοῦ Παναγίου Τάφου στὴ Σκιάθο

Σύμφωνα μὲ τὶς πηγὲς ποὺ ἔχουμε διαθέσιμες στὴ Σκιάθο ὁ Παναγιος Τάφος κατεῖχε μιὰν ἀγροτικὴ ἔκταση-γιὰ ναὸ δὲν γίνεται λόγος- στὴ θέση Λιβάδι[15], ἀσφαλῶς ἀφιέρωμα κάποιου Σκιαθίτη. Ὡστόσο πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε καὶ τὴν παρουσία ἐπιτρόπου τοῦ Παναγίου Τάφου στὸ νησί, μάλιστα ἑνὸς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Σκιαθιτῶν τοῦ 18ου αἰ,τοῦ Δημητράκη Οἰκονόμου[16].

Σημαντικὴ εἴδηση εἶναι καὶ ἡ ὕπαρξη «κουτείου τοῦ Παναγίου Τάφου» στὴ Σκιάθο κατὰ τὸν 18ᵒ αἰ[17] πληροφορίες τὶς ὁποῖες μᾶς παρέχει καὶ τὸ παρακάτω Πατριαρχικὸ Γράμμα τοῦ Ἱεροσολύμων Ἀβραμίου, τοῦ ἀπό Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.[18] (Εἰκ. 1).

Ἀβράμιος ἐλέῳ Θεοῦ Πάτριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης

Τιμιώτατοι κ(αὶ) χρησιμότατοι γέροντες κ(αὶ) προεστῶτες τῆς εὐλογημένης νήσου Σκιάθου κ(αὶ)/λοιποὶ ἁπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ νέοι κ(αὶ) γέροντες, ἄνδρες κ(αὶ) γυναῖκες οἱ ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ οἰκοῦντες, πάντες ὁμοῦ τέκνα ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητοὶ

---

14. Καταχρηστικῶς χρησιμοποιῶ τὸν ὅρο «μετόχι», ἀφοῦ στὴ Σκιάθο ὁ Π. Τάφος εἶχε μόνον ἕνα κτῆμα κι ὄχι συγκρότημα κτιρίων μὲ ναό, ὅπως στὴ Σκόπελο. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ κάνω, γιὰ νὰ παρουσιάσω τὶς ἐνδιαφέρουσες ειδήσεις ποὺ ἔχουμε ὅσον ἀφορᾶ τὶς σχέσεις τῆς ἐν λόγῳ νήσου μὲ τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ τὸ ἐκεῖ Πατριαρχεῖο.

15. Γ.Α.Κ. ΓΕΔΕ, φάκ. 33 [Ἐκκλησίαι ἐκτὸς τοῦ Κρατους].

16. Ὁ Δημητράκης Οἰκονόμου ἦταν γιὸς τοῦ ἐφημερίου τοῦ Κάστρου παπα-Ἐπιφανίου, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει καὶ τὸ ὀφίκιο τοῦ Οἰκονόμου. Ὑπῆρξε προεστώς, ἐπίτροπος τοῦ ἐπισκόπου Σκιάθου καὶ Σκοπέλου καὶ στὸ τέλος τοῦ βίου του ἔγινε μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Δαυΐδ. Εἶναι ὁ πατέρας τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Σκιάθου Ἀλυπίου ἱερομονάχου καὶ τοῦ Διδασκάλου τοῦ Γένους Ἐπιφανίου Δημητριάδη. Γι᾽ αὐτὸν βλ. π. Κων. Ν. Καλλιανὸς, *Ἐπιφανῆ πρόσωπα ἱερέων στὴ Σκιάθο.* 17ος 19ος αἰ. Δελτίο τῆς Φιλαρχαίου Ἑταιρείας Ἀλμυροῦ «Ὄθρυς», τ. 9 (2005), σελ.107-110.

17. Γιὰ τὰ «κουτεῖα» αὐτὰ βλ. Πηνελόπης Γρ. Σταθη, *Τὰ Κατάστιχα*...ὅπ. παρ. σελ. 130, ἡ ἴδια, Τὸ ἀνέκδοτο ὁδοιπορικὸ τοῦ Χρυσάνθου Νοταρά, ὅπ. παρ. σελ. 135 καὶ σημ. 35.

18. Ἡ Πατριαρχεία του ἀρχίζει τὸ 1775 καὶ περατώνεται τὸ 1787 Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἡ Ἐκκλησία...*ὅπ. παρ.* σελ. 98-99 καὶ Ἀρχιμ. Καλλίνικος Δελικάνης, *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα*, τ. Β᾽ ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904, σελ. 497, ὅπου καὶ τὸ Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀβραμίου. βλ. ἐπίσης Εἰρηναῖος Σκοπελίτης, «Ἀρχιεπίσκοπος Ἱεραπόλεως, Δύο

τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις κ(αὶ) ἔλεος εἴη ὑμῖν ἀπαξάπασι, κ(αὶ) εἰρήνη παρὰ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος, κ(αὶ) Κυρίου/ ἡμῶν Ἰησοῦ Χ(ριστ)οῦ, κ(αὶ) παρὰ μὲν τοῦ Παναγίου κ(αὶ) Ζωοδόχου Τάφου βοήθεια, κ(αὶ) παρὰ τῶν ἐν /Ἱερουσαλὴμ σεβασμίων κ(αὶ) Ἱερῶν προσκυνημάτων, ἁγιασμὸς θεία ἔλλαμψις, κ(αὶ) σωτηρία, /κ(αὶ) παρ᾽ ἡμῶν εὐχή, εὐλογία κ(αὶ) συγχώρησις. Τοῦ παντοδυνάμου ἁγίου Θεοῦ δεόμεθα κ(αὶ) καθικε/τεύομεν ἡμέρας τε κ(αὶ) νυκτὸς, ὅπως διατηρῇ κ(αὶ) διαφυλάττῃ ἡμᾶς ἀνωτέρους κ(αὶ) ὑπερκειμένους/ ἀπό παντὸς ἀνιαροῦ συναντήματος κ(αὶ) ἐπιβραβεύῃ ὑμῖν πάντα τὰ ἀγαθὰ, ἐν μὲν τῷ παρόντι/αἰῶνι τὴν εὐλογία Του, κ(αὶ) τὸν ἁγιασμόν Του, νὰ εὐλογῇ κ(αὶ) νὰ πληθύνῃ τὰ ὑπάρχοντάς σας, τὰ κτήμα/τά σας τὰ τέκνα σας τὰ ὀσπήτιά σας, κ(αὶ) κοινῶς νὰ φυλάττῃ τὴν πολιτείαν σας ἀνεπηρέα/στον κ(αὶ) ἀβλαβῆ, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι νὰ σᾶς ἀξιώσῃ τῆς οὐρανίου βασιλείας του κ(αὶ) τῶν ἐκεῖσε/ἀνεκλαλήτων ἀγαθῶν ὧς ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοὶς ἀγαπῶσιν αὐτόν, μετὰ τὰς ὁλοψύχους πα/τριαρχικὰς κ(αὶ) πατρικὰς ἡμῶν εὐχὰς κ(αὶ) εὐλογίας δηλοποιοῦμεν πᾶσι τοῖς ὀρθοδόξοις χριστια/νοῖς τοῖς ἐν τῇ θεοσώστῳ νήσῳ Σκιάθῳ, ὅτι γρᾶμμα ὑμῶν κοινὸν γεγραμμένον κατὰ τὴν ἐννά/την τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς ἐλάβομεν ἐξ οὗ γνόντες τὴν μυριοπόθητον ἡμῖν ὑγείαν σας, ὑπερβαλλόντως/ ἐχάρημεν, ἴδομεν ὡσαύτως κ(αὶ) τὰ ἐν αὐτῷ ἡμῖν ὑϊκῶς γραφόμενα, ὅτι δεικνύετε τὴν ὀφειλο/μένην ἀγάπην κ(αὶ) εὐλάβειαν πρὸς τὸν Πανάγιον κ(αὶ) Ζωοδόχον Τάφον τοῦ Κ(υρί)ου ἡμῶν, ὡς τέκνα γνήσια πνευ/ματικὰ τούτου, ὡσὰν ὁποῦ ἠγοράσθητε μὲ τὸ πανάχραντον αὐτοῦ τίμιον κ(αὶ) ζωοποιὸν αἷμα. Ἅτινα πάν/τα κατήκοοι γενόμενοι χαρᾶς ἀφάτου ἐνεπλήσθημεν κ(αὶ) δοξολογίαν οὐκ ὀλίγην ἀναπέμψαμεν τῷ ἁγίῳ Θεῷ. /Ἐνεχειρίσθημεν ἐπομένως τὸ ἔλεος ὁποῦ ἐσυνάχθη παρ᾽ ὑμῶν τὰ ἑκατὸν δεκαπέντε γρόσια παρὰ τοῦ κύρ/Χατζῆ Σταματη, κ(αὶ) ὅ,τι ἀπό αὐτὰ δεδώκατε κ(αὶ) τῷ ἁγίῳ ἀρχιμανδρίτῃ κὺρ Δαμιανῷ δέκα γρόσια, /ὅθεν κ(αὶ) δὲν ἐλείψαμεν νὰ σᾶς δώσωμεν τὴν εἴδησιν διὰ τοῦ εὐχετικοῦ ἡμῶν, ὅτι ἐλάβομεν σῶα κ(αὶ) ἀνελιπῆ/τὰ ἄνωθεν ρηθέντα ἑκατὸν δεκαπέντε γρόσια παρὰ τοῦ κὺρ Χατζῆ Σταμάτη, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω./ Λοιπὸν κ(αὶ) αὖθις τέκνα ἡμῶν ἀγαπητὰ νὰ δεικνύετε τὴν αὐτὴν ἀγάπην, κ(αὶ) εὐλάβειαν πρὸς τὸν/Πανάγιον Τάφον τοῦ Κ(υρί)ου ἡμῶν , κ(αὶ) νὰ δίδετε τὸ ἔλεός σας, τὸ ὁποῖον θέλει εἶσθαι μία γεγάλη εὐτυχία/ κ(αὶ) εὐλογία εἰς τὰ ὑπάρχοντά σας. Ὁμοίως κ(αὶ) ἡ τιμιότης σου κὺρ Δημήτριε Οἰκονόμου κ(αὶ) ἐπίτροπε τοῦ Πανα/γίου Τάφου νὰ

παλαιὰ ἀντιμήνσια καθιερωμένα ὑπὸ τῶν Πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων Δοσιθέου καὶ Ἀβραμίου, στὸ συλλογικὸ τόμο «*Εἰκοσιπεντετηρὶς Ἀρχιερατείας τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Διοδώρου τοῦ Α΄*» Ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σελ. 257-258.

ἐπιστατῆς ἀόκνως εἰς κάθε ἀφιέρωμα κ(αὶ) ἔλεος τοῦ Ἁγίου Τάφου κ(αὶ) νὰ ἐπιμελεῖσαι τοῦ κουτείου του/διὰ νὰ συνάζεται τὸ παρὰ τῶν χρ(ιστ)ιανῶν ἔλεος, διὰ τὰ ὁποῖα ἀναμφιβόλλως ἔξετε ὅλοι κοινῶς τὰ/μνημόσυνά σας εἰς τὸν Πανάγιον Τάφον ὡς ὑπέρμαχοι τούτου κ(αὶ) τοὺς μισθοὺς ὑμῶν μυρίους παρὰ τοῦ μισθα/ποδότου Θ(ε)οῦ, οὗ ἡ χάρις κ(αὶ) τὸ ἄπειρον ἔλεος σὺν τῇ παρ᾽ ἡμῶν εὐχῇ κ(αὶ) εὐλογίᾳ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν πανοικί./ᾳψος᾽ [1776] Δεκεμβρίου ιη᾽ [18]/

†ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ἐν Χ(ριστ)ῷ ὑμῶν εὐχέτης (Εἰκ.2)

Καλὸ θὰ ἦταν νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ τὸ ζήτημα ὑπάρξεως ἐπιστολῶν, τὶς ὁποῖες ἔστελναν οἱ Σκιαθίτες στὸ Πατριαρχεῖο μαζί μὲ τὴν εἰσφορά τους, ὥστε νὰ πληροφορηθοῦμε περισσότερα γιὰ τὴ σχέση τους μὲ τοὺς Ἁγίους Τόπους.

Τὸ κτῆμα δὲ ποὺ κατεῖχε ὁ Π. Τάφος στὸ νησί δὲ γνωρίζουμε μέχρι σήμερα τὶ ἀπέγινε. Νὰ ἐκποιήθηκε, ὅπως τὸ μετόχι στὴ γειτονικὴ νῆσο Σκόπελο;

3. Τὸ μετόχι τῶν Ἁγίων Πάντων στὴ Σκόπελο

Ἀνατολικὰ τοῦ πάλαι ποτὲ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ Συνάδων, ἐκεῖ ποὺ εἶναι σήμερα τὸ μικρὸ συγκρότημα κτιρίων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στὴν Ἁγιορειτικὴ Μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας, ὑπῆρχε τὸ μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅπου καὶ ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Πάντων, ποὺ σήμερα δὲ σώζεται.(Εἰκ. 2)

Ὁ πρῶτος, ἀπ᾽ ὅσα γνωρίζω, ποὺ κάνει λόγο γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ μετοχίου αὐτοῦ, εἶναι ὁ Σκοπελίτης λόγιος μοναχὸς, ὁ Καισάριος Δαπόντες, ὁ ὁποῖος στὸν πολύτιμο Κατάλογό του ἀναφέρει « Οἱ Ἅγιοι Πάντες ἐκεῖ. Ἁγιοταφίτικο»[19].

Στὴ συνέχεια οἱ εἰδήσεις ποὺ μᾶς πληροφοροῦν σχετικὰ μὲ τὸ μονύδριο αὐτὸ εἶναι λιγοστὲς καὶ ἀραιές. Ἔτσι, ἔχουμε μιὰ πρώτη πληροφορία στὴ Διαθήκη τῆς ἡγουμένης τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Γερβασίας Οἰκονόμου[20] σχετικὰ μὲ μιὰν ἀφιέρωση στὸν Πανάγιο Τάφο, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴ μαρτυρία ὅτι τὸ 1803 μετοχιάρης στὴ Σκόπελο ἦταν ὁ Πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος[21].

---

19. Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Καισαρίου Δαπόντε: «Ναοὶ καὶ μοναστήρια, ἐξωκλήσια καὶ μονύδρια ἐν Σκοπέλῳ», *Β. Ζ.* 19 (1910), σελ.92 Ὁ Ἀδ. Σάμψων στὸ ἔργο του *Ναοὶ καὶ Μοναὶ εἰς τὴν νῆσον Σκόπελον*, Ἀθῆναι 1974, σελ. 67-68, ἀναφέρει τὸ ναὸ τῶν Ἁγ. Πάντων ὡς «μετόχιον τῆς Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας».

20. π. Κων. Ν. Καλλιανός, «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴ Σκόπελο», περ.*ΘΗΜ* 43 (2003) 228 ἑξ.

21. Β.Α. Μυστακίδης, *Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Καρούτσεσμε*, ἐν Ἀθήναις 1888,

Τὸν καιρὸ τοῦ Ἀγώνα στὸ νησὶ ἔχουμε τὴν παρουσία τοῦ Ἁγιοταφίτη Πρωτοσυγκέλλου Κυρίλλου[22], ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐγκατέστησε στὸ μετόχι τους, ὡς οἰκονόμο καὶ κάτοικο τῶν κελλιῶν, τὸν Ζαφείρη Χαρίτου ἀπό τὴ Μιτζέλα[23], σύμφωνα μὲ τὴν παρακάτω δηλοποίηση.

Θεσσαλονίκη ᾳωλε΄[1835] Σεπτεμβίου κς΄[26]

Δηλοποιῶ ὁ κάτωθεν γεγραμμένος ὅτι ἔχω τέλειον οἰκονόμον/ εἰς τὸ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Τάφου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται είς νῆσον Σκόπελον/τὸν κύρ Ζαφείρη Μιτζελιώτην, ὁ ὁποῖος εἶναι τέλειος οἰκκύρης νὰ χαλ/άσῃ κ(αὶ) φτιάσῃ κ(αὶ) κανεὶς νὰ μὴν ἔχῃ ἐξουσίαν νὰ ἐναντιώνῃ εἰς αὐτὸν/οὔτε Ἱερεύς, ἀλλ᾽ οὔτε λαϊκός, ἄν ὅμως εἶναι κτῆμα τοῦ Ἁγίου Τάφου, εἰ δὲ/τὸ ἐναντίον κ(αὶ) εὑρεθῇ κανεὶς νὰ τὸν ἐνοχλήσῃ ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ παρουσιασθῇ/εἰς τὸ χριστιανικὸν κριτήριον κ(αὶ) ζητῇ τὰ δίκαιά τουκ(αὶ) νὰ γράψῃ κ(αὶ) πρὸς/ ἐμὲ κ(αὶ) ἐγὼ πρὸς τὸν Πατριάρχην τῶν Ἱεροσολύμων.

Ὁ Πρωτοσύγγελος τοῦ Ἁγίου Τάφου/Κύριλλος ἐπιφαίνεται

Στὸν Γιάννη νὰ λείψῃ ἀπό τὸ Μετόχι τοῦ Ἁγίου Τάφου/Νὰ πᾶς εἰς τὸ Σιναΐτικον[24], νὰ ἐξουσιάζῃς δὲν ἔχεις ἄδειαν οὔτε νὰ/πατήσῃς εἰς τὸ Μετόχι τοῦ Ἁγίου Τάφου[25].

Τὸν ἑπόμενο χρόνο, τὸ 1836, ὁ ἐν λόγῳ Πρωτοσύγκελλος ἀποστέλλει στὸν Ζαφείρη τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολή, ἀπό τὴν ὁποία πληρυφορούμαστε ὅτι οἱ Σκοπελίτες ἤθελαν τὸ κτιριακὸ συγκρότημα τοῦ μετοχίου νὰ τὸ μεταχειριστοῦν ὡς Σχολεῖο.

Τῇ τιμιότητί σου κύρ Ζαφείρη εὔχομαι ἐκ ψυχῆς κ(αὶ) καρδίας εὐλογῶν/

τῇ α΄ [1]Ἀπριλίου 1836 Θεσσαλονίκη

Καὶ αὖθις τῇ δηλοποιῶ ὅτι ἔλαβον τὸ Γράμμα της κ(αὶ) ἐξ αὐτοῦ/ ἐπληροφορήθην τὸ αἴσιον τῆς ὑγείας της. Ἐλυπήθην ὅμως ὑπερ/βολικὰ διὰ τὴν ζημίαν ὁποῦ σοὶ ἀκολούθησεν, μολοντοῦτο/ ζῇ Κύριος, αὐτὰ εἶναι τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄς εἶσαι καλὰ καὶ πάλιν/

σελ. 32-33 καὶ Κῶδ. Πατρ. Ἀρχειοφυλακίου ΙΑ΄ σελ. 69-70.

22. Ὁ ἐν λόγῳ Ἁγιοταφίτης ἔφυγε ἀπό τὴ Σκόπελο τὸ 1830.

23. Ὁ Ζαφείρης ἦταν τότε 40 χρονῶν, ναυτικὸς τὸ ἐπάγγελμα καὶ πάροικος στὴ Σκόπελο. π. Κων. Ν. Καλλιανό, «Οἱ Μιτζελιῶτες πάροικοι τῆς Σκοπέλου (1822-1835)», εἰς *Πρακτικὰ τοῦ Β΄ Συνεδρίου Ἀλμυριωτικῶν Σπουδῶν*, Ἀλμυρὸς 1997, σελ. 344-348.

24. Ἐννοεῖ τὸ μὴ διατηρούμενο σήμερα μετόχι τοῦ Σινᾶ Παναγία ἡ Λιβαδιώτισσα. π. Κων. Ν. Καλλιανός, «Συμβολή στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Λιβαδιώτισσας-Ζωοδόχου Πηγῆςς τῆς Σκοπέλου, 17ος -19ος αἱ.»., *ΘΗΜ*, 30 (1996) 209-224.

25. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ, ὅπως καὶ τὰ ἑπόμενα,πλὴν τοῦ Συμβολαίου, βρίσκονται στὰ Γ. Α.Κ, Μοναστηριακὰ, φάκ. 477 (Μοναστηρικὰ. Σύμμικτα Ἐπαρχίας Σκοπέλου).

ἀποχτᾶς. Πρὸς τούτοις εἶδον τὸ νὰ μοὶ γράφης ὅτι ὁ κὺρ Ζαχαρίας/ὁ Ραπτάκης ὁμοῦ κ(αὶ) ἡ Γεροντία ἔβαναν σκοπὸν νὰ [ζαπιάσουν] τὸ κτῆ/μα τοῦ Παναγίου Τάφου, δηλαδή, τὸ Μετόχιον νὰ τὸ μεταχειριστοῦν/Σχολεῖον κοινόν. Πάει καλὰ μ᾽ ὅλον τοῦτο πρέπει νὰ σὲ ἀποκρι/θοῦν τὰ γρόσια, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἀπό λόγουσας κ(αὶ) τότε εἶναι/οἰκοκυραῖοι νὰ κάμουν ὅτι ἀγαποῦν. Κὺρ Ζαχαρία παρα/καλῶ κ(αὶ) εὔχομαι πατρικῶς ὁ πτωχὸς Ζαφείρης νὰ μὴ ζημιω/θῇ εἰς τὰς λαμπρὰς ἡμέρας σας, διότι ἔλαβον παρὰ τοῦ/Ζαφείρη ὅταν ἐνεχώρησα ἀπὸ Σκόπελον γρόσια χίλια, ἤτοι/1000. Ἐρχόμενος ὁ ἴδιος εἰς Θεσσαλονίκην[26] μοιὶ ἐνεχεί/ρισεν ἄλλα πεντακόσια, ἤτοι 500, τὰ ὁποῖα συμποσοῦνται /1500. Ἐγὼ ἀνεχώρησα ἀπό Σκόπελον ἔτος ͵αωλ᾽ [1830]Μαΐου/κς᾽ [26]. Μ᾽ ὅλον τοῦτο ἐγὼ τὸ εἶχα ἐγγράφως δοσμένον, αὐτὸς/ ὅμως τὸ εἶχεν εἰς τὸ καΐκι του κ(αὶ) τὸ ἔχασεν, ὄχι πάλιν/τὸ ἐναντίον, ἀποκριθεῖτε/τὰ μετρητά του κ(αὶ) κάμετε ὡς καθὼς/ σᾶς φωτίση ὁ Θεὸς κ(αὶ) πάλιν περιμένω ἀπόκρισιν ὅσον τάχι/στα διὰ τὸ ἀποβησόμενον νὰ ἀποκριθῶ εἰς τὸν Πατριάρχην.

Ὁ Πρωτοσύγγελος τοῦ Παναγίου Τάφου Κύριλλος
κ(αὶ) ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης βεβαιοῖ (Εἰκ.3)

Ὅταν τὸ 1839 ἔγινε ἀπό μέρους τῆς Δημοτικῆς ἀρχῆς τῆς Σκοπέλου, ὕστερ᾽ ἀπό διαταγὴ τῆς Νομαρχίας τῆς Εὐβοίας, ἔνορκη ἐξέταση, γιὰ νὰ διαπιστωθοῦν μὲ τεκμήρια γραπτὰ καὶ ἔνορκες καταθέσεις ἡλικιωμένων Σκοπελιτῶν, ποῦ ἀνήκει τὸ κάθε ἐκκλησιαστικὸ κτῆμα, ναὸς ἢ καὶ μοναστήρι, τότε ὁ Ζαφείρης Χαρίτου κατέθεσε, μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς.

«Τὸν καιρὸν ὁποῦ ἔφυγεν ὁ ἡγούμενος (ὁ Ἁγιοταφίτης) ἐτεριάσθηκα διὰ χὶλια πεντακόσια/γρόσια νὰ κάθωμαι μέσα νὰ τὸ κοιτάζω κ(αὶ) πάλιν ἐδικόν του νὰ εἶναι ὅσο/καιρὸν ἤθελα καθήση, ἕως οὗ νὰ οἰκονομηθῶ»[27]

Ἡ κατάσταση τοῦ μετοχίου τὸ 1840 περιγράφεται ἀπό τὸν Γραμματέα τῆς Ὑποδιοικήσεως Σκοπέλου Α. Καροῦσσο πρὸς τὴν Διοίκηση Εὐβοίας ὡς ἑξῆς: «Ἡ οἰκοδομὴ αὕτη (τοῦ Παν. Τάφου δηλαδὴ), συγκειμένη ἐκ δύο δωματίων, δύναται νὰ παρέχῃ κατ᾽ ἔτος ἐνοικιαζομένη μέχρι τῶν 18 δρχ, ἀλλὰ καὶ αὖθις, καθὼς ἔλαβον πληροφορίας, ἀπαιτεῖται νὰ δαπανηθῶσι διὰ τὴν ἐπισκευήν της ἀπειλούσης πτῶσιν».[28]

Τὸ κτιριακὸ συγκρότημα, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ναΰδριο πρὸς τιμὴν

26. Στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Πανάγιος Τάφος εἶχε μετόχι στὴ συνοικία Ψαράδικα, κοντὰ στὸ ναὸ τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ. Ἀθ. Γ. Ἠλία, *Τὰ μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ τῆς Μονῆς Σινᾶ στὴν Ἑλλάδα*, ὅπ. παρ., σελ. 105.

27. Γ.Α.Κ. Μον. φάκ. 474 (Σύμμικτα Μοναστηριακὰ Νομοῦ Εὐβοίας).

28. Βλ. τὴν 1049.1374/Σκόπελος 28 Μαΐου 1840 ἀναφορὰ τῆς Ὑποδιοικήσεως Σκοπέλου Γ.Α.Κ. Μον. φάκ. 477.

τῶν Ἁγίων Πάντων[29], παρέμεινε στὴν κατοχὴ τοῦ Παναγίου Τάφου μέχρι τὶς 13 Ἰουλίου 1848[30], γιατὶ πωλήθηκε καὶ τὸ ἀγόρασε ἡ Μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, σύμφωνα μὲ τὴν ὑπ᾽ ἀρ. 830/13 Ἰουλίου 1848 Συμβολαιογραφικὴ Πράξη τοῦ Κων. Πετάρη, Συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν.[31] Μεταξὺ τῶν ἄλλων στὸ συμβόλαιο ἀγοραπωλησίας, ἀναφέρονται καὶ τὰ ἑξῆς: «Τὴν δεκάτην τρίτην Ἰουλίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακο/σιοστοῦ τεσσαρακοστοῦ ὀγδόου ἔτους ἡμέραν Παρα/σκευὴν τῆς ἑβδομάδος ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τῷ ἐπί τῆς/Αἰολικῆς ὁδοῦ Γραφείῳ μου, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ κατοί/κου καὶ Συμβολαιογράφου ἐν Ἀθήναις Κωνσταντίνου Πετάρη καὶ τῶν μαρτύρων...[ἐνεφανίσθησαν] ὁ ὁσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης καὶ Ἔξαρχος τοῦ/Παναγίου Τάφου εἰς τὴν «|Ελλάδα κύριος Ἀθανάσι/ος Καμπάνης ....καὶ ὁ ὁσιολογιώτατος Μοναχὸς καὶ Ἔξαρ/χος τῆς ἐν τῷ Ὄρει Ἄθωνι Μονῆς τῆς Ἁγίας Λαύρας/ κύριος Διονύσιος Λαυριώτης[32] κάτοικοι Ἀθηνῶν ἀμφότεροι [καὶ] ὁμολόγησαν ὡς ἕπεται.

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης κύριος Ἀθανάσιος Καμπάνης ὑπὸ τὴν ῥηθεῖσαν τοῦ πληρεξουσίου ἰδιότητα γνωστὴν γενομένην καὶ εἰς

---

29. Δὲν γνωρίζουμε τὸ ποῦ ἦταν ἡ θέση τοῦ ναοῦ, διότι μέχρι σήμερα οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουμε εἶναι ἐλάχιστες, ἕως μηδαμινές Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν ὅπως ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Σάββα, τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου στὴ Σκόπελο, ὅπου τὸ ναΰδριο ἦταν στὸν ἐπάνω ὄροφο καὶ κάτω ἀποθῆκες, ἐλειοτριβεῖο, κ. ἄ. Γιὰ τὸν Ἅγιο Σάββα βλ. π. Κων. Ν. Καλλιανός, Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Λιβαδιώτισσας, ὅπ. παρ., σελ.211-212.

30. Ἐν τῷ μεταξὺ ψηφίστηκε καὶ ὁ Νόμος ΝΖ/1847 (Ἐφ. Κυβ. φ. 9/15-3-1847, σελ. 53), στὸν ὁποῖο ἀναφέρονται καὶ τὰ ἑξῆς «Νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὰς ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ ἐπικρατείᾳ ὑφισταμένας εὐαγεῖς μονὰς τὰ μετόχια ὅσα αὗται ἔχουσιν ἐντὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἀπ᾽ αὐτὰ ἐξαρτωμένων κτημάτων...» Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, *Τὰ σωζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ Συγγράμματα*, Ἀθήνησι 18664, σελ. 277, 518-519, Γεώργιος Ἀθ. Χώρας, Πελοπονησιακὰ Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου, στὸν τόμο Εἰκοσιπεντετηρὶς...ὅπ. παρ. σελ. 192-193, Ἀθ. Γ. Ἠλίας, Τὰ μετόχια...*ὅπ. παρ.* σελ. 47. Ὡστόσο οἱ συζητήσεις γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν μετοχίων τοῦ Σινᾶ καὶ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἄρχισαν νωρίτερα, ἀπὸ τὸ 1846, Γ.Α.Κ. Α.ΓΕΔΕ, θυρ. 90, φακ. 11, ὅπου καὶ ἡ 14919/6 Μαΐου 1846, ἀναφορὰ τοῦ Ὑπ. Οἰκονομικῶν πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ. λ.π. Γραμματεία, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν μετοχίων τοῦ Σινᾶ καὶ τοῦ Παν Τάφου.

31. Τὸ Συμβόλαιο βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς Μεγ. Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Εὐχαριστῶ τὸν ὁσ. Γέροντα π. Εὐστράτιο Λαυριώτη γιὰ τὴ βοήθειά του.

32. Ὁ ἱερομόναχος Διονύσιος Λαυριώτης ἦταν πληρεξούσιος Ἔξαρχος τοῦ Ἁγίου Ὄρους. κλ. τὶς ἀναφορὲς ἀρ. 900 Σκόπελος 27 Μαΐου 1847 τοῦ Ἐπαρχου Σκοπελου προς τὴ Νομαρχίας Εὐβοίας καὶ τὴν 3116 Χαλκίς 8 Ἰουνίου 1847 ἀναφορὰ τῆς Νομαρχίας Εὐβοίας στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Γ. Α. Κ. Μον. φάκ. 477.

τὸν κύριον Διονύσιον Λαυριώτην καὶ παραδεχθεῖσαν, ἐννοοῦντες ἀμφότεροι τὴν ἐν τῷ ρηθέντι Πατριαρχικῷ πληρεξουσίῳ φράσιν ταύτην «ἐνεργῶν τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Παναγίου Τάφου» χορηγοῦσαν καὶ τὸ δικάιωμα τῆς ἀπαλλοτριώσεως κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅταν μάλιστα εἶναι ἄχρηστα καὶ μὴ προσοδοφόρα, ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ παρακατιόντως ρηθησόμενον ἐρείπιον[33] μετόχιον κείμενον εἰς τὴν νῆσον Σκόπελον εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ Συνάδου, ὀνομαζόμενον οἱ Ἅγιοι Πάντες, συνορεῦον πρὸς Ἀνατολὰς μὲτὴν θάλασσαν, πρὸς δυσμὰς δημόσιον δρόμον, πρὸς ἄρκτον [ἀνατολὰς δηλ] μὲ τὸ τοῦ Σταμάτη Ματᾶ καὶ πρὸς μεσημβρίαν [δυσμὰς δηλ] μὲ οἰκία τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας[34], οἰκεία αὐτοῦ βουλῇ πωλεῖ αὐτὸτὸ μετόχιον ὁ Ἀρχιμανδρίτης κύριος Ἀθανάσιος Καμπάνης καὶ ὁ κύριος Διονύσιος Λαυριώτης δέχεται τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ....ἐπὶ τῇ συμφωνηθείσῃ καὶ παραδεχθείσῃ παρ᾽ ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων τούτων μερῶν τιμῇ τῶν δραχῶν πεντακοσίων, τὰ ὁποῖας λαβὼν ἐπί χεῖρας σῶας ὁ πωλητὴς Ἀρχιμανδρίτης κύριος Ἀθανάσιος Καμπάνης παρὰ τοῦ κυρίου Διονυσίου Λαυριώτου παρέδωκεν τὸ διαληφθὲν κτῆμα εἰς τὴν Μονὴν Ἁγίας Λαύρας.....».

Ὡστόσο στὸ Συμβόλαιο δὲ γίνεται λόγος καὶ γιὰ ἕνα ἄλλο ἀκίνητο ποὺ κατεῖχε στὴ Σκόπελο ὁ Πανάγιος Τάφος. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπό τὸ μετόχι ὑπῆρχε καὶ τὸ «κηπήδιον», ὅπως τὸ ἀναφέρουν οἱ ἔγγραφες πηγές[35],

Τὶ ἦταν ὅμως αὐτὸ τὸ ἀκίνητο;

Σύμφωνα μὲ ἔρευνα ποὺ πραγματοποίησε, κατόπιν διαταγῆς, ὁ ἐπί τῶν Ἀστυνομικῶν Δημαρχικὸς Πάρεδρος Ἰω. Γεωργάρας, ἐπρόκειτο γιὰ κῆπο, μποστάνι δηλαδή, ἑνὸς περίπου στρέματος, ποὺ βρισκόταν στὴ θέση «Λιβάδι», σήμερα «Μποστάνια», ἀνατολικὰ τῆς Χώρας. Μάλιστα, σὲ σύμφωνα μὲ τὴν «ὀροθετικὴ διαγραφὴ» ποὺ ἔγινε στὶς 26 Αὐγούστου τοῦ 1840, τὸ ἐν λόγω κτῆμα εἶχε συνορίτες, πρὸς ἀνατολὰς καὶ βορᾶ τὸν Γεώργιο Βαλασαμάκη, πρὸς

---

33. Φαίνεται πὼς εἶχε ἐρειπωθεῖ καὶ ὁ ναΐσκος, γι᾽ αὐτὸ καὶ ἡ ἐφέστιος εἰκόνα, τῶν Ἁγίων Πάντων μεταφέρθηκε καὶ βρίσκεται μέχρι σήμερα στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ. (Εἰκ. 4). Ἡ εἰκόνα εἶναι τοῦ 18ου αἰ κατὰ τὸν βυζαντινολόγο Π. Λαζαρίδη, *Μεσαιωνικὰ Μαγνησίας καὶ Σποράδων*, Α. Δ. 19(1964), Χρονικὰ ΙΙ, σελ. 278.

34. Οἱ Σκοπελίτες, ὕστερ᾽ ἀπό θαῦμα τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ Συνάδων στὸ νησί, στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου ἀφιέρωσαν στὴ Λαύρα τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ. Π. Κων. Ν. Καλλιανός, *Σχέσεις Σκοπέλου καὶ Ἁγίου Ὄρους*, Ἀθήνα 1996 [ἀνάτυπο ἀπό τὸ π. ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ], σελ. 9-10, 36-38 Ἄραγε νὰ ἀφιέρωσαν καὶ τὸ ἐν λόγω οἴκημα ποὺ βρισκόταν δίπλα στὸ Ἁγιοταφίτικο;

35. Ἀθ. Γ. Ἠλίας, Τὰ Μετόχια... *ὅπ. παρ.* σελ. 67.

δυσμὰς τὸν ἐνοικιαστὴ Νικ. Πατσή καὶ πρὸς νότο τὸ δημόσιο δρόμο. (Εἰκ. 5)

Τὸ μποστάνι αὐτὸ, σύμφωνα μὲ κατάθεση τοῦ ἐνοικιαστοῦ του Νικ. Πατσῆ, κηπουροῦ, τὸ εἶχε ὁ Ραυτάκης Γιαννιοῦ ἤ τῆς Μώρενας[36] καὶ τὸ νοίκιαζε στὸν Πατσὴ γιὰ 4 δρχ. τὸ χρόνο[37].

Τὶ ἀπέγινε τὸ ἐν λόγω κτῆμα, δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ μέχρι σήμερα.

---

36. Ἀνῆκε σὲ παλιὰ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῆς Σκοπέλου καὶ ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου στοὺς Κήπους. Π. Κων. Ν. Καλλιανός. «Ὁ ἱερομόναχος Ἄνθιμος Παντοκρατορινὸς καὶ ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στοὺς Κήπους στὴ Σκόπελο», περ. *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, τεῦχ. 834 τ. 93 (2010), σελ. 298-300

37. Βλ. τὴν 4016/26 Αὐγούστου κατάθεση, ποὺ ἔδωσε ὁ Νικ. Πατσῆς στὸν ἐπὶ τῶν Ἀστυνομικῶν Δημαρχικὸ Πάρεδρο Ἰω. Γεωργάρα Γ. Α.Κ. Μον φάκ 477.

121

1880

408

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Καϊμακάμη Β.
Ἐπικούρου Καθηγητοῦ ΤΕΦΑΑ-ΑΠΘ

Ἡ στάση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου στήν ἀναβίωση καί διοργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων πού τελέστηκαν στό νεοελληνικό κράτος

Περίληψη

Στό νεοελληνικό κράτος διοργανώθηκαν τέσσερις φορές ἐθνικοί-τοπικοί Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες (τέσσερις Ζάππειες Ὀλυμπιάδες), δυό φορές Διεθνεῖς Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες (1896, 2004) καί μία φορά Μεσολυμπιακοί (1906). Ἡ Ἐκκλησία καί ὁ κλῆρος τῆς Ἑλλάδας, ὄχι μόνο δέν ἔδειξαν ἀποστροφή καί ἐχθρότητα στήν ἀναβίωση καί διοργάνωση ὅλων αὐτῶν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ἀλλά ἀντίθετα τούς εὐλόγησαν, κάποιες φορές τούς στήριξαν οἰκονομικά, ἐνῶ πολλές φορές μέ διάφορους τρόπους συμμετεῖχαν σέ αὐτούς. Βέβαια σέ περιπτώσεις πού μαζί μέ τήν ἀναβίωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἔγινε ἀπό κάποιους καί προσπάθεια ἀναβίωσης τοῦ ἀρχαίου δωδεκάθεου καί τῶν παγανιστικῶν στοιχείων τῶν ἀρχαίων ἀγώνων, (περίπτωση Ἰακωβίνων), ἡ Ἐκκλησία, ὁ κλῆρος, ἀλλά καί ὁ λαός ἀντέδρασαν καί ἔδειξαν ἀποστροφή.

Σκοπός τῆς μελέτης αὐτῆς ἦταν νά ἐρευνηθεῖ καί νά ἀναδειχθεῖ ἡ θέση καί ἡ σχέση τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου ἀπέναντι στούς ἐθνικούς καί διεθνεῖς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες, πού διοργανώθηκαν στό νεοελληνικό κράτος.

Μεθοδολογία

Ἡ μέθοδος πού χρησιμοποιεῖται γιά τή συγγραφή τῆς παρού-

σας ἐργασίας εἶναι αὐτή τοῦ πεδίου ἀναζήτησης. Ἡ συλλογή τῶν δεδομένων βασίστηκε σέ γραπτές πρωτογενεῖς πηγές, ὅπως εἶναι οἱ διάφοροι νόμοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ἐφημερίδες, οἱ προκηρύξεις τῶν ἀγώνων αὐτῶν καί τά λίγα βιβλία πού συγγράφτηκαν καί ἐκδόθηκαν τότε. Ἐπίσης χρησιμοποιήθηκαν πολλές δευτερογενεῖς πηγές ἔγκριτων σύγχρονων ἐρευνητῶν (ἄρθρα, βιβλία κτλ.).

Τόσο στήν ἑλληνική βιβλιογραφία, ὅσο καί στή διεθνῆ, δέν ὑπάρχουν ἐξειδικευμένες ἐργασίες, γιά τή θέση πού τήρησε ἡ ἑλληνική Ἐκκλησία καί ὁ κλῆρος στήν ἀναβίωση καί διοργάνωση τῶν ἐθνικῶν καί διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, πού τελέστηκαν στήν Ἑλλάδα. Τό κενό αὐτό φιλοδοξεῖ νά καλύψει ἡ παροῦσα ἐργασία, ἡ ὁποία θά ἀποτελέσει ἴσως καί ἕνα πολύτιμο βοήθημα γι᾽ αὐτούς, πού στό μέλλον θά ἐπιχειρήσουν παρόμοιες προσπάθειες.

Σχέση Χριστιανισμοῦ Ὀλυμπισμοῦ

Ρίχνοντας κανείς μία πρώτη ματιά στήν ἱστορία τοῦ ἀθλητισμοῦ καί τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους θά ἀποκομίσει τήν ἐντύπωση ὅτι ἡ σχέση τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου μέ τό θεσμό τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων καί τόν ἀθλητισμό εἶναι ἀνύπαρκτη. Ὅπως θά φανεῖ στήν παροῦσα ἐργασία, ὅπου ἐρευνᾶται ἐξειδικευμένα ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου μέ τήν ἀναβίωση καί τή διοργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων στήν Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰώνα καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ, ἡ ἑλληνική Ἐκκλησία καί ὁ κλῆρος πρόσφεραν μέ διάφορους τρόπους στήν προσπάθεια αὐτή. Ἑπομένως, ὄχι μόνο δέν ἔδειξαν ἀποστροφή καί ἐχθρότητα στήν ἀναβίωση καί διοργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ὅπως θά νόμιζε κανείς, ἀλλά ἀντίθετα τούς εὐλόγησαν, κάποιες φορές τούς στήριξαν οἰκονομικά, ἐνῶ πολλές φορές μέ διάφορους τρόπους συμμετεῖχαν σέ αὐτούς.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔθεταν τρεῖς σημαντικές προτεραιότητες-ἐπίπεδα στή ζωή τους: πρῶτα ἔθεταν τό θεό-ἱερά «ἀπό Θεοῦ ἄρχεσθαι», μετά εἶχαν τό θέατρο «τό ἰατρεῖο τῆς ψυχῆς, τό διδασκαλεῖον του Ἑλληνισμοῦ» καί μετά εἶχαν τό Στάδιο-ἀγῶνες-γυμναστική. Ἡ παραπάνω ἀλήθεια ἀποτυπώνεται ἀκόμη καί σήμερα στά τρία ἐπίπεδα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῶν Δελφῶν.[1]

Ἕνα ἄλλο θέμα πού χρειάζεται διευκρίνιση καί ἀποσαφήνιση εἶναι ἡ σχέση μεταξύ Ὀλυμπισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ.

Τόν ὁρισμό, τό σκοπό καί τήν ἀξία τοῦ Ὀλυμπισμοῦ τά παρα-

---

1. Ἱεροθέος, (Μητροπ. Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου), «Ἡ συμβολή τῆς Ἐκκλησίας εἰς τήν ἐπιτυχῆ διοργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 2004»,

θέτει ὁ Γιάκης, παραπέμποντας ἐπίσης στόν Coubertin καί στό Νησιώτη ὡς ἑξῆς:[2]

-«Ὁ Ὀλυμπισμός εἶναι παιδεία γιά τό σῶμα καί τό πνεῦμα.... Παιδεία γιά εἰρήνη, δικαιοσύνη καί ἐλευθερία».

-«Ὁ Ὀλυμπισμός εἶναι ἕνα ὕψιστο παιδαγωγικό ἰδεῶδες ἀγάπης καί ἀνθρωπιᾶς, εὐσυνειδησίας καί ἀξιοκρατίας... Προωθεῖ τήν σωματική καί πνευματική καλλιέργεια, τήν ἀνθρωπιά, τήν ἀλληλεγγύη, τήν ἀξιοκρατία, τήν εὐγενῆ ἅμιλλα, τήν εἰρήνη καί τήν προσπάθεια γιά τό καλύτερο».

-«Ὁ Ὀλυμπισμός εἶναι ἕνα σχολεῖο εὐγένειας καί ἠθικῆς ἁγνότητας, καθώς καί ὑπομονῆς καί ζωτικότητας... Εἶναι τρόπος ζωῆς».

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ ἀναβιωτής τῶν σύγχρονων Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων Pier de Coubertin, ἐμφορούμενος ἀπό τόν ἀρχαιοελληνικό πολιτισμό, εἶδε τόν Ὀλυμπισμό, ὄχι ἁπλῶς ὡς ἰδεολογία καί ὡς μέσον παιδείας, ἀλλά ὡς ἕνα εἶδος σύγχρονης θρησκείας.[3] Ἔτσι ἐνσωμάτωσε στό νέο αὐτό ἀθλητικό καί ἰδεολογικό ρεῦμα θρησκευτικοῦ τύπου δρώμενα, ὅπως ἡ ὀλυμπιακή φλόγα, ὁ βωμός γιά τήν ἀφή της, ὁ ὅρκος τῶν ἀθλητῶν, ὁ ὀλυμπιακός ὕμνος καί ἡ ἱεροποίηση τοῦ χώρου τῆς Ὀλυμπίας, μέ τήν ψευδαίσθηση ὅτι ὁ Ὀλυμπισμός θά μποροῦσε νά λειτουργήσει ὡς θρησκεία, ὑποκαθιστώντας τίς ἄλλες θρησκεῖες καί ἰδιαίτερα τό Χριστιανισμό.[4]

Σύμφωνα μέ τόν Ξιάρχο, πού δίνει καταλυτικές ἀπαντήσεις στίς παραπάνω ψευδαισθήσεις τοῦ Coubertin, ὅλα αὐτά «εἶναι ἐξωτερικά περισσότερο στοιχεῖα, πού δροῦν ὡς πομποί διάδοσης τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, παρά ἐσωτερικές ἐνσυνείδητες μορφές θρησκευτικῆς ἐμπειρίας».[5]

Στόν αἰώνα πού πέρασε, ὁ Ὀλυμπισμός, ὡς ἰδεολογία διαδόθηκε στά πέρατα τοῦ κόσμου, ἀλλά ὡς θρησκεία ἔσβησε στή γέννησή της. Παράλληλα τά θρησκευτικοῦ τύπου δρώμενα πέρασαν

«*Διάλογος*» 32-2003), (Ἀπό εἰσήγηση τοῦ σεβασμιώτατου κ. Ἱερόθεου πού ἔγινε ἐνώπιον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας τήν 8 Ὀκτωβ. 2002, ἐνόψει τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 2004 στήν Ἀθήνα).

2. Γιάκης Χ., *Ὁ Ὀλυμπισμός καί οἱ παιδαγωγικές του ἀξίες*, Ἰωάννινα 1984 (Ὁμιλία στή Διεθνῆ Σύνοδο Ἐκπαιδευτικῶν), σσ. 6, 7, 10, 12, 13..

3. Pierre de Coubertin, Olympische Erinnerungen, hrsg. von Carl Diem, Frankfurt 1959, ss. 107-218.

4. Ξιάρχος Γ., *Ὀλυμπιακή καί Ἀθλητική Παιδεία*, Κεφάλαιο, ἔκδ. «Προπομπός», Ἀθήνα 2000, σ. 173.

5. Ξιάρχος, *ὅ.π.*, σ. 160.

στούς λαούς μόνο ώς ἐπικοινωνιακές, θεαματικές καί λαογραφικές «ἀτραξιόν».

Μέσα σ᾽ ἕναν κόσμο πού βιώνει καθημερινά τήν ἀλλοτρίωση, ὁ Χριστιανισμός ὡς θρησκεία σωτηρίας, λύτρωσης καί ἀγάπης, «ὀφείλει νά συνεισφέρει ἀποτελεσματικά στήν ἀνάπτυξη τῆς ὑγιοῦς ἄθλησης, ὑπενθυμίζοντας τά ὅρια τῶν προσπαθειῶν καί ἀπομακρύνοντας τόν κίνδυνο τῆς θεώρησης τῆς ἄθλησης ὡς ἀπόλυτης ἔννοιας ἤ ὡς νέας θρησκείας...Ὀφείλει νά παραμένει ἕνας ἀφανής, ἀθόρυβος, ἔμπιστος, ἀφοσιωμένος καί ταπεινός συνεπίκουρος στόν τραχύ καί δύσβατο δρόμο γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ ὑπέρτατου κοινοῦ σκοποῦ τῆς ἀγάπης, τῆς συναδέλφωσης τῶν λαῶν καί τῆς παγκόσμιας εἰρήνης».[6]

Στό σύγχρονο κόσμο ὁ Χριστιανισμός καί ὁ Ὀλυμπισμός, μποροῦν νά ἀποτελέσουν δυό ζωογόνες δυνάμεις, ὅπου θά συνευρίσκονται ἁρμονικά τά ἰδανικά καί οἱ ἀξίες τοῦ Ὀλυμπισμοῦ μέ τό πνευματικό καί ἠθικό περιεχόμενο τῆς θρησκείας, χωρίς ἀλληλοπεριχώρηση καί ὑποκατάσταση τῆς μίας ἀπό τήν ἄλλη.[7]

Ἑπομένως, μεταξύ τῆς θρησκείας καί τοῦ Ὀλυμπισμοῦ δύνανται νά ὑπάρξουν μεγάλα περιθώρια συνεργασίας καί συνεισφορᾶς στόν κοινό σκοπό τῆς εἰρηνικῆς συμβίωσης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν.

Πέρα ἀπό ὅλα αὐτά, ὁ φωτισμένος κατά τά ἄλλα Coubertin, ἴσως δέν γνώριζε ὅτι ἡ χριστιανική Ἐκκλησία, καί ἰδιαίτερα ἡ Ὀρθοδοξία εἶχε ἐντάξει στούς κόλπους της ἀπό τούς πρώτους αἰῶνες τήν ἀρχαία θρησκευτική-ἀθλητική πανήγυρη στά δικά της ὅμως μέτρα καί στή δική της φιλοσοφία.

Ἄλλωστε ὅλες τίς ἀνθρωπιστικές ἀξίες πού διδάσκει ὁ Ὀλυμπισμός, τίς διδάσκει καί ὁ Χριστιανισμός ἐδῶ καί δυό χιλιάδες χρόνια.

Ἡ Στάση καί θέση τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς Ὀλυμπιακούς τῆς Βιθυνίας, τῶν Ἰακωβίνων και τις Ζάππειες Ολυμπιάδες

Προκειμένου νά προκύψουν ἀσφαλῆ συμπεράσματα γιά τή σχέση τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου στήν ὑπόθεση τῆς ἀναβίωσης καί διοργάνωσης τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων στό νεοελληνικό κράτος, εἶναι ἀνάγκη, μεταξύ ἄλλων νά ἐξεταστεῖ ἡ ἱστορία τῆς ἀναβίωσης τῶν ἀγώνων ἀπό τήν ἀρχή.

Κατά τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας καί μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20ου

---

6. Ξιάρχος, *ὅ.π.*, σ. 172.

7. Ξιάρχος, *ὅ.π.*, σσ. 175, 176.

αἰώνα, ὁ Ἑλληνισμός τῆς Βιθυνίας τοῦ Πόντου διοργάνωνε τή μέρα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καί μάλιστα ὑπό τήν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας ἕνα εἶδος Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἦταν προσαρμοσμένοι στή φιλοσοφία καί τά βιώματα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τό 1893 ὁ Γεώργιος Παχτίκος ἔγραψε εἰδικό βιβλίο γιά τούς παραπάνω ἀγῶνες μέ τίτλο «Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες ἐν Βιθυνίᾳ», ὅπου, μεταξύ ἄλλων, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἶχαν τίς ρίζες τους στούς ἀρχαίους Ὀλυμπιακούς, καί ὅτι λάμβαναν μέρος ὄχι μόνον Ἕλληνες Χριστιανοί, ἀλλά Τοῦρκοι καί Ἀρμένιοι.[8]

Παρατηρεῖ κανείς ὅτι ὁ Ὀρθόδοξος Ἑλληνισμός μετέφερε τίς ἀρχαῖες θρησκευτικές, ἀθλητικές καί πολιτιστικές πανηγύρεις στίς αὐλές τῶν ἐκκλησιῶν, μέ τή βασική προϋπόθεση ὅμως ὅτι ἦταν ἀπαλλαγμένες ἀπό τά παγανιστικά στοιχεῖα καί ὅτι ὁ ἀθλητισμός καλλιεργεῖται «χάριν ἀρετῆς».[9]

Στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα ὁ σύλλογος τῶν «Ἰακωβίνων» τῆς Κεφαλλονιᾶς ἔκανε λόγο γιά τήν ἀναβίωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ἀλλά καί τήν ἀναβίωση τῆς ἀρχαίας παγανιστικῆς θρησκείας μέ ὅλες τίς ἀρχαῖες παγανιστικές τελετές. Οἱ ὀπαδοί τοῦ συλλόγου αὐτοῦ, ἐμφορούμενοι καί ἀπό τίς ἐπαναστατικές ἰδέες τῆς ἐποχῆς, εἶχαν τήν ἰδέα νά προτείνουν τήν ἐπαναφορά τοῦ ἀρχαίου δωδεκάθεου, μέ ὅλες τίς ἀρχαῖες τελετές, νά καταργήσουν τή χριστιανική θρησκεία καί νά ἀνασυστήσουν τούς ἀρχαίους Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες.[10]

Γιά τό τελευταῖο δέν εἶχε κανείς ἀντίρρηση, οὔτε ἡ Ἐκκλησία, ἐφόσον βέβαια δέν θά λάμβαναν χώρα μαζί μέ τούς ἀγῶνες καί εἰδωλολατρικές τελετές. Γιά τήν κατάργηση ὅμως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καί τήν ἐπαναφορά τοῦ ἀρχαίου δωδεκάθεου βεβαίως ἀντέδρασε ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία, ἀλλά καί οἱ πιστοί Χριστιανοί. Ἡ σκέψη αὐτή τῶν «Ἰακωβίνων» δέν ὑλοποιήθηκε, ἀφοῦ σέ λίγο χρο-

8. Παχτίκος Γ., *Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες ἐν Βιθυνίᾳ*, Ἀθήνα 1893, (ἐπανέκδοση 1995-1996), σ. 6, 7./ Georgiadis K., Die Ideengeschichtliche Grundlage der Erneuerung der Olympischen Spiele im 19th Jahrhundert in Griechenland und ihre Umsetzung 1896 in Athen, Sportverlag Agon, Kassel 2000, s.s. 26./ Decker Wolfgang Die Wiederbelebung der Olympischen Spiele, Ver. Franz Philipp Rutzen, Mainz und Ruhpolding 2008, σ.σ. 100,101./ Μουρατίδης Ι., *Ἱστορία Φυσικῆς Ἀγωγῆς καί Ἀθλητισμοῦ*, Β΄ Μέρος, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 113, 114.

9. Ἱερόθεος (Μητρ. Ναυπάκτου καί Ἀγ. Βλασίου), *Τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἄσκηση καί ἡ ἄθληση*, Ἀποστ. Διακονία, Ἀθήνα 2002, σ.σ. 68,69./ Γιάτσης Σ., *Ἱστορία τῆς ἄθλησης και τῶν ἀγώνων στόν ἑλληνικό κόσμο κατά τούς Ἑλληνορωμαϊκούς, τους Βυζαντινούς καί τούς νεώτερους χρόνους*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 455.

10. Μουρατίδης *ὅ.π.*, σ. 114, 115./ Georgiadis, *ὅ.π.* σ.σ. 22-35./ Decker, *ὅ.π*, σ.σ. 72, 100,101.

νικό διάστημα τά Ἑπτάνησα περιῆλθαν στή Γαλλική Δημοκρατία (μέ τή συνθήκη τοῦ «Κάμπο Φόρμο», 1797).[11]

Ὅταν τό 1856 ὁ Ἠπειρώτης Εὐάγγελος Ζάππας, πού ζοῦσε στή Ρουμανία, ἔκανε στήν ἑλληνική κυβέρνηση γνωστή τήν πρόθεσή του νά διαθέσει στό ἑλληνικό κράτος πακτωλό χρημάτων γιά τήν ἀναβίωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ἡ κυβέρνηση -διά τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ἀλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, δέν ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιά τήν μεγαλεπήβολη αὐτή ἰδέα καί προσφορά τοῦ ὁμογενῆ Ζάππα. Ὕστερα ἀπό χρονοτριβές καί ἀνεξήγητες κωλυσιεργίες ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, καί ἀφοῦ εἶχε γίνει στό Ζάππα πρόταση νά τελοῦνται μόνο «Ἐμπορικές- Ὀλυμπιάδες Ἐκθέσεις», τελικά συμφωνήθηκε νά διοργανώνεται ἀπό τό 1859 ἐμπορική καί ἀθλητική Ὀλυμπιάδα, κάθε τέσσερα χρόνια.[12]

Τήν ἐποχή πού ἡ ἐπίσημη πολιτεία εἶδε μέ ἀδιαφορία, ὑποτιμητικά ἀκόμη καί εἰρωνικά τήν προσπάθεια ἀναβίωσης τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἐκ μέρους τοῦ Ζάππα, ἀπό τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία δέν ὑπάρχει καμία (γνωστή) ἀρνητική στάση.

Στή δεύτερη Ζάππεια Ὀλυμπιάδα τοῦ 1870 ὁ ἐπίσημος κανονισμός τῶν ἀγώνων, μεταξύ ἄλλων, ὅριζε, ὅπως ἀναφέρει καί ὁ Χρυσάφης καί θρησκευτική τελετή.[13]

«Ἔπρεπε νά προηγηθῆ τῶν Ἀγώνων θρησκευτική τελετή, κατά τήν ὁποίαν θά ἐχοροστάτει ὁ Μητροπολίτης. Ἐπειδή ὅμως οὗτος δέν μετέβη εἰς τό Στάδιον ἡ τελετή αὔτη παρελείφθη καί ἡ ἑορτή ἤρχισε μέ τό «Πολυχρόνιο» τό ὁποῖον ἔψαλλε χορός ἐκ τεσσαράκοντα ἀνδρῶν, καθ' ὅν τρόπον ψάλλεται τοῦτο εἰς τούς ναούς».

Κατά λέξη ὁ κανονισμός, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο γίνεται σύνδεση τῶν ἀγώνων μέ τή χριστιανική θρησκεία ἀναφέρει τά ἑξῆς: «Τῶν ἀγώνων προηγεῖται θρησκευτική τελετή ἐν ᾗ γίνεται εὐχή εἰς τόν Θεόν ὑπέρ τῆς τῶν ἀγώνων εὐοδώσεως πρός ὠφέλειαν καί δόξαν τῆς Πατρίδος, ὑπέρ τοῦ ἀοιδίμου ἀγωνοθέτου Εὐάγγελου Ζάππα καί ὑπέρ τῆς τῶν ἀγωνιζομένων ὑγείας».[14]

Ἀλλά καί ὁ Ὀλυμπιακός ὕμνος τῆς ἴδιας Ὀλυμπιάδας (δεύτε-

---

11. Ἐγκυκλοπαίδεια, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμ. 27, σσ. 589-592.

12. Καϊμακάμης Β., *Προσφορά τῶν Βλαχόφωνων Ἑλλήνων στήν ἀναβίωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 38, 51-68./ Σαμαρᾶς Π., *Ἀναβίωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων στήν Ἑλλάδα 1797- 1859*, ἔκδ. Βογιατζῆ & Σια , Ἀθήνα 1992, σσ. 9-21.

13. Χρυσάφης Ἰ., *Οἱ σύγχρονοι διεθνεῖς Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες*, Ἀθήνα 1930, σσ. 24, 25.

14. Ἐγκύκλιος 118, 8 Αὐγ. 1869 «Περί τελέσεως τῶν Ὀλυμπίων κατά τόν Ὀκτώβριον τοῦ 1870 ἔτους», σ.σ. 57-59./ Κουλούρη Χ., *Ἀθλητισμός καί ὄψεις τῆς ἀθλητικῆς κοινωνικότητας*, Ἀθήνα 1997, σ. 90, 110.

ρης) τοῦ καθηγητῆ τοῦ πανεπιστήμιου Ὀρφανίδη (μελοποίηση τοῦ μουσικοδιδάσκαλου Παριζίνη), κατέληγε μέ χαιρετισμό στό βασιλιά, τό ἔθνος καί μέ δέηση στό θεό.

«Χαῖρε ἄναξ κλεινέ τῶν Ἑλλήνων
ὑπό σέ νέα ἔρχετ' ἠῶς
Νέον μέλλον τό Ἔθνος λαμπρῦνον
Μετ' αὐτοῦ ἄς σέ σκέπ᾽ ὁ Θεός».

Τελειώνοντας ὁ Χρυσάφης τήν περιγραφή τῆς παραπάνω Ὀλυμπιάδας ἐκφράζει, μεταξύ ἄλλων, τό παράπονο γιά τό γεγονός ὅτι στούς διεθνεῖς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες τοῦ 1896 καί 1906 παρέλειψαν οἱ Ἕλληνες διοργανωτές δυό ἀρχαιοελληνικά θέσφατα, πού δέν τά παρέλειψαν οἱ διοργανωτές τῆς τοπικῆς αὐτῆς Ὀλυμπιάδας. Δηλαδή τή σύντομη θρησκευτική τελετή καί τόν ὅρκο τῶν ἀθλητῶν. Κατά λέξη ὁ Χρυσάφης γράφει τά ἑξῆς:[15]

«....Ὀρθότατα δέ σκεφθέντες (οἱ διοργανωτές) περιέλαβον εἰς τήν ὅλην πανήγυριν πρώτον μέν τήν ἁπλήν καί βραχυχρόνιον (χριστιανική) θρησκευτικήν τελετήν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀγώνων καί δεύτερον τόν ὅρκον τῶν ἀγωνιστῶν καί ἀρχόντων τοῦ ἀγῶνος, ἤτοι δυό σπουδαιότατα ἑλληνικά ἀγωνιστικά θέσμια, τά ὁποῖα οἱ μεταγενέστεροι ὀργανωταί τῶν Διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 1896 καί τοῦ 1906 παρέλειψαν ἐντελῶς, φοβηθέντες μήπως κάμουν κακήν ἐντύπωσιν εἰς τούς ξένους. Αὐτά τά θέσμια ἐπανέφεραν δέ εἰς χρῆσιν πιστότεροι ἀπό ἡμᾶς τούς Ἕλληνες εἰς τήν κλασικήν αγωνιστικήν παράδοσιν, οἱ ἀληθεῖς φιλόθρησκοι Ἄγγλοι καί Σουηδοί, οἱ πραγματικοί μυώδεις χριστιανοί (muscular christians) καί μετ᾽ αὐτούς οἱ λοιποί Εὐρωπαῖοι ὀργανωταί τῶν νεωτέρων Ὀλυμπιάδων».

Νά σημειωθεῖ ὅτι τό ἴδιο παράπονο γιά τίς παραπάνω παραλείψεις ἐκφράζει ὁ Χρυσάφης καί στή σελίδα 312, ὅπου περιγράφει τούς ἀγῶνες τῶν πρώτων διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 1896. «Μετά τόν Ὀλυμπιακόν Ὕμνον ἤρχισαν ἀμέσως οἱ ἀγῶνες. Ἡ Ἑλληνική Ὀλυμπιακή Ἐπιτροπή, παρά τήν ἀρχαίαν παράδοσιν καί τό καλόν παράδειγμα τῶν ἀγώνων τοῦ 1870 καί 1875, παρέλειψεν καί τή φορά ταύτην μέ ἀδικαιολόγητον ἐπιμονήν τήν θριαμβευτικήν εἴσοδον καί τόν ὅρκον τῶν ἀθλητῶν».

Τέλος ἡ τέταρτη Ζάππεια Ὀλυμπιάδα, τῆς ὁποίας τό ἐμπορικό μέρος διοργανώθηκε τό 1888, ἐνῶ τό ἀθλητικό διοργανώθηκε τήν ἄλλη χρονιά, ἔμεινε στήν ἱστορία καί ὡς ἡ τοπική Ὀλυμπιάδα, τήν ὁποία ἐπισκέφθηκε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ,' ὁ ἀποκαλούμενος Μεγαλοπρεπής.[16]

---

15. Χρυσάφης Ἰ., *ὅ.π*, σ. 54
16. Χρυσάφης, *ὅ.π*. σ. 312.

Νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ παραπάνω Πατριάρχης ἦταν, μεταξύ ἄλλων, καί προσανατολισμένος στήν ἵδρυση ἀθλητικῶν συλλόγων. Ἦταν αὐτός, πού ἐπέλεξε καί διόρισε, κατά τήν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα πολλούς φωτισμένους Ἱεράρχες, μεταξύ τῶν ὁποίων τό Γερμανό Καραβαγγέλη, τό Χρυσόστομο Σμύρνης (πρώην Δράμας), τό Μητροπολίτη Σερρῶν Γρηγόριο Ζ′ κ.ἄ., ποῦ ἵδρυσαν πολλούς ἀθλητικούς συλλόγους καί στήριξαν τό θεσμό τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων.[17]

Τά «Τήνια» τῆς Μεγαλόχαρης ὡς πανελλήνιοι ἀγῶνες καί κυρίως ὡς ἀγῶνες ἄμεσης προετοιμασίας γιά τούς Ὀλυμπιακούς του 1896

Ἕνα χρόνο πρίν τή διοργάνωση τῶν πρώτων διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τῆς Ἀθήνας διοργανώθηκαν στήν Τῆνο, πρός τιμήν τῆς Μεγαλόχαρης τά «Τήνια» (15 Αὐγούστου τοῦ 1895). Ἦταν μία θρησκευτική καί ἀθλητική γιορτή, πού εἶχε πολλά κοινά χαρακτηριστικά μέ τίς ἀρχαιοελληνικές θρησκευτικές-ἀθλητικές πανηγύρεις. Οἱ παραπάνω ἀγῶνες ἀποτέλεσαν καί μία σημαντική εὐκαιρία γιά νά προετοιμαστοῦν οἱ Ἕλληνες ἀθλητές γιά τούς πρώτους διεθνεῖς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες, πού θά τελοῦνταν στήν Ἀθήνα ἕνα χρόνο ἀργότερα. Νά σημειωθεῖ ὅτι ἔλαβαν μέρος ἀθλητές καί σύλλογοι ἀπό τήν Ἑλλάδα, τήν ὁμογένεια καί τίς ἀλύτρωτες περιοχές.[18]

Γιά τή συμμετοχή καί τήν προσφορά τῆς Ἐκκλησίας στούς πανελλήνιους ἀγῶνες «Τήνια» ὁ Χρυσάφης γράφει μεταξύ ἄλλων:[19]

«Ὁ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τοῦ Πανελληνίου, τότε γυμναστής καί νῦν δικηγόρος κ. Ξενοφῶν Σῶχος, Τήνιος τήν καταγωγήν, μεταβάς εἰς Τῆνον καί συνεννοηθείς μέ τήν Δημοτικήν ἀρχήν τῆς νήσου καθώς καί μέ τήν Ἐπιτροπήν τοῦ Ναοῦ τῆς Εὐαγγελίστριας ἐξησφάλισε δι' αὐτῶν ὁλόκληρον σχεδόν τή δαπάνην…».

---

17. Σκιαδᾶς Ε., «Χορηγοί και οικονομικές δραστηριότητες», *Πεμπτουσία* 15 (2004) 30.

18. Καϊμακάμης Β., «Θέσεις-ἀπόψεις τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου Σμύρνης γιά τή φυσική ἀγωγή καί τόν ἀθλητισμό. Προσφορά τοῦ Ἱεράρχη στόν ἀθλητισμό καί τή φυσική ἀγωγή τῆς Δράμας καί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς». *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, 90, 815 (2007) σ. 403-415.

19. Μανιτάκης Π., *100 χρόνια νεοελληνικοῦ ἀθλητισμοῦ*, Ἀθήνα 1962, σσ. 11, 40. Ἀλμπανίδης Ἐ., *Ἱστορία τῆς ἄθλησης στόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κόσμο*, ἔκδ. Σάλτος, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 344, 345./ Σκιαδᾶς Ἐ.,*100 νεώτερη Ἑλληνική Ὀλυμπιακή Ἱστορία*, Ἀθήνα 1998, σ. 93/ Κρανιᾶς Ν., Ἱστορία Σωματικῆς Ἀγωγῆς, σσ. 27, 28.

Στό εἰδικό κεφάλαιο, ὅπου ὁ Χρυσάφης περιγράφει τούς ἀγῶνες σημειώνει:[20]

«Αἱ ἑορταί ἤρχισαν εὐθύς μετά τό πέρας τῆς λειτουργίας τῆς 15ης Αὐγούστου μέ τήν κατανυκτικωτάτην λιτανείαν καί τήν περιφορά τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνος τῆς Εὐαγγελίστριας, περί τήν ὁποίαν τιμῆς ἕνεκεν εἶχον ταχθῆ οἱ ἀγωνισταί (ἀθλητές) φέροντες τᾶς ἀθλητικᾶς τῶν στολᾶς, ἑκατέροθεν δέ αὐτῶν τά ἀγήματα τοῦ στόλου....Τό δέ ἀπόγευμα περί ὥραν 4ην ἤρχισαν οἱ ἀγῶνες εἰς τό ἀληθῶς κομψότατον Στάδιον...»

Οἱ ἀθλητικοί ἀγῶνες τά «Τήνια» ἐντάχθηκαν, ὅπως προαναφέρθηκε, στήν πιό γνωστή καλοκαιρινή γιορτή τῆς Ὀρθοδοξίας καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ (τό Πάσχα τοῦ καλοκαιριοῦ) καί ἦταν τό πιό σημαντικό ἀθλητικό καί πολιτιστικό γεγονός τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού ἔλαβε χώρα «ἐκτός κέντρου» (Ἀθηνῶν).

Γιά τούς παραπάνω ἀγῶνες ὁ Λινάρδος σημειώνει, μεταξύ ἄλλων:[21]«Τά «Τήνια» εἶναι, πραγματικά βαρυσήμαντο γεγονόςὁρόσημο γιά τόν ἀναγεννημένο ἑλληνικό ἀθλητισμό....Εἶναι οἱ πρῶτοι ἀγῶνες πού ὀργανώθηκαν μακριά ἀπό τήν Ἀθήνα καί στούς ὁποίους ἔλαβαν μέρος ἐκτός ἀπό συλλόγους τοῦ κέντρου (Πανελλήνιος, Ἐθνικός), δυό σωματεῖα τῆς Πάτρας, ἕνα τῆς Σύρου καί δυό τῆς Σμύρνης (Ὀρφέας, Γυμνάσιον)».

Ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τά παραπάνω, ἡ Ἐκκλησία καί ὁ κλῆρος ἔθεσαν ὑπό τήν αἰγίδα τους αὐτούς τούς σημαντικούς ἀθλητικούς ἀγῶνες, πού ἀποτέλεσαν καί μία γενική πρόβα γιά τούς Ὀλυμπιακούς τοῦ 1896.

Ἡ Θέση καί στάση τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου στήν ἀναβίωση καί διοργάνωση τῶν πρώτων διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 1896.

Ἀπό τά στοιχεῖα πού διατίθενται προκύπτει ὅτι οὔτε γιά τήν ἀναβίωση, τήν ἀνάληψη καί τέλεση τῶν διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 1896 ὑπῆρξε ἀπό τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία κάποια δυσφορία ἤ ἀρνητική στάση. Ἀντίθετα, ὑπῆρξαν ἀντιδράσεις ἀπό κάποιους φορεῖς καί προσωπικότητες, ἐνῶ ἡ κυβέρνηση καί ἰδιαίτερα ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης δέν τούς ἤθελαν καί δέν ἀναλάμβαναν -γιά οἰκονομικούς λόγους- καμία εὐθύνη.[22] Βέβαια οἱ

20. Χρυσάφης Ἰ., *ὅ.π.*, σ. 189.

21. Λινάρδος Π., *Ἡ Σμύρνη τοῦ Πανιωνίου*, ἐκδ. Φίλοι τῶν Τεχνῶν, Ἀθήνα 1998, σ. 30./ Χρυσάφης, *ὅ.π.*, σ. 250.

22. Χρυσάφης Ἰ., *ὅ.π.* σ. 205 / Μουρατίδης, *ὅ.π.*, σσ. 447, 1992./ Φιλήμων Τ., Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες 776 πχ-1896 «Ἔγγραφον ἐν Ἀθήναις κατά μῆνα Αὔγουστο

ἐφημερίδες, ἀλλά καί μία μεγάλη μερίδα τῶν Ἑλλήνων εἶδαν θετικά τήν ἀναβίωση καί ἀνάληψη ἀπό τήν Ἑλλάδα τή διοργάνωση τῶν πρώτων διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων.[23]

Μερικοί -κυρίως μή ἐκκλησιαστικοί- θεωροῦσαν τήν ἀναβίωση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ ὡς «Δούρειο Ἵππο», μέσω τοῦ ὁποίου θά γίνει ἡ ἐκτόπιση τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἡ ἐπαναφορά τοῦ ἀρχαίου δωδεκάθεου. Ἕνας ἀπό αὐτούς ἦταν καί ὁ καθηγητής κλασσικῆς φιλολογίας τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀσώπιος Εἰρηναῖος, ὁ ὁποῖος στό περιοδικό «Ἀττικόν ἡμερολόγιον», πού ἐξέδιδε ὁ ἴδιος, γράφει τόν παρακάτω λίβελο κατά τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων καί κατ᾽ ἐπέκταση κατά τῆς ἀναβίωσης αὐτῶν:[24]

«...Ἀλλά καί οὐδείς καλός Χριστιανός ὁ μή ἀναγνωρίζων ὅτι πᾶσαι αἱ πανηγύρεις αὗται εἰσίν ἐπίνοιαι εἰδωλολατρικαί καί κατ᾽ ἀκολουθίαν πράγματα ἀφωρισμένα καί κατηραμένα...Ἐρωτῶ λοιπόν τώρα πάντα εὐσεβῆ Χριστιανόν: ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ πράγμα εἰδωλολατρικότερο τῶν Ὀλυμπιακῶν τούτων ἀγώνων;... Ἀνασκάπτοντες τάφον ἵνα ἐκθάψωμεν αὐτά καί πανηγυρίσωμεν ἐν χορδαίς καί ὀργάνοις τήν 249ην Ὀλυμπιάδα (ἡ 248η διοργανώθηκε τό 393 μχ. καί ἦταν ἡ τελευταία πρίν τήν κατάργησή τους ἀπό τόν Θεοδόσιο), δέν ἀνιστῶμεν ἐκ νεκρῶν σμερδαλέον βρυκόλακα, τό φοβερώτατον, τρομερώτατον καί κακουργότατον πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἐπί γῆς ἀναφανέντων Βρυκολάκων».

Τό περιοδικό «Ἀνάπλασις», παρά τό γεγονός ὅτι εἶχε χαρακτήρα καί περιεχόμενο θρησκευτικό, δέν υἱοθέτησε τέτοιες ἀκραῖες θέσεις-ἀπόψεις γιά τήν ἀναβίωση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ. Διατύπωνε ὡστόσο τήν ἄποψη ὅτι ἡ μονόπλευρη ἄθληση καί ἡ ὑπερβολική ἀξία στό σῶμα θά ἐπιφέρει τόν ὑλισμό. Ὁ διευθυντής τοῦ παραπάνω περιοδικοῦ Μ. Γαλανός γράφει, μεταξύ ἄλλων τά ἑξῆς:[25]

«...ἡ ὑπέρ ἀξίαν καί μονομερής τιμή τῶν σωματικῶν ἀθλήσεων θά προαγάγη ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει τό πνεῦμα τοῦ ὑλισμοῦ, καί ὁ πολλαπλασιασμός τῶν ρωμαλέων βραχιόνων καί εὐκινήτων μελῶν θά συντελέση τό πολύ εἰς νά πληθυνθῶσι καί καταστῶσιν ἐπιφοβώτερα τά ἐγκληματικά στοιχεῖα εἰς τά ὁποία μετά τῆς διαθέσεως θ' αὐξήση καί ἡ δύναμις τοῦ βλάβειν καί κακουργείν».

1896», Ἀθήνα 1896, σ. 11./ Yaluris N., The Olympic Games, Athen χ.χ., σ. 294.

23. «Ἑστία», 5-12-1894 & 24-12-1894./ Πολίτης Ν., Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες 1896, ἐκδ. Ἀχαϊκές, Πάτρα 1996, σ. 20./ Καϊμακάμης, *ὅ.π.*, σσ. 59, 60 (2002)./ Καϊμακάμης, *Περίεργα καί ὅμως Ὀλυμπιακά*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 21, 22.

24. Ἀσώπιος Ε. «Τά Ὀλύμπια», *Ἀττικόν Ἡμερολόγιον*, 1895, σσ. 555-570.

Ἀπό ἀνάλογους κύκλους ὑπῆρξαν ἀντιδράσεις γιά τό περιεχόμενο τοῦ ὀλυμπιακοῦ ὕμνου πού εἶχε γράψει ὁ Κ. Παλαμᾶς. Ὁ θεολόγος Ἀπόστολος Μακρῆς ἔγραφε, μεταξύ ἄλλων γιά τόν ὀλυμπιακό ὕμνο: «...ἀποτελεῖ ἐπίκλησιν τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ πνεύματος τῆς πλάνης καί τῆς κακοήθειας».[26]

Πέρα ἀπό τίς διάσπαρτες αὐτές ἐπιφυλακτικές ἤ καί ἀρνητικές θέσεις κάποιων «θεολογιζόντων», ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας, ὅπως θά φανεῖ καί στή συνέχεια κράτησε θετική στάση στήν ἀναβίωση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ. Βασική προϋπόθεση γιά τήν Ἐκκλησία ἦταν, ὅπως καί γιά ὁλόκληρο τό χριστιανικό κόσμο ἡ ἀναβίωση αὐτή νά ἔχει νά κάνει μόνο μέ τόν ἀθλητισμό καί τά ὀλυμπιακά ἰδεώδη- ἀξίες, πού ὁ Χριστιανισμός οὕτως ἤ ἄλλως διακηρύττει, ἐδῶ καί δυό χιλιάδες χρόνια- καί ὄχι μέ παγανιστικές ἐκδηλώσεις.

Στή συνέχεια θά παρατεθοῦν κάποια γεγονότα ἤ πρωτοβουλίες ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου, πού ἀποδεικνύουν ὅτι τό ἑλληνικό αὐτό ἐγχείρημα -ἀνάληψη καί διοργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων- θεωρήθηκε ἀπό τούς θρησκευτικούς αὐτούς θεσμούς ὡς πανεθνικό καί ἑλληνοχριστιανικό.

Ἡ ἐπιλογή τῆς ἡμερομηνίας ἔναρξης τῶν ἀγώνων «Κυριακή 25 Μαρτίου» -μέ τό νέο ἡμερολόγιο 6 Ἀπριλίου- ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, δέν ἦταν καθόλου τυχαία, ἀφοῦ συνέπιπτε μέ τή μέρα τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ἀλλά καί τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ (ἦταν καί Κυριακή τοῦ Πάσχα).[27]

Πρίν γίνει ἡ ἐπίσημη ἔναρξη τῶν ἀγώνων, μέ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἔγινε θεία λειτουργία στό μητροπολιτικό ναό γιά τούς Ὀρθοδόξους ἀθλητές καί παράγοντες, ἐνῶ γιά τούς Καθολικούς ἔγινε σέ ἄλλη ἐκκλησία.

Στήν τελετή ἔναρξης στίς κερκίδες, μεταξύ τῶν ἐπισήμων παρακάθησαν ἐκπρόσωποι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδας (ἦταν ἐπίσημα καλεσμένοι ἀπό τή ΔΟΕ), ὁ ἐπίσκοπος τῶν Καθολικῶν Pier Don καί ὁ Γάλλος ἱερέας Henri Didon. Ὁ τελευταῖος ἔμεινε στήν ἱστορία ὡς ἀθλητικό ἴνδαλμα τῶν Γάλλων, ἀφοῦ, ὅταν ἦταν μαθητής, ἔλαβε μέρος σέ τοπικούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες καί ἀναδείχθηκε Ὀλυμπιονίκης. Οἱ ἀγῶνες βέβαια δέν εἶχαν καμία σχέση μέ τούς

---

25. Γαλανός Μ., «Περί τῶν ἀγώνων» *Ἀνάπαλσις*, 11(1896)113-167.

26. Καρδασης Β., *Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες στήν Ἀθήνα 1896*, 106, ἐκδ. Ἔφεσος, Ἀθήνα χ.χ. σσ. 134, 23, 162./ Πολίτης, *ὅ.π.*, σ. 107.

27. Χρυσάφης, *ὅ.π.*, σ. 369./ Ταρασουλέας Α., Ὀλυμπιάδες στήν Ἀθήνα 1896, 1906, Ἀθήνα 1998, σ. 21./ Καρδάσης Β., «Ἡ ἀνανέωση καί ἡ τέλεση Ο.Α. στήν Ἀθήνα τοῦ 1896», *Πεμτουσία*, 15(2004)30. σ. 23./ Κουλούρη, *ὅ.π.*, σ. 110.

διεθνεῖς, πού ἀναβίωσαν τό 1896. (Ἀπό τό 1832 καί γιά 122 χρόνια ἕνα σχολεῖο τῆς πόλης Rodeau τῆς Γαλλίας διοργάνωνε τούς παραπάνω τοπικούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες).[28]

Ὁ παραπάνω ἱερέας πραγματοποίησε καί διάλεξη μέ θέμα τόν ἀρχαιοελληνικό θεσμό τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων καί τό σύγχρονο ἀθλητισμό παρουσία καί τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδας Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Νά σημειωθεῖ ὅτι τό γνωστό ὀλυμπιακό σύνθημα «Citius, Altius, Fortius» (πιό μακριά, πιό ψηλά, πιό δυνατά) εἶναι δικῆς του ἐπινόησης.[29]

Κατά τή διάρκεια τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων (10 μέρες), ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας συμμετεῖχε μέ ἐκπροσώπους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου σέ ἀρκετές ἀθλητικές καί πολιτιστικές ἐκδηλώσεις.

Προκειμένου νά συγκεντρωθοῦν χρήματα γιά τή διοργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ἡ Ἐθνική Ὀλυμπιακή Ἐπιτροπή (Ε.Ο.Ε) ἀπευθύνθηκε σέ διάφορους φορεῖς καί κυρίως σέ πλούσιους Ἕλληνες τῆς ὁμογένειας. Στήν προσπάθεια αὐτή, αὐθόρμητα καί μέ ἐνθουσιασμό συνέβαλαν καί διάφορα μοναστήρια. Ἔτσι λοιπόν ἡ Ἱερά Σύναξη τοῦ Ἁγίου Ὄρους προσέφερε 779,75 δρχ., ἡ γυναικεία μονή τοῦ Ἁγίου Νικάνορα Θήρας 500 δρχ. καί τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ 100 δρχ. Κάτι παρόμοιο ἔγινε, ὅπως θά φανεῖ στή συνέχεια καί μέ τούς Μεσολυμπιακούς του 1906.[30]

Πέρα ἀπό τίς παραπάνω προσφορές ἡ Ἱερά Μονή τῶν Ἀσωμάτων παραχώρησε κτῆμα γιά νά κτιστεῖ στό Μαρούσι γυμναστήριο. Πρόκειται γιά τό γυμναστήριο πού κτίστηκε ἀμέσως μετά τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες μέ πρωτοβουλία τοῦ Μαραθωνοδρόμου Ὀλυμπιονίκη Σπύρου Λούη καί τοῦ γυμναστῆ Πέτρη.[31]

Λίγες ὧρες πρίν δώσει ὁ ἀφέτης τό σύνθημα τῆς ἐκκίνησης τοῦ μαραθωνίου δρόμου στό Μαραθώνα, οἱ Ἕλληνες δρομεῖς πῆγαν στήν ἐκκλησία τοῦ Ἅη Γιάννη, ὅπου ὁ ἱερέας τοῦ χωριοῦ παπᾶ- Στυλιανός «ἀνέπεμψε δέησιν ὑπέρ ὅλων τῶν ἀθλητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐν συνεχείᾳ ἐκοινώνησαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων».[32]

---

28. Καϊμακάμης, ὅ.π. *Περίεργα*, σ. 38, 39./ Σημαιωνίδης Ἀρ., Σπύρος Λούης, *ἡ ἀληθινή ἱστορία*, ἔκδ. Ἑλληνική Εὐρωπαϊκή, Ἀθήνα 1985, σ. 57.

29. Μουρατίδης, *ὅ.π.*, σ. 504.

30. ΕΟΑ, πρακτικά, ΙΒ. 15-9-1905, Σκιαδᾶς Ε. «Χορηγοί και οικονομικές δραστηριότητες», *Πεμπτουσία* 15(2004)30./ Καρδάσης Β. «Ἡ ἀνανέωση καί ἡ τέλεση Ο.Α. στήν Ἀθήνα του 1896», *Πεμτουσία*, 15(2004)23.

31. Καϊμακάμης, Περίεργα, ὅ.π., σ. 116-127. Μωραΐτης Κ., Σπύρος Λούης. Ἕνας θρῦλος τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, Ἀθήνα 1996, σ. 89./ Σκιαδᾶς Ε., *ὅ.π.* σ. 163.

32. Μωραΐτης, *ὅ.π.*, σ. 89./ Καρδάσης, «Ἡ ἀνανέωση…», ὅ.π., σ. 23.

Παράλληλα, ἡ καμπάνα τοῦ χωριοῦ ἀπό τό πρωί χτυποῦσε γιά νά ὑπενθυμίσει στούς Ἕλληνες ἀθλητές ὅτι ὁ Μαραθώνιος δρόμος γιά τούς Ἕλληνες ἔχει ἀλληγορική (ἀλυτρωτική) σημασία καί ὡς ἐκ τούτου θά ἔπρεπε νά νικήσουν. Μάλιστα λίγο πρίν τήν ἐκκίνηση ὁ ἀφέτης, Ταγματάρχης Παπαδιαμαντόπουλος, προέτρεψε τούς Ἕλληνες ἀθλητές λέγοντας μεταξύ ἄλλων: «...Ἀπό μᾶς τούς στρατιωτικούς ἡ πατρίς ζητᾶ τό αἷμα μας, ἀπό σᾶς ζητάει νά τήν τιμήσετε.[33]

Στούς πρώτους σύγχρονους Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες τοῦ 1896 συνέβη καί τό ἑξῆς περιστατικό μέ ἕναν ἱερέα αθλητή:[34]

Ἐνόψει τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων στήν τοπική κοινωνία τῆς Ρούμελης διεξήχθησαν προκριματικοί ἀγῶνες, στούς ὁποίους νικητής ἀναδείχθηκε -κυρίως στούς ἀγῶνες δρόμου- ἕνας φτωχός ἱερέας, πού ὀνομαζόταν Δημήτρης Μπατσάκος. Λίγο πρίν τήν ἔναρξη τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων οἱ συντοπίτες τοῦ παπᾶ-Δημήτρη πραγματοποίησαν ἔρανο, συγκέντρωσαν χρήματα καί ἀφοῦ τοῦ τά ἔδωσαν, γιά τά ἔξοδα μετάβασης καί παραμονῆς στήν Ἀθήνα, τόν ἀποχαιρέτησαν μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά ἐπέστρεφε Ὀλυμπιονίκης.

Στήν Ἀθήνα ὅμως, ὁ ἁγνός ἱερέας γνώρισε τήν γραφειοκρατία, τό «γράμμα τοῦ νόμου» καί τήν ἀπογοήτευση σέ ὅλο τους τό μεγαλεῖο. Ἡ Ὀργανωτική Ἐπιτροπή χρησιμοποιώντας διάφορα προσχήματα καί δικαιολογίες τόν ἔστειλε στήν Ἱερά Σύνοδο καί αὐτή μέ τή σειρά της, μέ ἄλλα τόσα προσχήματα καί καμώματα, πίσω στήν πρώτη.

Ἀφοῦ ὁ ταλαιπωρημένος ἱερέας διέτρεξε μερικούς Μαραθώνιους μέ τό «πήγαινε-ἔλα», ἐπέστρεψε «ποδαράτος» στήν ἰδιαίτερή του πατρίδα, ἄπραγος καί ἀπογοητευμένος, ἀφοῦ δέν τοῦ ἐπέτρεψαν νά λάβει μέρος.

Ἕνας Ὀλυμπιονίκης ἱερέας ὅμως θά ἀποτελοῦσε ἴσως «σημαία», ὄχι μόνο γιά τήν Ἑλλάδα, ἀλλά καί γιά τό Χριστιανισμό, ἀφοῦ οἱ Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες δέν εἶναι παρά ἕνας πανανθρώπινος θεσμός εἰρήνης, συναδέλφωσης καί εὐγενοῦς ἅμιλλας, ἀξίες δηλαδή πού ὑπηρετεῖ καί ὁ Χριστιανισμός.

Ἀλλά καί ὁ σύγχρονος Ἅγιος της Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης (ἐπίσκοπος Πενταπόλεως), κράτησε πολύ θετική στάση ἀπέναντι στόν Ἀθλητισμό καί τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες. Αὐτό τό ἔδειξε ὡς Διευθυντής τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἀλλά καί σέ βαρυσήμαντη ὁμιλία του τό 1893 «Περί Γυμναστικῆς», ὅπου

---

33. Μωραΐτης, *ὅ.π.*, σσ. 91, 92.

34. Ἐφημερίς «Ἀκρόπολις», ἀρ. 5056, 8-3-1896./ Καρδάσης, *ὅ.π.*, σ. 152./ Πολίτης, *ὅ.π.*, σ. 71./ Μανιτάκης, *ὅ.π.*, σ. 163./ Καϊμακάμης, Περίεργα, *ὅ.π.*, σσ. 37, 38.

τονίζει τήν παιδευτική ἀξία τῆς σωματικῆς ἄσκησης, στά πρότυπα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων- μέσα ὅμως σέ λελογισμένα πλαίσια. Μάλιστα στίς 31 Μαρτίου τοῦ 1896 καί ἐνῶ διεξάγονταν οἱ Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες στήν Ἀθήνα, ὁ Ἱεροδιάκονος τότε Νεκτάριος μέσω τῆς ἐφημερίδας «Ἀνατολή» συγχαίρει τούς διοργανωτές γιά τήν ἄψογη ὀργάνωση καί τό λαμπρό θέαμα πού παρουσιάστηκε στό Παναθηναϊκό Στάδιο.

Εἶναι πιθανόν ὁ παραπάνω ἱερωμένος νά παρακολούθησε καί ὁ ἴδιος τούς ἀγῶνες, γι᾽ αὐτό ἄλλωστε εἶχε ἰδίαν ἀντίληψη.[35]

Σέ ὅτι ἀφορᾶ τόν ἔνδοξο Ὀλυμπιονίκη του Μαραθωνίου, Σπύρο Λούη λέγεται ὅτι «προετοιμάστηκε γιά τό μεγάλο ἀγῶνα μέ νηστεία καί προσευχή, ἐνῶ πέρασε τήν τελευταία νύχτα μπροστά στίς ἅγιες εἰκόνες, κάτω ἀπό τό φῶς τῶν λαμπάδων».[36]

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ἐπίσης τό γεγονός ὅτι οἱ δυό μεγάλοι χορηγοί τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων Ζάππας (Ζάππειων Ὀλυμπιάδων) καί Ἀβέρωφ (διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων) ἦταν θεοσεβούμενοι ἄνθρωποι. Αὐτό προκύπτει καί ἀπό τήν ἀλληλογραφία πού εἶχαν μέ τούς ἰθύνοντες Ἑλλαδίτες, ἀφοῦ αὐτοί ζοῦσαν στό ἐξωτερικό, ὁ πρῶτος στήν Αἴγυπτο ὁ δέ δεύτερος στή Ρουμανία.[37]

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας εὐλόγησε τούς Μεσολυμπιακούς Ἀγῶνες τοῦ 1906 καί συνέδραμε οἰκονομικά γιά τήν ἄρτια διοργάνωσή τους

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας εὐλόγησε καί τούς Μεσολυμπιακούς Ἀγῶνες πού διοργανώθηκαν στήν Ἀθήνα τό 1906, ἀφοῦ συμμετεῖχε διά τῆς Ἱερᾶς Συνόδου στήν τελετή ἔναρξης καί λήξης, ἴσως καί σέ ἀρκετές ἄλλες ἀθλητικές καί πολιτιστικές ἐκδηλώσεις, κατά τή διάρκεια τοῦ δεκαημέρου.

Ἄμεση οἰκονομική βοήθεια στή διοργάνωση τῶν Μεσολυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 1906 προσέφεραν, ὅπως καί τό 1896, ἀρκετά Μοναστήρια, τά ὁποῖα συγκέντρωσαν χρήματα καί τά διέθεσαν

---

35. Καϊμακαμης Β., «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς ἐκφραστής τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς καί τοῦ ἀθλητικοῦ ἰδεώδους». *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, 532 (2010)13-31./ Κωτσιόπουλος Κ., *Ἀθλητισμός καί Ὀλυμπισμός (ἱστορική, θεολογική καί κοινωνιολογική διερεύνηση)*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 51-53.

36. Lennartz K., Der Marathonlauf – 1896 die Königsdisziplin, in: Die Olympischen Spiele 1896 in Athen, Sport verl. Agon, Kassel 1996, s. 126.

37. Καϊμακάμης Β., *Προσφορά*, ὅ.π., σ. 51-68./ Σαμαρᾶς ὅ.π., σσ. 20, 24./ Γιαννάκκης Θ., «Εὐάγγελος Ζάππας. Ἀναβίωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων», 2(2000)35,36, *Ἄθλος καί Πολιτισμός*.

στήν Ὀργανωτική Ἐπιτροπή γιά τόν μεγάλο πανεθνικό σκοπό.[38]

Συγκινητική εἶναι ἐπίσης ἡ προσφορά τοῦ Μητροπολίτη Δράμας Χρυσοστόμου (μετέπειτα ἐθνομάρτυρας καί ὁ Ἅγιος Χρυσόστομος Σμύρνης), ὁ ὁποῖος πολύ διακριτικά καί κρυφά συγκέντρωσε χρήματα καί ἔστειλε στούς Μεσολυμπιακούς Ἀγῶνες ἀθλητές ἀπό τή Μακεδονία, ἡ ὁποία ἦταν ἀκόμη σκλαβωμένη στούς Τούρκους. Νά σημειωθεῖ ὅτι κρυφά καί διακριτικά μετέβη καί ὁ ἴδιος στήν Ἀθήνα καί παρακολούθησε τούς ἀγῶνες.[39]

Δέν γνωρίζουμε, ἐάν στήν ἐκστρατεία καί προσφορά αὐτή τοῦ Χρυσοστόμου συμμετεῖχε καί ὁ Μητροπολίτης Καστοριᾶς Γερμανός Καραβαγγέλης, ὁ ὁποῖος τήν ἴδια ἐποχή ὑπηρετοῦσε στήν Καστοριά, ἐνῶ εἶναι γνωστή ἡ ἀγάπη του γιά τόν ἀθλητισμό, ἀλλά καί ἡ ἐθναπελευθερωτική του δράση στό Μακεδονικό αγώνα.[40]

Βέβαιον εἶναι ὅτι ὅταν ὁ Μητροπολίτης Καραβαγγέλης ὑπηρετοῦσε στήν Ἀμισό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπευθύνθηκε στήν ἑλληνική ΕΟΕ (Ἐθνική Ὀλυμπιακή Ἐπιτροπή) καί ζήτησε βοήθεια σέ γυμναστικά ὄργανα. Λίγο ἀργότερα ὁ ἴδιος Ἱεράρχης (1909), ἵδρυσε στήν Ἀμισό ἕνα πρότυπο γυμναστήριο γιά τά Ἑλληνόπουλα τῆς περιοχῆς. Ὅταν ὁ Σπῦρος Λάμπρος (Γενικός Γραμματέας τῆς ΕΟΕ) τοῦ γνωστοποίησε τήν ἀπόφαση τῆς Ἐπιτροπῆς νά στείλει πλήρη σειρά γυμναστικῶν ὀργάνων, ὁ φωτισμένος Ἱεράρχης τοῦ ἀπάντησε μέ μία εὐχαριστήρια ἐπιστολή, ὅπου μεταξύ ἄλλων γράφει:[41]

«... Μέτ᾽ εὐγνωμοσύνης καί ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας ἔλαβον τήν ἐπιστολήν Ὑμῶν, δί᾽ἧς εὐηρεστηθῆτε νά γνωστοποιήσητε ἡμῖν τήν ἀποδοχήν τῆς ἡμετέρας αἰτήσεως...». Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν καί τῆς προσφορᾶς τοῦ Ἱεράρχη αὐτοῦ στόν ἀθλητισμό, ἦταν νά ὀργανωθοῦν οἱ ἐτήσιοι Πανευξείνιοι Γυμναστικοί καί Ἀθλητικοί Ἀγῶνες.

---

38. ΕΟΑ, *Πρακτικά συνεδρίας ΙΒ*, 15-9-1905./ Σκιαδᾶς, ὅ.π., σ. 30./ Καρδάσης, ὅ.π., σ. 23./ Μωραΐτης, *ὅ.π.*, σ. 89./ Σκιαδᾶς, ὅ.π., σ. 163.

39. Τσίτερ Χ., Τό ἀρχεῖον τοῦ Ἐθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσόστομου, ὅπως διεσώθη ἀπό τόν Μητροπολίτη Αὐστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ, τόμ. Α', σσ. 111, 112, 407./ Καϊμακάμης Β., «Θέσεις-ἀπόψεις τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου Σμύρνης γιά τή φυσική ἀγωγή καί τόν ἀθλητισμό. Προσφορά τοῦ Ἱεράρχη στόν ἀθλητισμό καί τή φυσική ἀγωγή τῆς Δράμας καί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς». *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, 90, 815 (2007)403-415.

40. Ἐγκυκλοπαίδεια, Λαρούς Μπριτάνικα, τόμ. 3, σσ.16, 435.

41. Λοβέρδος Σ., *Ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, Ἀθήνα 1922, σσ. 87, 88./ Γιάτσης Σ., *Ἱστορία τῆς ἄθλησης καί τῶν ἀγώνων στόν ἑλληνικό κόσμο κατά τούς ἑλληνορωμαϊκούς, τούς βυζαντινούς καί τούς νεότερους χρόνους*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 245./ Σκιαδᾶς, *ὅ.π.*, σ. 195./ Καϊμακάμης, *Προσφορά*, ὅ.π., σ. 32.

Γυμναστικό-μουσικό σύλλογο μέ τήν ἐπωνυμία «Ὀρφεύς», μέ «σκοπούς μορφωτικούς-ἀθλητικούς» εἶχε ἱδρύσει καί ὁ Μητροπολίτης Σερρῶν (1892-1909), μετέπειτα Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος Ζ΄. Εἶναι γνωστό ὅτι κατά βάθος ὅλες αὐτές οἱ προσπάθειες ἀπέβλεπαν κυρίως στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα.[42]

Τήν ἴδια ἐποχή ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ΄ ὁ Μεγαλοπρεπής ἔδειξε, ὅπως προαναφέρθηκε, μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἵδρυση ἀθλητικῶν καί πολιτιστικῶν συλλόγων. Ἄλλωστε τή δική του εὐλογία καί παρότρυνση εἶχαν πρός τό σκοπό αὐτό καί οἱ παραπάνω Ἱεράρχες τῆς Μακεδονίας.[43]

Γύρω ἀπό τήν «ὑπόθεση Μαραθώνιος δρόμος» τῶν Μεσολυμπιακῶν Ἀγώνων ἐκτυλίχτηκαν διάφορα κωμικά, εὐτράπελα, ἀλλά καί σοβαρά περιστατικά, ὅπου πρωτοστάτησαν διάφοροι ἀνθρώπινοι χαρακτῆρες, μέ διαφορετικά βέβαια κίνητρα ὁ καθένας.

Μία χαρακτηριστική περίπτωση ἦταν καί αὐτή τοῦ ἐπίδοξου Μαραθωνοδρόμου Ἱεροδιάκονου, πού ζήλεψε τή δόξα τοῦ Μαραθωνοδρόμου Ὀλυμπιονίκη Σπύρου Λούη καί ἤθελε μέ κάθε θυσία νά δοξαστεῖ, ἔστω καί ἄν δέν χρειαζόταν νά τρέξει. Φαίνεται ὅμως ὅτι δέν διέθετε τά ἀνάλογα ἀθλητικά προσόντα, γι᾽ αὐτό ἐπιστράτευσε τή φαντασία, τό ψέμα, τόν κομπασμό, ἀκόμη καί τόν ἴδιο τό Θεό.[44]

Στά συμβάντα, πού ἔχουν σχέση μέ τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες καί τήν Ἐκκλησία, μπορεῖ κανείς νά ἀναφέρει καί τό παρακάτω: Στίς 22 Ἰουλίου τοῦ 1907 πραγματοποιήθηκε στήν Ἀρχαία Ὀλυμπία τελετή ἐγκαινίων γιά τήν ἵδρυση τοῦ «Ἐθνικοῦ Ὀλυμπιακοῦ Συλλόγου», πού εἶχε σκοπό τήν ἀνασύσταση τῶν «παγκοσμίων» Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων στήν κοιτίδα τους τήν Ἀρχαία Ὀλυμπία. Σύμφωνα μέ τήν ἐφημερίδα τῆς Πάτρας «Πελοπόννησος» στά βάθρα τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός «…ἐψάλη ἁγιασμός…» (ἀπορίας ἄξιον πώς).[45] Γιά τήν ἱστορία ἡ προσπάθεια αὐτή δέν καρποφόρησε, παρά τή συμμετοχή σημαντικῶν προσωπικοτήτων τῆς Πελοποννήσου, καί παρά τό γεγονός ὅτι τό 1908 διοργανώθηκαν στήν Πάτρα Πανπελοποννησιακοί Ἀθλητικοί Ἀγῶνες «ὡς τό προανάκρουσμα τοῦ μεγάλου παιάνος», σύμφωνα μέ τήν ἐφημερίδα «Πατρίς» τοῦ Πύργου Ἠλείας.[46]

Εἶναι σημαντικό νά σημειωθεῖ ὅτι καί στούς τελευταίους Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες πού διοργάνωσε ἡ Ἑλλάδα (Ἀθήνα 2004),

---

42. xronos.gr // κοινωνικά).

43. Γιάτσης, ὅ.π., σ. 245.

44. Σαββίδης Π., *Λεύκωμα τῶν ἐν Ἀθήναις Β΄ διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων 1907*, σσ. 58-61./ Καϊμακάμης, *Περίεργα*, ὅ.π., σσ. 123-125.

45. Ἐφημ. «Πελοπόννησος» (Πάτρα 26-7-1907)./ Σκιαδᾶς, ὅ.π., σ. 184.

46. Ἐφημ. «Πατρίς» (Πύργος Ηλείας 1-3-1908)./ Σκιαδᾶς, *ὅ.π.*, σ. 184.

ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος γιά νά ὑποστηρίξει καί νά συμβάλει στήν ἄρτια διοργάνωσή τους συγκρότησε «Εἰδική Ἐπιτροπή Στήριξης τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων» μέ τίς ἑξῆς τρεῖς διαφορετικές ἐθελοντικές ὑποεπιτροπές (τομεῖς δράσης): Ἐθελοντισμός, Φιλοξενία, Πολιτισμός καί μέ πρόεδρο ὅλων αὐτῶν τόν σεβασμιότατο Μητροπολίτη Ναυπάκτου & Ἁγ. Βλασίου κ. Ιερόθεο.[47]

Μάλιστα ὁ παραπάνω Μητροπολίτης, μεταξύ ἄλλων, πραγματοποίησε εἰσήγηση, ἐνώπιον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (8 –10- 2002) μέ θέμα «Συμβολή τῆς Ἐκκλησίας εἰς τήν ἐπιτυχῆ διοργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 2004».

Βέβαια ἡ συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κλήρου στούς Ὀλυμπιακούς τοῦ 2004 μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἕνα ξεχωριστό πρός ἔρευνα καί ἀνάδειξη θέμα γιά μία ἄλλη ἐργασία, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τόν κ. Ἱερόθεο (Μητροπολίτη Ναυπάκτου & Ἁγίου Βλασίου), ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπισε «ὅλο αὐτό τό γεγονός ποιμαντικά»[48] καί ἀφοῦ «ὅλος ὁ κόσμος εἶναι «χῶρος» εὐαγγελισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας».[49]

Ἡ παροῦσα ἐργασία θά κλείσει μέ τήν παράθεση δυό ἀποσπασμάτων, ἀπό τίς περιγραφές τῶν αὐτόπτων μαρτύρων (Χρυσάφης, Δάσιος), πού ἀναφέρονται στό Μαραθώνιο δρόμο καί στή νίκη τοῦ Σπύρου Λούη:

«Καθ᾽ ὅλον τό μῆκος τῆς ὁδοῦ, ἀπό Μαραθῶνος ἕως εἰς τά πρόθυρα τῶν Ἀθηνῶν, οἱ χωρικοί τῶν πέριξ χωριῶν εἶχον σύν γυναιξί καί τέκνοις παραταχθῆ, ἐνθαρρύνοντες καί ἐπευφημοῦντες τούς ἀγωνιστάς, μερικοί μάλιστα ἁπλοϊκοί ἱερεῖς εἶχον καί τά θυμιατήρια μαζί των καί ἀνέπεμπον εὐχάς διά τήν τελικήν νίκην τῶν συμπατριωτῶν των».[50]

«Ἐνίκησεν ὁ Σπύρος Λούης, τοῦ ὁλοδρόσου Ἀμαρουσίου κάτοικος, τήν νίκην του ὁ λαός ἐθαύμασε καί τήν ἐλάτρευσε. Τό ἐθεώρησε μέγα καί δι᾽ αὐτό τό ἀπέδωσε εἰς τήν θείαν δύναμην. Τό πῆρε – λέει ὁ κόσμος, καί θά μείνη πλέον τοῦτο παράδοσις πλέον τοῦ λαοῦ,- τόν πῆρε λέγει ἡ παράδοσις, ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἰς τό ἀτίμητο λευκό του ἄλογο καί τόν ἔφερε εἰς τάς Ἀθήνας καί τόν παρέδωσεν εἰς τό

---

47. Χριστόδουλος (Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος), «Ἡ συνεισφορά τῆς Ἐκκλησίας στούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες», *Ἐφημεριος*, Ἰούλ., Αὔγ.(2004)5,6./ Ἱερόθεος (Μητρ/της Ναυπάκτου & Α. Βλασίου), «Ἡ νοοτροπία τοῦ σύγχρονου ἀθλητικοῦ ἰδεώδους», *Ἐκκλησιαστική Παρέμβαση*, Μάϊος 2008, σσ. 14, 15.

48. Ἱερόθεος (Μητρ/της Ναυπάκτου & Α. Βλασίου), «Ἀθλητισμός καί Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες», *Τόλμη*, 43(2004)22-25.

49. Ἱερόθεος (Μητροπ. Ναυπαντου & Ἁ. Βλασίου), «Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί τό ὀλυμπιακό πνεῦμα», *Ἐφημέριος*, Ἰούλ., Αὔγ.(2004)7.

50. Χρυσάφης Ἰ., *Οἱ συγχρονοι διεθνεἱς Ὀλυμπιακοὶ ἀγωνες*, Ἀθήνα 1930, σ. 21.

Στάδιον. Διά τοῦτο δέν ἐκουράσθη, διά τοῦτο ἐξετέλεσε τόσω ταχέως τόν δρόμον τοῦ Μαραθῶνος».[51]

Τά παραπάνω ἀποσπάσματα ἴσως γιά κάποιους νά φαντάζουν χαριτωμένα καί ἁπλοϊκά, ἀλλά παρουσιάζουν μέ τόν καλύτερο τρόπο τή βαθιά σχέση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μέ τόν ἀθλητισμό τή λαϊκή παράδοση, τή θρησκεία καί τόν κλῆρο.

Συμπεράσματα

-Στόν αἰώνα πού πέρασε ὁ Ὀλυμπισμός, ὡς ἰδεολογία διαδόθηκε στά πέρατα τοῦ κόσμου, ἀλλά ὡς θρησκεία, πού εἶχε τήν ψευδαίσθηση ὁ Coubertin ὅτι θά καθιερωθεῖ, ἔσβησε στή γέννησή της.

-Μεταξύ τῆς θρησκείας καί τοῦ Ὀλυμπισμοῦ δύνανται νά ὑπάρξουν μεγάλα περιθώρια συνεργασίας καί συνεισφορᾶς στόν κοινό σκοπό τῆς εἰρηνικῆς συμβίωσης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν.

-Οἱ περισσότερες ἀξίες πού προβάλλονται ἀπό τόν Ὀλυμπισμό καί τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες (σεβασμός, συναδέλφωση, ταπεινοφροσύνη, ἐθελοντισμός, προσπάθεια, ἀλληλεγγύη, ἰσοτιμία φύλων καί φυλῶν κτλ.), προβάλλονται ἀπό τόν Χριστιανισμό, ἐδῶ καί δυό χιλιάδες χρόνια.

-Γιά τήν ἀναβίωση καί διοργάνωση ὅλων τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων πού διοργανώθηκαν στήν Ἑλλάδα (ἐθνικοί καί διεθνεῖς), ἡ Ἐκκλησία καί ὁ κλῆρος τῆς Ἑλλάδας, ἔδειξαν φιλικά αἰσθήματα, τούς εὐλόγησαν, κάποιες φορές τούς στήριξαν οἰκονομικά, ἐνῶ πολλές φορές μέ διάφορους τρόπους συμμετεῖχαν σέ αὐτούς.

-Ἡ Ἐκκλησία καί ὁ κλῆρος ἀντέδρασαν μόνο σέ αὐτές τίς περιπτώσεις, ὅπου κάποιοι ἤθελαν μαζί μέ τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες νά ἀναβιώσουν καί τίς ἀρχαῖες παγανιστικές-θρησκευτικές τελετές.

---

51. Δάσιος Σ., «Ὁ Μαραθώνιος», στό: Ἡ Ἑλλάς κατά τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες τοῦ 1896, *Πανελλήνιον εἰκονογραφημένο λεύκωμα, ἐν Ἀθήναις 1896*, (ἀνατύπωση: «Ποντίκι» 2001, σ. 115.

Μαντζανάρη Κ. Δ., Δρ. Θεολογίας
Ράντζου Μ. Ε., Δρ. Θεολογίας

Ἡ ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ στό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν τῆς ΣΤ΄ Δημοτικοῦ

"Διότι ΕΓΩ εἶναι ἕνας ἄλλος"[1]

Εἰσαγωγικά

Τό σύγχρονο σχολεῖο ἐμπεριέχοντας τή θρησκευτική ἀγωγή διαμορφώνει μία διαρκή συζήτηση γιά τόν πολιτιστικό καί μορφωτικό προσανατολισμό τοῦ μαθητῆ. Ἡ θρησκευτική παράδοση καί ἡ παιδαγωγική ἀναφορά της δημιουργεῖ μία ἑνιαία πρόταση στό μαθητοκεντρικό περιβάλλον. Ὁ χῶρος τῆς ἀμφισημίας[2] καί τῆς συνέχειας, ὅπως αὐτός διαμορφώνεται στόν τόπο τῆς Ἐκκλησίας, διαχέεται στήν παιδαγωγική πρόταση καί συνάδει μέ τήν ὑπαρξιακή ἐνατένιση τοῦ μαθητῆ.

Στήν παροῦσα μελέτη θά ἀποτυπώσουμε τήν ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ στό σχολικό ἐγχειρίδιο τοῦ Μαθήματος Θρησκευτικῶν (ΜΘ) τῆς Στ΄ Δημοτικοῦ, προκειμένου νά ἐντοπίσουμε τήν ὀντολογική πρόταση τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης στίς ἐπιμέρους συνάφειες τῶν μαθημάτων. Ὁ τρόπος προσέγγισης τοῦ ἑαυτοῦ θά προσδώσει καί τήν ὑπαρξιακή στοιχείωση τοῦ ὄντος σέ κάθε ἐξεταζόμενο κείμενο.

---

1. Α. Ρεμπώ, *Το μεθυσμένο καράβι. Ἐπιστολές οἱ ἐπονομαζόμενες τοῦ Ὁρατίου*, *μτφρ. Ἐ. Κόλλια, ἐκδόσεις* Ἠριδανός, Ἀθήνα χ. ή. ἔ., σ. 22.

2. Χ. Σταμούλη, *Ἔρως και θάνατος*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2009, σ. 289:"Μίας ἀμφισημίας πού σώζει ἐντός τῆς Ἐκκλησίας τό μυστήριο τῆς σαρκώσεως, ...τό μυστήριο τῆς κατάφασης τοῦ ἄκτιστου στό συνολικό σῶμα τῆς δημιουργίας ἐδῶ καί τώρα, πού ὡς ἱστορική πραγματικότητα-πέρα καί ἔξω ἀπό κάθε ἰδανική ἐπιθυμια- ἀποτελεῖ τή μόνη δυνατότητα νά σωθεῖ ἡ προσδοκία".

Ὁ ἑαυτός στήν πραγμάτευσή μας ὁρίζεται ὡς ἡ ὑπαρξιακή ἐκείνη ὀντότητα πού κινεῖται μέσα ἀπό τή συνάντησή του μέ τόν ἕτερο ἄλλο. Ὁ ἄλλος χωρᾶ, κατά αὐτόν τόν τρόπο, τόν ἑαυτό στόν τόπο τῆς καρδιᾶς. Μέ αὐτήν τήν ἑρμηνευτική της ἔννοιας μπορεῖ κάποιος νά ἐντοπίσει τή δυναμική της διάκοινωνίας, ὅπως αὐτή προσφέρεται στήν ἐκκλησιαστική παράδοση.

Οἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις διαμορφώνουν ἕναν διαθεματικό προβληματισμό πού μπορεῖ νά προβληθεῖ μέσα ἀπό μαθησιακές δράσεις στό πεδίο τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν. Αὐτή ἡ ὑπαρξιακή διερώτηση ἐνέχει καί τό στοιχεῖο τῆς διαρκοῦς ἀναζήτησης τοῦ ἑαυτοῦ. Αὐτή τήν ἀναζήτηση θά ἐκθέσουμε διαμορφώνοντας μία ἐγγενῆ προβληματοποίηση σέ μορφές παιδαγωγικῆς προσέγγισης.

1. Ἡ ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ στήν ὀρθόδοξη παράδοση

1.1 Ἡ κλήση τοῦ ἄλλου

Ἡ κάθ᾽ ἕκαστη νοηματοδότηση τοῦ ὑποκειμένου κομίζει καί μία ὀντολογική ἀναζήτηση στό χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἀναζήτησή του δέν ἐντάσσεται σέ παραδεδομένες ρῆτρες μίας φιλοσοφικῆς ἀπορίας ἀλλά στήν ἐκκλησιαστική ἐμπειρία καί στή θεολογική ἔκφραση, ὅπως αὐτή ἀναδύθηκε στήν πατερική γραμματεία. Ἀναδεικνύεται, ἄρα, ἡ ὑπαρξιακή διάσταση τοῦ προσώπου καί ἡ δυναμική του ἑαυτοῦ σέ κάθε πρόσκληση τῆς σχέσης. Προκειμένου νά ἐξετάσουμε τήν ἀνωτέρω ἔννοια στό σχολικό ἐγχειρίδιο τοῦ ΜΘ τῆς Στ′ Δημοτικοῦ, θά ἦταν χρήσιμο νά προσδιορίσουμε τό σημαινόμενο τῆς ἔννοιας, ὅπως αὐτό ἔχει ἀποτυπωθεῖ στήν ὀρθόδοξη παράδοση.

Ὁ χῶρος ἀναφορᾶς τοῦ ἑαυτοῦ ἐπαληθεύεται στήν κοινοτική ὑπόσταση τῆς κοινωνίας προσώπων[3]. Το τριαδολογικὸ πρότυπο κοινοτισμοῦ προκρίνει τήν ἑνικὴ καί καθολική[4] πορεία ὁρίζοντας

---

3. π. Γ. Φλωρόφσκυ, *Τό Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ. Μία ὀρθόδοξη ἑρμηνεία τῆς Ἐκκλησίας*, μτφρ. Ἰ. Παπαδόπουλου, ἐκδόσεις Γέφυρες, Ἀθήνα 1999, σ. 26:"*Ἡ χριστιανική ὕπαρξη προϋποθέτει καί συνεπάγεται ἐνσωμάτωση, συμμετοχὴ στήν κοινότητα*". Βλ. καί Ν. Ματσούκα, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 227:"Πρόσωπο καί κοινωνία, μία σχέση καί εἰκόνα ἄλλωστε πού προκύπτει ἀπ᾽ τήν τριαδικὴ κοινωνία, μποροῦν νά συνθέσουν αὐτὸ πού λέμε κοινότητα καί κοινὰ ἀγαθά, ὑλικὰ καί πνευματικά".

4. Λ. Καμπερίδη, *Δός μοί τοῦτον τόν ξένον*, ἐκδόσεις Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2006, σ. 201:"Ἡ καθολικότητά της δέν εἶναι τοπογραφική, δέν καθορίζεται ἀπ᾽ τό μέγεθος τῆς γεωγραφικῆς της ἐξάπλωσης, ἀλλ᾽ ἀπ᾽ τήν ἐσωτερική ὁλοκλήρωση καί

τό κοινωνεῖν ὡς σχέση συλλογικῆς κλήσης. Ἡ κίνηση τοῦ ἑαυτοῦ πρός τόν ἄλλο δηλώνει τήν ἀγαπητική παρουσία ὡς Εἶναι, καταφάσκοντας στήν ὑποστατική καθολικότητα τοῦ ὄντος. Τό ἐγώ προσλαμβάνει τήν πορεία πρός τόν πλησίον ὡς μία ἀτέλεστη μετοχή στήν κλήση τοῦ ἄλλου. Κάτ᾿ αὐτόν τόν τρόπο, τό ἀτέλεστο τῆς μετοχῆς ὑποστασιάζεται στόν τριαδικό χαρακτήρα τῆς ὀρθόδοξης ὀντολογίας τοῦ προσώπου.

Ἡ παράσταση τῆς ἑτερότητας, ἀπό τήν ἄλλη, δεικνύει τήν προσωπική σχέση ὡς νόημα ἀνάδυσης στόν τόπο τοῦ ἄλλου[5]. Μόνο στόν τόπο τοῦ ἄλλου ἐκδέχεται ὁ ἕτερος ἑαυτός, ὡς ἀνοικτή κλήση πού ἐπαληθεύει τήν προσωπική ὑπόστασή του. Ὁ ἄλλος, ἄρα, δέν εἶναι ἕνας ἐνδεχόμενος κομιστής τῆς κλειστότητάς μου, ἀλλά μέρος τῆς ὀντολογικῆς ρίζας μου. Ὁ ἄλλος δέν ἐντοπίζεται, ὡς μίαν "ἀπάνθρωπη περίσσεια πού διαταράσσει τήν ταυτότητα μέ τόν ἑαυτό"[6], ἀλλά μόνο ἐν σχέσει. Σέ αὐτήν τη σχέση μπορεῖ νά ὑπάρξει ἡ ὑπαρξιακή "ἐπέκτασις"[7] πού κρύβει τήν ἔκπληξη τοῦ ἄλλου[8], στόν τόπο μίας ἀπέραντης φιλίας[9]. Μία ἔκπληξη πού ἀναζητεῖται στήν ἀνεκπλήρωτη παρουσία τῆς βεβαιότητας τοῦ ἄλλου μέχρι νά γίνει "ἀλήτης τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ"[10].

Πρόκειται γιά τή διαρκή διάνοιξη[11] πρός τό Εἶναι ἐντός τῆς

ἀκεραιότητα στήν ὁποία μετέχουν τά μέλη τῆς ὡς κοινωνοί τοῦ βιώματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας πού μεταδίδεται ἀπ᾿ τήν καθολικότητά της".

5. π. Ν. Λουδοβίκου, *Ὀρθοδοξία καί ἐκσυγχρονισμός*, ἐκδόσεις Ἁρμός, Ἀθήνα 2006, σ. 49:"*...αὐτό σημαίνει ὄχι πώς τήν ἀλήθειά μου μοῦ τή δίνουν οἱ ἄλλοι, ὄχι πώς ἡ σχέση μου μ᾿ αὐτούς εἶναι καταναγκαστική, ἐξωστρεφής καί ἐξαρτηματική αἰχμαλώτευση τῆς ἑτερότητάς μου, ἀλλά πώς παραμένω διαρκῶς σταυρικά ἀνοικτός στήν ἐνδεχόμενη ἐπαλήθευση τῆς προσωπικῆς μου ἀλήθειας ἀπό τόν πραγματικά Ἄλλον...*".

6. S. Žižec, *Ἡ μαριονέτα καί ὁ νάνος. Ὁ διαστροφικός πυρήνας τοῦ Χριστιανισμοῦ*, μτφρ. Κ. Περεζοῦ, ἐκδόσεις Scripta, Ἀθήνα 2005, σ. 217.

7. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἆσμα Ἀσμάτων*, 15, *Gregorii Nussenis opera*, 6, ἐκδόσεις Langerbeck, Leiden: Brill 1960, σ. 170. Βλ. και Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφορων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγορίου*, PG 91, 1088C.

8. Χρ. Σταμούλη, *Ἡ γυναίκα τοῦ Λώτ και ἡ σύγχρονη θεολογία*, ἐκδόσεις Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2008, σ. 60:"Ἐκεῖ ὅπου ὁ ἑαυτός μας καί ὁ ἄλλος δέν εἶναι ἀπόλυτα δεδομένα, ἀλλά κρύβουν τήν ἔκπληξη, δηλαδή τή λυτρωτική κατάφαση στό θαῦμα".

9. Νικολάου Καβάσιλα, *Περι της ἐν Χριστῷ ζωῆς*, Sources Chrétiennes 361, ed. M. Congourdeau, Les Ėditions du Cerf, Παρίσι 1990, σ. 48.

10. Γέροντα Πορφυρίου, *Βιος και Λόγοι*, ἐκδόσεις Ἱερά Μονή Ζωοδόχου Πηγῆς, Χανιά 2003, σ. 40.

11. π. Ν. Λουδοβίκου, *Ὀρθοδοξία καί ἐκσυγχρονισμος*, ὅ.π., σ. 260:"Ἡ Ὀρθόδοξη

ἱστορίας πού ἀληθεύει μέσα ἀπό τό σῶμα καί τό ἔνστικτο, τήν ἐπιθυμία καί τά πράγματα[12]. Πρόκειται γιά τή δεξίωση τῆς κλήσης Του πού ὑποστασιάζει τήν , "εἰκίνητον στάσιν" ἐντός τοῦ μακαρίου Εἶναι[13]. Σέ αὐτήν τήν πραγματικότητα συμπεριλαμβάνεται ὁ ὅλος κόσμος[14] στήν ὑπόστασή του Θεοῦ[15] καί προσφέρεται ἡ καθολική[16]

«ἐσωτερικότητα» δέν εἶναι ἀπόσυρση ἀλλά ἄνοιγμα στό Θεό καί τόν ἄνθρωπο, μία πλήρης (ἐνεργούμενη διά τοῦ γνωμικοῦ θελήματος) συνεπῶς ὀντολογία τῆς κοινωνίας θεμελιωμένη στή θεολογία τοῦ Ὁμοουσίου, στή θέση τῆς ἔμμεσης θεσμικῆς καί μόνον κοινότητας τῶν ἀπομονωμένων ἐσωστρεφῶν Ἐγώ".

12. Χ. Σταμούλη, *Ἡ γυναίκα τοῦ Λώτ καί ἡ σύγχρονη θεολογία*, ὅ.π., σσ. 13-14"Νομίζω, πώς θά᾽ταν καλύτερο σήμερα, μέ τό δικαίωμα πού μᾶς δίνει ἡ ἐπιτακτική ἀνάγκη νέας νοηματοδότησης τῆς πραγματικότητας, νά ἀντιστρέψουμε τά πράγματα καί νά ποῦμε πώς ἡ γυναίκα τοῦ Λώτ εἶναι παράδειγμα μίας πηγῆς πού στέρεψε ἀπό ἐπιθυμία. Τό παράδειγμα μίας γυναίκας πού προτίμησε τό νεκρό παρελθόν ἀπό τήν ἀλήθεια τοῦ παρόντος. Γεγονός πού καταδεικνύει δυό πράγματα: πρῶτα τήν ἀδυναμία της νά ὑπερβεῖ τό ἐσωτερικό καί μαζί ὑπαρξιακό της σύνορο, τά Σόδομα ὅλων τῶν καλότυχων διχασμένων, πού παλεύουν νά σπάσουν τή βεβαιότητα τῆς ἔσω ζωῆς, τό νόστο τοῦ νόστου, πού ἀγνοεῖ τά πρόσωπα καί τά πράγματα, τά πολύτιμα ἑνός ἀδιόρθωτου πάθους, ὅσο καί τήν ἀδυναμία τοῦ παρόντος νά διεκδικήσει τό ἐνδιαφέρον καί τήν ὕπαρξη τῶν ἀνθρώπων μίας ἐν ζωῇ κινήσει". Βλ. καί Μ. Χατζηδάκι, *Τά σχόλια τοῦ Τρίτου. Μία νεοελληνική μυθολογία*, ἐκδόσεις Ἐξάντας, Ἀθήνα 2003, σσ. 90-91:"Ὁ Ἐσταυρωμένος μόνο γνωρίζει τό ἄθροισμα, τό ἀποτέλεσμα, χιλιάδων μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν ἑνός βίου ὁλόκληρου, πού θά τό παραλάβει μαζί του εἰς τούς οὐρανούς, γιά νά τό θέσει μυστικά, προσεκτικά στήν κορυφή ὀροσειρᾶς λαμπροῦ ἀστερισμοῦ, προσθέτοντας στό ἄπειρον ἕνα μυστήριο ἀκόμη, αἰωνίως". Βλ. καί Ν. Ματσούκα, *Νεοελληνικός πολιτισμός καί διανόηση*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 87:"…πράγματα πού τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας τά ζοῦν σέ μία διαχρονία καί συγχρονία: μουσική, ποίηση, ζωγραφική, ἀρχιτεκτονική, χορός, τραγούδι, κτίσματα, ἦθος ἄσκηση, φιλία, ἀγάπη κτλ., θησαυρισμένα καί ὑπομνηματισμένα ἐξάλλου σέ ἀπαράμιλλου κάλλους φιλόκαλα μνημεῖα, τά ὁποῖα διαρκῶς θαυμάζει ὁ κόσμος".

13. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγορίου*, PG 91, 1073BC.

14. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγορίου*, PG 91, 1312B:"κατά τήν μίαν καί ἁπλῆν καί ἀπροσδιόριστον, τῆς ἐκ τοῦ μή ὄντος παραγωγῆς καί ἀδιάφορον ἔννοιαν, καθ᾽ ἥν ἕνα καί τόν αὐτόν πᾶσα ἡ κτίσις ἐπιδέξασθαι δύναται λόγον παντελῶς ἀδιάκριτον...".

15. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγορίου*, PG 91, 1088C:"Ἵνα ὅπερ ἐστι Θεός ψυχῇ, τοῦτο ψυχή σώματι γένηται καί εἷς ἀποδειχθῇ τῶν ὅλων Δημιουργός ἀναλόγως διά τῆς ἀνθρωπότητος πᾶσιν ἐπιβατεύων τοῖς οὖσι, καί ἕν ἔλθη τά πολλά ἀλλήλων κατά τήν φύσιν διεστηκότα

δια-κοινωνία τῶν ὄντων[17] στήν ἐσχατολογική διάνοιξή της [18].

Σέ αὐτόν τόν τόπο ὁρίζεται καί ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου[19] μαρτυρώντας τόν μετεωρισμό τῆς σχέσης[20]. Αὐτός ὁ μετεωρι-

---

περί τήν μίαν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἀλλήλοις συννεύοντα, καί γένηται τά πάντα ἐν πᾶσιν αὐτός ὁ Θεός, πάντα περιλαβών καί ἐνυποστήσας ἑαυτῷ διά τοῦ μηδέν ἔτι τῶν ὄντων ἄφετον κεκτῆσθαι τήν κίνησιν, καί τῆς αὐτοῦ ἄμοιρον παρουσίας, καθ᾽ ἥν καί θεοί καί τέκνα καί σῶμα καί μέλη καί μοῖρα Θεοῦ καί τά τοιαῦτα ἐσμέν καί λεγόμεθα τῇ πρός τό τέλος ἀναφορᾷ τοῦ θείου σκοποῦ".

16. Ι. Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καί θεάνθρωπος*, ἐκδόσεις Ἀστήρ, Ἀθήνα 1987, σ. 180:"Ἀκόμη καί ὅταν φαίνεται νά ἐνεργῇ ἕν μέλος τῆς Ἐκκλησίας μόνον διά τόν ἑαυτόν του (π.χ. ἡ ἄσκησις ἑνός ἐρημίτου), ἐνεργεῖ στήν πραγματικότητα διά τήν ὁλότητα".

17. Χ. Δρακόπουλου, "Ἡ ἀντίληψη περί τῶν γενῶν καί τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς κατά τήν ἑλληνική φιλοσοφία κατά τόν Μάξιμο τόν Ὁμολογητή", *Φιλοσοφία καί ὀρθοδοξία*, ἐκδόσεις Διεθνές Κέντρον Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καί Πολιτισμοῦ καί Κ. Β., Ἀθήνα 1994, σ. 78:"Ἡ ἐπιζητούμενη ἀποκατάσταση συντελεῖται μέ τή δυναμική ἀναζήτηση ὄχι μιᾶς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας, ἀντιληπτῆς μέ διανοητικές καί λογικές διαδικασίες, ἀλλά μιᾶς ἀλήθειας πού πραγματοποιείται ὡς σχέση καί ἕνωση μέ τόν Θεό καί στόν συνάνθρωπο".

18. Ν. Ματσούκα, *Νεοελληνικός πολιτισμός καί διανόηση*, ὅ.π., σ. 95:"Ἀκόμη καί ὅταν οἱ Χριστιανοί ζοῦν μέ ἔντονο τρόπο τούτη τήν *ἐσχατολογική πορεία*, μέ ἀναμονή τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐδῶ καί τώρα, hic et nunc…καί πάλι δέν ἀπομακρύνονται ἀπό τά ἱστορικά πράγματα καί γεγονότα". Βλ. καί Θ. Παπαθανασίου, "Διδάσκοντας γύπτους καί τσελέπηδες περί περιτομῆς καί ἀβατάρα. «Ἰθαγένεια» καί «Ἐρώτημα περί τῆς Ἀληθείας» σέ συνθῆκες πολυπολιτισμικότητας", *Σύναξη* 98(2006), σ. 39: "Πρόκειται γιά μία νηφάλια σχέση ἱστορίας καί ἐσχατολογίας, ὅπως θα λέγαμε στή σημερινή θεολογική γλώσσα, μία σχέση στήν ὁποία ἡ ἱστορία δέν ἐξατμίζεται στίς ἀγκάλες ἑνός ὑπερεσχατολογισμοῦ, ὑπόκειται ὅμως στά κριτήρια τῶν ἐσχάτων καί δέν ἀπολυτοποιείται ἐμφανιζόμενη τάχα ὡς μέγεθος αἰώνιο". Βλ. καί R. Bultmann, *Ἱστορία καί ἐσχατολογία. Η αἰωνιότητα ὡς παρόν*, εἰσαγωγή: Π. Καλαϊτζίδη, μτφρ. Ἀ. Κοσματόπουλου, ἐπιστημονική θεώρηση – ἐπιμέλεια Δ. Ἀρκάδα - Γ. Βλαντῆ, ἐκδόσεις Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2008, σ. 220:"μποροῦμε νά ποῦμε: τό νόημα τῆς ἱστορίας βρίσκεται στό ἑκάστοτε παρόν, καί ὅταν τό παρόν ἐκλαμβάνεται ἀπό τή χριστιανική πίστη ὡς ἐσχατολογικό παρόν, τότε τό νόημα τῆς ἱστορίας πραγματώνεται".

19. Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην*, PG 59, 477A. Βλ καί Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 101CD.

20. Χ. Σταμούλη, *Το κάλλος τό ἅγιον*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σ. 325:"Ἄνθρωποι, δηλαδή, σάν τόν ἅγιο Συμεὼν τόν Νέο Θεολόγο, τόν ἅγιο Ρωμανὸ τόν Μελωδό, ἀλλὰ καί νεότεροι ὅπως ο γέρων Πορφύριος καί ὁ γέρων Σωφρόνιος, πού ἄφησαν τήν ψυχή τους νά γίνει παιχνίδι τ᾽ ἀνέμου προκειμένου νά δεῖ τή δόξα τοῦ πραγματικοῦ, ἄνθρωποι πού δέ φοβήθηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν ἀσφάλειά

σμός συντείνει στήν ὑπαρξιακή ἀσυνέχεια πρός τήν πατρίδα τοῦ Λόγου, καθιστώντας τήν ὕπαρξη "ἐκτεθειμένη"[21] καί ἀποφατική, ἐντάσσοντας τό ὑπαρξιακό "ξυνόν" στόν οἶκο μίας "κενωτικῆς παραδοξότητας"[22]. Πρόκειται γιά τόν τόπο τῆς καρδιᾶς πού σκευάζει τήν ἐμπειρία τοῦ πλήρους Εἶναι. Σέ αὐτόν τόν τόπο ἀνακαλύπτεται ἡ ἐν Χριστῷ ἑνότητα πού φωτίζει[23] τή "χώρα" τῆς ἐσχατολογικῆς ἱστορικότητας[24] τοῦ ὄντος. Ἐκεῖ ἀληθεύει ἡ ὀντολογία τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία καί ὁλοκληρώνεται στήν "ἀνατολή" τοῦ Θεοῦ[25].

τους καί νά ἀναμετρηθοῦν γυμνοὶ μέ τόν καιρό".

21. Γέροντα Πορφυρίου, *Βίος καί Λόγοι*, ὅ.π., σ. 205:"ὅποιος ζεῖ τό Χριστό, γίνεται ἕνα μαζί Του, μέ τήν Ἐκκλησία Του. Ζεῖ μία τρέλα! Ἡ ζωή αὐτή εἶναι διαφορετική ἀπ᾽ τή ζωή τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἶναι χαρά, εἶναι φῶς, εἶναι ἀγαλλίαση. Εἶναι ἀνάταση. Αὐτή εἶναι ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ζωή τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ".

22. Γέροντα Σωφρονίου, *Ὁ ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης*, ἐκδόσεις Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ 1985, σ. 308:"Ὁ χριστιανός ἀπομακρύνεται τοῦ κόσμου. Μεριμνῶν "ἐγωιστικῶς" περί τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἐγκαταλείπει τό πᾶν ὡς ἄχρηστον· "μισεῖ" πατέρα, μητέρα, τέκνα, ἀρνεῖται πάντα σαρκικόν δεσμόν, ἐκζητῶν τόν Θεόν "μισεῖ" τόν κόσμον καί ὅλος ἐγκλείεται ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καί ὅταν ὄντως εἰσέλθη ἐκεῖ, ἵνα ποιήσῃ πόλεμον μετά τοῦ σατανᾶ, ὅπως καθάρη τήν καρδίαν αὐτοῦ ἀπό παντός ἁμαρτωλοῦ πάθους, τότε ἐντός τῆς ἴδιας αὐτοῦ καρδίας συναντᾶται μετά τοῦ Θεοῦ, καί ἐν τῷ Θεῷ ἄρχεται νά βλέπῃ ἑαυτόν συνδεδεμένον ἀρρήκτως μεθ᾽ ὅλου τοῦ κοσμικοῦ εἶναι καί οὐδέν πλέον ὑπάρχει δι᾽ αὐτόν ξένον ἤ αλλότριον. Ἀποτασσόμενος ἐν αρχῇ τόν κόσμον ἐπανευρίσκει αὐτόν διά τοῦ Χριστοῦ ἐντός αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἤδη δι᾽ ἐντελῶς ἄλλου τρόπου, καί συνδέεται μετ᾽ αὐτοῦ τῷ "συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης" δι᾽ ὅλην τήν αἰωνιότητα". Βλ. καί Χρ. Σταμούλη, *Ἡ γυναίκα τοῦ Λώτ καί ἡ σύγχρονη θεολογία*, ὅ.π., σ. 138.

23. Συμεών τοῦ Θεολόγου, *Κατηχήσεις*, I, eds. J. Paramelle, B. Krivochéine, σειρά Sources Chrétiennes 96, ἐκδόσεις Les Èditions Du Cerf, Παρίσι 1963, σ. 360:"Νῦν μέν γάρ ἑκουσίως καί αὐτοπροαιρέτως διά μετανοίας εἰσερχομένοι πρός τό φῶς, ἐλεγχόμεθα μέν καί κρινόμεθα, ἀλλά μυστικῶς τοῦτο καί ἀποκεκρυμμένως ἐν τῷ ἐνδοτέρῳ ταμείῳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν πρός καθαρισμόν καί ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν".

24. Συμεών τοῦ Θεολόγου, *Ὕμνοι*, III, eds. J. Koder, J. Paramelle, L. Neyrand, σειρά Sources Chritiennes 196, εκδόσεις Les Θditions Du Cerf, Παρίσι 1973, σ. 243:"οὐδείς γάρ ἄλλος ἑαυτόν τῶν ἐκεῖ καθεζομένων πρό τοῦ λάμψαι φῶς τό θεῖον ἑαυτόν ἐπιγνώσκει". Βλ. καί Ν. Νησιώτη, *Ἀπό τήν ὕπαρξη στή συνύπαρξη. Κοινωνία, τεχνολογία, θρησκεία*, ἐκδόσεις Μαΐστρος, Ἀθήνα 2004, σ. 71:"Ἔτσι, ὁ χριστιανισμός ζητᾶ ἀπό ἐκείνους πού κοιτάζουν τό ἱστορικό παρελθόν νά τό βλέπουν ὡς ἕνα καθρέφτη στόν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά μετρηθεῖ καί νά μετρήσει τό ρόλο του στήν πράξη τῆς ἑρμηνείας στή ζωή του αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος ἐδῶ καί τώρα".

25. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καί*

Ἐκεῖ χωροῦν οἱ πάντες καί τά πάντα[26], ἐκεῖ, ἐν τέλει, γίνεται ὁ ὅλος[27] ἄνθρωπος κατά χάριν Θεός καί κοινωνεῖ μέ τόν Θεό[28].

2. Ἡ ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ στό σχολικό ἐγχειρίδιο τῆς στ᾽ Δημοτικοῦ

2.1 Ψυχολογικές θεωρήσεις τοῦ ἑαυτοῦ στήν προεφηβεία

Ἡ διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ στήν προεφηβεία[29] καθορίζεται ἀπό βιολογικούς, κοινωνικούς καί πολιτιστικούς παράγοντες πού ὁ καθένας συμβάλλει μέ διαφορετικό τρόπο στή συγκεκριμένη διαδικασία. Οἱ στόχοι καί τά σχέδια τῶν προέφηβων, ὁ ὁρισμός καί ἡ πλαισίωση τῶν σχέσεών τους, οἱ ἠθικές ἀξίες τους ἀναδιαμορφώνονται καί ἐμπλουτίζονται ἀπό τά ξεχωριστά καί ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ ἑαυτοῦ τους. Τό σχολεῖο καί οἱ φορεῖς του προσθέτουν τή δική τους συμβολή στήν ὁλοκλήρωση τῆς προσωπικότητάς τους.

Ἡ συγκρότηση τῆς αὐτοεικόνας εἶναι μία διαδικασία ἰδιαίτερης σημασίας καί κατέχει σημαντική θέση στήν ψυχολογική ἔρευνα. Ἡ ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ συνδέεται τά τελευταῖα χρόνια στό χῶρο τῆς ψυχολογίας μέ τήν ἔννοια τῆς αὐτοαντίληψης, δηλαδή τήν εἰκόνα πού

Γρηγορίου, PG 91, 1156B:"Ὡς γάρ τῷ αἰσθητῷ ἡλίῳ ἀνατέλοντι πάντα καθαρῶς συνεκφαίνονται τά σώματα, οὕτω καί ὁ Θεός, ὁ νοητός τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ἀνατέλλων τῷ νῷ, καθώς χωρεῖσθαι ὑπό τῆς κτίσεως οἶδεν αὐτός, πάντων ἑαυτῷ νοητῶν τε καί αἰσθητόν τούς ἀληθεῖς βούλεται συνεκφανίζεσθαι λόγους. Καί δηλοῖ τοῦτο τῆς ἐπί τοῦ ὄρους μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ἡ λαμπρά τῶν ἐσθημάτων τῷ φωτί τοῦ προσώπου αὐτοῦ γενομένη συνένδειξις τῷ Θεῷ τήν τῶν μετ᾽ αὐτόν, ὡς οἶμαι, καί περί αὐτόν συνάζοντα γνῶσιν".

26. Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Ὁμιλίαι εἰς τήν Γένεσιν*, Γ᾽, PG 53, 36:"Τοιοῦτον τοίνυν ἔχοντες Δεσπότην. οὕτω φιλάνθρωπον, οὕτως ἀγαθόν, οὕτως ἥμερον, καί τῆς οἰκείας σωτηρίας φροντίζωμεν, καί τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων. Τοῦτο γάρ ἡμῖν καί σωτηρίας ὑπόθεσις γενήσεται, ὅταν μή ὑπέρ ἑαυτῶν μόνον σπουδάζωμεν, ἀλλ᾽ ὅταν καί τόν πλησίον ὠφελῶμεν, καί πρός τήν τῆς αληθείας ὁδόν χειραγωγῶμεν".

27. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγοριου*, PG 91, 1088C:"ὅλος μέν ἄνθρωπος μένων κατά ψυχήν καί σῶμα διά τήν φύσιν, καί ὅλος γινόμενος Θεός κατά ψυχήν καί σῶμα….".

28. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός, Στ᾽, Συγγράμματα* 5, 13, ἐκδόσεις Λ. Κοντογιάννη - Β. Φανουργάκη, ἐπιμέλεια Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, 12, 38.

29. «Ὡς προεφηβεία ὁρίζεται «ἡ πρώτη φάση τῆς ἥβης κατα τήν ὁποία ὁρισμένα γνωρίσματα τῆς ἥβης ἔχουν ἀρχίσει νά ἀναπτύσσονται», βλ. Ἰ. Παρασκευοπουλου, *Ἐξελικτική ψυχολογία*, τμ. 4, χ.ε., Ἀθήνα χ.χ., σ. 12.

σχηματίζει τό άτομο γιά τόν έαυτό του μέσα άπό ένα σύνολο ίδεών[30], καθώς καί μέ τήν αὐτοεκτίμηση, πού περιλαμβάνει τήν προσωπική ἀξιολόγηση ἐπιτυχιῶν ἤ ἀποτυχιῶν[31]. Σέ ἀρκετούς ἐρευνητές ὁ ὅρος αὐτοαντίληψη καί αὐτοεκτίμηση εἶναι ταυτόσημοι[32], ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι ἔχουν ὁδηγηθεῖ βάσει ἐρευνῶν στή διαφοροποίησή τους[33].

Οἱ θεωρίες γιά τόν τρόπο συγκρότησης τῆς αὐτοεικόνας ποικίλλουν, γιατί ἡ καθεμιά ὁριοθετεῖ διαφορετικά τήν ἔννοιά της. O James (1890), ἀπό τούς πρώτους ψυχολόγους πού ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα, κάνει λόγο γιά τόν κοινωνικό ἑαυτό πού συγκροτεῖται ἀπό τρία βασικά συστατικά: τόν ὑλικό ἑαυτό, τόν κοινωνικό ἑαυτό καί τόν πνευματικό ἑαυτό[34]. Γιά τόν ἐρευνητή ὁ ἑαυτός εἶναι πολυδιάστατος. Ἡ αὐτοεκτίμηση προέρχεται ἀπό τίς ἀξιώσεις τοῦ ἀτόμου πρός τόν ἑαυτό του[35]. Οἱ θέσεις του ἔθεσαν τή βάση γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς θεωρίας τῆς συμβολικῆς ἀλληλεπίδρασης. Στό χῶρο αὐτό ὁ Cooley (1902) χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο «καθρεφτιζόμενος ἑαυτός»[36] καί ὑποστηρίζει ὅτι τό ἄτομο διαμορφώνει τήν εἰκόνα γιά τόν ἑαυτό του μέσα ἀπό τόν κοινωνικό περίγυρο καί τούς σημαντικούς ἄλλους. Μέ τήν ἐξέλιξη τῶν θεωριῶν ὑποστηρίχθηκε ἀπό τόν Goffman (1959) ἡ ἀλληλεπίδραση τοῦ ἀτόμου μέ τούς σημαντικούς ἄλλους[37], ἀπέναντι στούς ὁποίους ἐκφράζει τήν ἄποψή του γιά τίς

---

30. Ἀγ. Λεονταρῆ, *Αὐτοαντίληψη*, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1996, σσ. 21- 30.

31. Ἀν. Κωσταρίδου - Εὐκλείδη, Μεταγνωστικές διεργασίες καί αὐτορύθμιση, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2005, σ. 271.

32. M. Boekaerts, "Subjective competence, appraisals and self-assessments", *Learning and Instruction* 1(1991), σσ. 11-17.

33. Πρβλ. A. Leondari & V. Gialamas (2000). Relation between self- esteem, perceived control possible selves, and academic achievement in adolescents, *Ψυχολογία* 7(2000), σσ. 267-277. Βλ. καί Ἑ. Μακρῆ- Μπότσαρη, "Ἡ σπουδαιότητα τῶν ἐπιμέρους τομέων αὐτοαντίληψης ὡς παράγοντας διαφοροποίησης τῆς συνάφειάς τους μέ τήν αὐτοεκτίμηση", *Ψυχολογία* 7(2000), σσ. 223- 239. Σύγκρινε Alves M. Martins & F. Peixoto, "Self- esteem, social identity and school achievement in adolescence", *Ψυχολογία* 7(2000), σσ. 278-289.

34. W. James, *Principles of Psychology*, I, ἐκδόσεις Henry Holt & Co., Νέα Ὑόρκη 1890, σσ. 291-292.

35. Ch. Murk, *Self –esteem: Research, Theory and Practice*, ἐκδόσεις Free Association Books, Λονδίνο 1999, σσ. 116-117.

36. Ἀγ. Λεονταρῆ, Αὐτοαντίληψη, ὅ.π., σ. 32 και H. Cooley, *Human Nature and Social Order*, ἐκδόσεις Scribner' s, Νέα Ὑόρκη 1902, σσ. 48-51.

37. E. Goffman, *The presentation of self in everyday life*, ἐκδόσεις Doubleday Anchor, Νέα Ὑόρκη 1959, σ. 87.

κρίσεις καί τίς ἀξιώσεις τους μέ ἀποτέλεσμα ὁ ἑαυτός νά προκύπτει μέσα ἀπό ἀλληλεπιδράσεις, ἀτομικές καί κοινωνικές. Σύμφωνα μέ τόν Mead (1934) ἡ συμπεριφορά τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ δράση μέσα ἀπό σύμβολα πού μέ τή χρήση τῆς γλώσσας τό ἄτομο μπορεῖ νά λαμβάνει τή θέση τῶν πραγματικῶν ἤ φανταστικῶν ἄλλων. Εἰσάγεται, λοιπόν, ὁ ὅρος «γενικευμένος ἄλλος» (generalized other) μέ τήν ἔννοια ὅτι ὑπάρχουν περισσότεροι ἀπό ἕνας ἑαυτοί καί ὁ καθένας ἔρχεται στό προσκήνιο ἀνάλογα μέ τήν κοινωνική περίσταση[38].

Ο Freud, στό χῶρο τῆς ψυχανάλυσης, χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο Ἐγώ, ὡς ἕνα ἀπό τά δομικά στοιχεῖα τῆς θεωρίας του γιά τή συγκρότηση τῆς προσωπικότητας, τό ὁποῖο ἀναλαμβάνει διαμεσολαβητικό ρόλο ἀνάμεσα στό Ἐκεῖνο καί στό Ὑπερεγώ[39]. Ἐπιπλέον, εἰσήγαγε τούς ὅρους «ρεαλιστικό Ἐγώ» καί «ναρκισσιστικό Ἐγώ», χωρίς ὅμως νά ἀποσαφηνίσει τή συμβολή τοῦ καθενός[40]. Οἱ νεοφροϋδιστές πρόσθεσαν καί κοινωνικά δεδομένα γιά τή συγκρότηση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ. Η Horney (1950) ὑποστηρίζει ὅτι ἐνισχύεται ἤ ἀποδυναμώνεται ἡ εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ μέσα ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, οἱ ὁποῖες δημιουργοῦν καί διαμορφῶνουν ἀνάλογα συναισθήματα γιά τόν ἑαυτό[41]. Ἐπίσης, εἰσάγει τήν ἔννοια τοῦ «βασικοῦ ἄγχους», σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό παιδί προσπαθεῖ νά τό ἐξουδετερώσει ἀναπτύσσοντας ἀμυντικούς μηχανισμούς πού προασπίζουν τόν ἑαυτό. Τέλος, κατά τόν Sullivan (1964) οἱ «σημαντικοί ἄλλοι», δηλαδή τά πρόσωπα μέ τά ὁποῖα συναναστρέφεται τό παιδί, ἐπιδροῦν στήν ἀνάπτυξη καί διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ του[42].

Οἱ κοινωνικοί παράγοντες κατά τόν Erikson (1968) στήν ψυχοκοινωνική θεωρία του καθορίζουν τή διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ. Στή διάρκεια τῶν ὀκτώ ἐξελικτικῶν σταδίων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου διαμορφώνονται διαφορετικές ἀντιλήψεις γιά τόν ἑαυτό,

---

38. H. G. Mead u.o., *Mind self and society from standpoint of a social behaviorist*, ἐκδόσεις University of Chicago Press, Σικάγο 1962, σσ. 200-208.

39. N. Μάνου, *Βασικά στοιχεῖα κλινικῆς ψυχιατρικῆς*, *ἐκδόσεις* University Press, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 34-37.

40. E. Grosz, *Jacques Lacan: A feminist introduction*, ἐκδόσεις Routledge, Λονδίνο 1990, σσ. 61-62.

41. K. Horney, *Our inner conflicts*, ἐκδόσεις Norton, Νέα Ὑόρκη 1945, σ. 41. Πρβλ. και K. Horney, *Neurosis and human growth*, ἐκδόσεις Norton, Νέα Ὑόρκη 1950, σσ. 36-39.

42. H. S. Sullivan, *The fusion of psychiatry and social sciences*, ἐκδόσεις Northon, Νέα Ὑόρκη 1964, σ. 217.

ἐπιλύονται συγκρούσεις καί ὁρίζεται ἡ ταυτότητα του ἀτόμου[43]. Ὁ Adler (1963) σύμφωνα μέ τή θεωρία του ὑποστηρίζει ὅτι ὁ κοινωνικός περίγυρος δημιουργεῖ συναισθήματα στό ἄτομο καί ἰδιαίτερα ἐκεῖνα τῆς κατωτερότητας, τά ὁποία στή συνέχεια συγκροτοῦν τή θετική ἤ ἀρνητική αὐτοεικόνα καί αὐτοεκτίμηση του[44]. Ὁ «δημιουργικός ἑαυτός» εἶναι ἡ πρώτη αἰτία συμπεριφορᾶς[45].

Στή συνέχεια ὁ Jung (1939) ὑποστηρίζει ὅτι ὁ «ἑαυτός» εἶναι ἀρχέτυπο[46] ποῦ παρακινεῖ τή συμπεριφορά πρός ὁρισμένες κατευθύνσεις καί στοχεύει στήν ἑνότητα τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Διακρίνει τέσσερις ψυχικές λειτουργίες: τή συναίσθηση, τήν αἴσθηση, τή σκέψη καί τήν ἐνόραση. Ἡ σκέψη κατανοεῖ τόν ἑαυτό καί ἀκολούθως ἐπισημαίνεται ἡ ἀλληλεπίδραση μεταξύ τους[47]. Κατά τόν ἐρευνητή ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἑαυτοῦ δέν ὁλοκληρώνεται πρίν ἀπό τή μέση ἡλικία.

Ὁ Winnicott (1965) ἀσχολήθηκε κυρίως στίς μελέτες του μέ τή σχέση βρέφους καί μητέρας, πού εἶναι καθοριστική γιά τή διαμόρφωση τοῦ ἑαυτοῦ. Κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι τό ἐγώ ἀναπτύσσεται σέ τρία στάδια: τήν ὁλοκλήρωση (integration), τήν ἀπόκτηση προσωπικότητας (personalization) καί τή διαμόρφωση ἀντικειμενοτρόπων σχέσεων (object relating)[48]. Διακρίνει, ἔτσι, τόν «ἀληθινό καί τόν ψεύτικο ἑαυτό»[49].

Κατά τόν Kohut (1977) ὁ ἑαυτός ὑπόκειται σέ μία χωροχρονική ἑνότητα καί ὀργανώνεται ἀπό τήν ἀνθρώπινη ἐμπειρία. Δυό στάδια ὁρίζουν τήν ἀνάπτυξη τοῦ Ἐγώ: α) τό στάδιο τοῦ ἀποσπασματικοῦ ἑαυτοῦ καί β) ὁ ἀρχαϊκός, πυρηνικός, διπολικός ἑαυτός. Στό ἔργο του γίνεται ἀναφορά καί στόν ὥριμο ἑαυτό, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο τό ἄτομο δομεῖ συνολικά τίς ἰδιότητες καί τά γνωρίσματά του[50].

---

43. H. E. Erikson, *Ἡ παιδική ἡλικία καί ἡ κοινωνία*, μτφ. Κ. Κουτρουμπάκη, (σειρά Ψυχανάλυση καί Κοινωνία- 4), ἐκδόσεις Κατσανιώτη, Ἀθήνα 1975, σσ. 259-283.

44. A. Adler, *The practice and theory of individual psychotherapy*, ἐκδόσεις Littlefield Adams, Νέο Τζέρσεϋ 1963, σσ. 52-57.

45. A. Adler, *The practice and theory of individual psychotherapy*, ὅ.π., σσ. 58-59.

46. G. C. Jung, *The intergration of the personality*, ἐκδόσεις Farrar & Rinehart, Νέα Ὑόρκη 1939, σσ. 19-25.

47. G. C. Jung, *The intergration of the personality*, ὅ.π., σσ. 132-133.

48. D. Winnicott, *The maturational process and the facilitating environment*, ἐκδόσεις International Universities Press, Νέα Ὑόρκη 1965, σσ. 26-28.

49. D. Winnicott, *The maturational process and the facilitating environment*, ὁ.π., σσ. 26-28.

50. H. Kohut, *The Restoration of the self*, ἐκδόσεις International Universities Press, Νέα Ὑόρκη 1977, σ. 66.

Στή φαινομενολογική θεωρία οἱ ἐμπειρίες τοῦ ἀτόμου καί ἡ ἀξιολόγησή τους βρίσκονται στό ἐπίκεντρο. Τό ἄτομο προσπαθεῖ νά διατηρεῖ μία θετική εἰκόνα γιά τόν ἑαυτό του καί οὐσιαστικά διαμορφώνει καί ρυθμίζει τό ἴδιο τήν εἰκόνα του[51]. Ὁ Rogers (1951), ἀπό τούς κυριότερους ἐκπροσώπους τῆς φαινομενολογικῆς θεωρίας, ὑποστηρίζει τήν αὐτοπραγμάτωση ὡς πρωταρχικό σκοπό τοῦ ἀτόμου. Ἡ διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ ἐπηρεάζεται ἀπό τό κοινωνικό περιβάλλον καί τή θετική αποδοχή. Ἡ διαδικασία αὐτή ξεκινᾶ ἀπό τήν παιδική ἡλικία[52] καί σ᾽ αὐτή τή χρονική περίοδο ἡ ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ εἶναι εὐρύτερη ἀπό τήν ἔννοια τῆς αὐτοαντίληψης[53].

Στή θεωρία τῶν προσωπικῶν δομῶν τοῦ Kelly (1955) περιορίζεται ἡ συμβολή τῶν συναισθημάτων. Τό ἄτομο μέ τή λογική δημιουργεῖ νοητικά σχήματα - κατασκευές[54], διπολικές προσωπικές δομές μέ ἀξιολογικό χαρακτήρα πού διαφοροποιοῦν τό ἄτομο ἀπό τούς ἄλλους[55]. Διαπιστώθηκε μάλιστα ὅτι καθώς τό ἄτομο ἀναπτύσσεται, τά νοητικά σχήματα- κατασκευές γίνονται σύνθετα καί ποιοτικά[56].

Οἱ θεωρίες τοῦ Epstein, Markus καί Nurius κυριαρχοῦν στό χῶρο τῶν γνωστικῶν προσεγγίσεων. Σύμφωνα μέ τήν «ἀρχή τῆς ἑνότητας» ὁ Epstein (1973) ὑποστηρίζει ὅτι τό ἄτομο δημιουργεῖ μία αὐτοθεωρία μέ γεγονότα πού ἔχουν σχέση μέ τόν ἑαυτό του. Ἡ συμπεριφορά του εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προσωπικῆς ἑρμηνείας καί ἀξιολόγησης τοῦ κόσμου. Τά σύναισθήματα παίζουν σημαντικό ρόλο στή θεωρία του[57]. Στόχος ἀποτελεῖ ἡ βίωση ἱκανοποίησης

---

51. Ἀγ. Λεονταρῆ, *Αὐτοαντίληψη*, ὅ.π., σ. 49.

52. C. Rogers, *Client centered therapy*, ἐκδόσεις Houghton Mifflin, Βοστόνη 1951, σσ. 135-139.

53. C. Rogers, "A theory of theory, personality and interpersonal relationships as development in the client-centered frame work", *Psychology: A study of a science*, ed. S. Koch, ἐκδόσεις Mc Graw-Hill., Νέα Ὑόρκη 1959, σ. 201.

54. L. Pervin - Ol. John, *Θεωρίες προσωπικότητας. Ἔρευνα καί ἐφαρμογές*, μτφ. Ἀρ. Ἀλεξανδροπούλου - Εὐγ. Δασκαλοπούλου, ἐκδόσεις Τυπωθήτω, Ἀθήνα 2001, σ. 461.

55. A. G. Kelly, *The psychology of personal constructs*, ἐκδόσεις Norton, Νέα Ὑόρκη 1955, σσ. 102-103.

56. R. Adams - Webber, "Assimilation and contrast in personal judgment: The dichotomy corollary", *The construing person*, eds. J. C. Mancuso & R. Adams - Webber, ἐκδόσεις Praeger, Νέα Ὑόρκη 1982, σσ. 100-103.

57. S. Epstein, "A research paradigm for the study of personality and emotions", *Personality: Current theory and research*, ed. M. Page, ἐκδόσεις University of Nebraska Press, Λίνκολν 1983, σσ. 123- 124.

καί εὐχάριστων συναισθημάτων[58]. Οἱ Markus καί Nurius εἰσάγουν τήν ἔννοια «αὐτοσχήματα» (self-schema), δηλαδή ἕνα σύστημα συναισθηματικῶν καί γνωστικῶν δομῶν πού συγκροτεῖ τήν αὐτοαντίληψη, δημιουργεῖται ἀπό τίς ἐμπειρίες τοῦ ἀτόμου καί ἐπηρεάζει τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο τό ἄτομο ἐπεξεργάζεται τίς πληροφορίες[59]. Κεντρική ἔννοια στή θεωρία τους εἶναι οἱ «πιθανοί ἑαυτοί», δηλαδή ἀναπαραστάσεις τοῦ ἑαυτοῦ στό παρελθόν καί στό μέλλον[60]. Τό κάθε ἄτομο ἀπαρτίζεται ἀπό «πολλούς ἑαυτούς» (καλός, κακός ἑαυτός) ἀλλά καί ἀπό πιθανούς ἑαυτούς- ρόλους. Κάθε φορά ὑπερισχύει μία αὐτοεικόνα ἡ λεγόμενη κατά τούς ἐρευνητές «ἐργαζόμενη αὐτοαντίληψη (working self- concept)[61].

Ἐμπειρικές ἔρευνες ἔχουν ἀσχοληθεῖ κατά καιρούς μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ στήν παιδική καί ἐφηβική ἡλικία. Πολλοί ἐρευνητές συνδέουν τίς ἀλλαγές κατά τή σωματική, ψυχολογική, γνωστική, συναισθηματική καί κοινωνική ἀνάπτυξη μέ τήν ἀντίστοιχη διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ. Κάποιοι ἐρευνητές ἀναφέρουν ὅτι κατά τήν πρόεφηβεία ἡ αὐτοαντίληψη παρουσιάζει μεγάλη ἀστάθεια[62] καί οὐσιαστικές ἀλλαγές, σταθεροποιεῖται ὅμως σταδιακά προχωρώντας πρός τήν ἐφηβεία. Ἄλλοι πάλι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ διαμόρφωση τῆς εἰκόνας στήν προεφηβεία καί ἐφηβεία παρουσιάζει ἐλάχιστες ἀναπτυξιακές ἀλλαγές[63], ἀκανόνιστες καί

---

58. R. M. Gunnar- Al. L. Sroufe, "Self processes and development", *Minnesota Symposium on Child Psychology*, (23rd : 1988 : University of Minnesota), ἐκδόσεις L. Erlbaum Associates, Νέο Τζέρσεϋ 1991, σ. 44. Βλ. και H. M. Kernis, *Efficacy, agency, and self-esteem*, ἐκδόσεις Plenum Press, Νέα Ὑόρκη 1995, σσ. 52-55. Πρβλ. S. Epstein, "The self concept revisited: or a theory of a theory", *American Psychologist* May (1973), σσ. 406-416.

59. H. Markus, S. Cross, "The interpersonal self", *Handbook of Personality: Theory and research*, ed. L. Pervin, ἐκδόσεις Guilford Press, Νέα Ὑόρκη 1990, σσ. 576-608.

60. H. Markus, A. Ruvolo, *Possible selves: Personalized representations of goals. Goal concepts in personality and social psychology*, ed. L. Pervin, ἐκδόσεις Erlbaum, Νέο Τζέρσεϋ 1989, σσ. 211-212.

61. H. Markus, P. Nurius, "Possible selves", *American Psychologist* 41(1986), σσ. 954-969.

62. M. Rosenberg, *Conceiving the self*, ἐκδόσεις Robert E. Krieger Publisher Company, Φλόριντα 1986, σ. 66.

63. A. Wigfield, M. Karpathian, "Who am I and what can I do Children s self-concepts and motivation in achievement situations", *Educational Psychologist* 26(1991), σσ. 233-261. Πρβλ. A. Wigfield, S. J. Eccles, "Children' s competence beliefs, achievement values and general self-esteem: Change across elementary and middle school", *Journal of early adolescence* 14(1994), σσ. 107-138.

συγκεχυμένες[64].

Ἀπό τή σύντομη ἀνασκόπηση τῶν ψυχολογικῶν θεωριῶν γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ διαπιστώνεται ὅτι ἀπαιτεῖται περισσότερη ἔρευνα στό χῶρο, ὥστε νά ἀναδειχθοῦν πτυχές ἄγνωστες μέχρι τώρα. Εἰδικά ἡ συστηματική ἔρευνα στή διαμόρφωση τῆς αὐτοαντίληψης στήν προεφηβεία καί ἐφηβεία θά βοηθήσει τούς φορεῖς πού συνεργάζονται μέ τά παιδιά αὐτῆς τῆς ἡλικίας σέ καλύτερους καί πιό πετυχημένους παιδαγωγικούς χειρισμούς.

2.2 Ἡ ἐνίσχυση τῆς αὐτοαντίληψης τοῦ προέφηβου μέσα ἀπό τό Μάθημα Θρησκευτικῶν τῆς στ΄ τάξης Δημοτικοῦ

Τό ΜΘ προσφέρει στό μαθητή τῆς στ' τάξης Δημοτικοῦ τη δυνατότητα νά χτίσει μία εἰκόνα γιά τόν ἑαυτό του στηριζόμενη στήν ὀρθόδοξη παράδοση, στό λόγο τοῦ Χριστοῦ χωρίς ὅμως νά παραβλέπει τήν κοινωνική πραγματικότητα καί τά δρώμενα τῶν ἀλλαγῶν στή σύγχρονη κοινωνία. Ὁ προέφηβος ἐντοπίζει στό σχολικό ἐγχειρίδιο τόν ἑαυτό του, ἀλλά ἀνακαλύπτει καί ἕνα νέο ἐν Χριστῷ, τόν ὁποῖο καλεῖται νά υἱοθετήσει καί νά προσφέρει πρός τόν Θεό καί τόν πλησίον του.

Ἡ γνωριμία καί ἀνακάλυψη τοῦ ἑαυτοῦ γιά τόν προέφηβο ξεκινᾶ στό ΜΘ ἀνατρεπτικά μέ τήν πρόσκληση τοῦ Χριστοῦ νά συναντηθεῖ μαζί Του καί νά συμμετέχει στή ζωή καί στά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Μία τέτοια προσφορά γίνεται δύσκολα ἀποδεκτή ἀπό τόν προέφηβο χωρίς ἐπεξεργασία καί σκέψη. Γιά τό λόγο αὐτό τό σχολικό ἐγχειρίδιο ἐπιχειρεῖ, κυρίως μέ τή χρήση βιωματικῶν προσεγγίσεων[65], νά βοηθήσει τόν προέφηβο νά ἀνακαλύψει τόν ἑαυτό καί τήν ταυτότητά του στή σύγχρονη κοινωνία.

Ἡ παρουσία τοῦ μαθητῆ λειτουργεῖ δυναμικά καί ενισχύεται ἀπό τίς πρῶτες ἑνότητες τοῦ σχολικοῦ ἐγχειριδίου. Ὁ προέφηβος ἐντάσσεται στήν ὁμάδα τῶν συνομήλικών του, ἐνεργεῖ ὁμαδικά[66],

---

64. C. R. Wylie, *The self-concept: A review of methodological consideration and measuring instruments*, ἐκδόσεις University of Nebraska Press, Λίνκολν 1974, σ. 86. Βλ. καί Ε. Συγκολλήτου, Δ. Σακκᾶ, Β. Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, "Εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ καί φῦλο κατά τήν ἐφηβική ἡλικία", *Ἀπο τήν ἐφηβεία στήν ἐνήλικη ζωή*, ἐπιμέλεια ἔκδοσης Β. Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Δ. Σακκᾶ, ἐκδόσεις Gutenberg, Ἀθήνα 2007, σ. 114.

65. Περισσότερα γιά τή βιωματική – ἐπικοινωνιακή διδασκαλία στό σχολειο βλ. Κ. Χρυσαφίδη, *Βιωματική - ἐπικοινωνιακή διδασκαλια*, ἐκδόσεις Gutenberg, Ἀθήνα 2006, σσ. 105ἑξ.

66. Αλ. Πρακόνιε - Ντ. Μαρτσέλι, *Τά χίλια πρόσωπα τῆς ἐφηβείας*, μτφ. Σ. Λεωνίδη, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2002, σσ. 54-56.

-«ὅλοι μαζί»[67]- στήν ἀναζήτηση πληροφοριῶν. Ἡ ἀνακάλυψη καί ἡ ἀναζήτηση νέων δεδομένων προκαλεῖ μεγάλο ἐνδιαφέρον στά παιδιά τῆς ἡλικίας αὐτῆς[68] καί πολύ ἔξυπνα ἔχει τοποθετηθεῖ ἀπό τούς συγγραφεῖς στήν ἀρχή τοῦ σχολικοῦ ἐγχειριδίου. Ἡ ἔνταξη τοῦ προέφηβου στήν ὁμάδα καί μάλιστα ἀνάμεσα στούς φίλους του βοηθᾶ στήν ἀνάπτυξη τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀποδοχῆς καί τῆς οἰκειότητας, οἰκοδομεῖ τήν αὐτοαντίληψή του καί ἐνισχύει τήν κοινωνικοποίηση του[69].

Ὁ προέφηβος ἀρχίζει νά ἀμφισβητεῖ, νά ἀμφιβάλλει[70] καί νά ἀναζητᾶ πίσω ἀπό τά γεγονότα τήν πραγματικότητα. Ἡ ἱκανότητα τῆς ἀμφισβήτησης καί ἡ ἐπεξεργασία περισσότερων τῆς μίας μεταβλητῆς σέ ἕνα θέμα ὁδηγεῖ τόν μαθητή σέ κρίσεις, συγκρίσεις καί ἀξιολογήσεις[71] ποῦ τόν βοηθοῦν στήν ἐμβάθυνση τῶν γεγονότων καί στήν καλύτερη κατανόησή τους. Αὐτό, ἐξάλλου, διαπιστώνει καί ὁ κάθε μαθητής στήν ἑνότητα δύο πού μετά ἀπό σκέψεις καί ἀναζητήσεις καταλήγει στήν «ἀλήθεια πού ἀντέχει στό χρόνο»[72].

Ἡ προσευχή καί ἡ συνεχής ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό ἀνοίγει νέους ὁρίζοντες στά παιδιά. Ὁ προέφηβος πλησιάζοντας τήν πράξη τῆς προσευχῆς, πρῶτα βιώνοντάς την ὁμαδικά ἤ ἀτομικά καί ἔπειτα ἐπιχειρώντας νά κατανοήσει τή διάστασή της, ἀναζητᾶ πτυχές τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ παραβολή τοῦ *Τελώνη καί τοῦ Φαρισαίου*[73] προβάλλει τήν ἀξία τῆς γνήσιας ἐπικοινωνίας μέ τόν Θεό. Ἡ προσευχή γίνεται μέ ταπείνωση καί εἰλικρίνεια. Ἄρα, δυό χαρακτηριστικά πού ἐπιδιώκουν οἱ συγγραφεῖς νά προβάλουν μέ τό κείμενο εἶναι ἡ ἁπλότητα καί ἡ ἀληθινή συμπεριφορά. Ὁ διαμετρικά ἀντίθετος τρόπος προσέγγισης τῆς προσευχῆς ἀπό τά δυό πρόσωπα τῆς

---

67. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ι. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας*, ΣΤ' Δημοτικοῦ, ἐκδόσεις Ο.Ε.Δ.Β, Ἀθήνα 2010, σ. 6.

68. St. J. Dacey, *Adolescents today*, ἐκδόσεις Goodyear Publishing Company, Σάντα Μόνικα 1979, σσ. 107-108. Βλ. καί Κ. Μάνου, *Ψυχολογία του εφήβου*, ἐκδόσεις Γρηγόρης, Αθήνα 19995, σ. 78.

69. N. Tucker, *Ἐφηβεία, Ὡριμότητα καί Τρίτη Ἡλικία*, μτφ. Εὐ. Γουλανάκη, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1997, σσ. 20-22.

70. D. Keating, *Thinking Process in Adolescence. Handbook of Adolescent Psychology*, ed J. Adelson, ἐκδόσεις John Wiley & Sons, Νέα Ὑόρκη 1980, σσ. 212-213.

71. D. Moshman, *Adolescent Psychological Development*, ἐκδόσεις Lawrence Erlbaum Associates, Λονδίνο 1999, σσ. 12-17.

72. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἰ. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας*, ΣΤ' Δημοτικοῦ, ὅ.π., σ. 10.

73. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἰ. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας*, ΣΤ' Δημοτικοῦ, ὅ.π., σ. 35.

παραβολῆς ἐνισχύει τά μηνύματά της καί κατά αὐτόν τόν τρόπο ὁ προέφηβος ἐμβαθύνει ἀκόμη περισσότερο στήν ἀνασκόπηση τοῦ ἑαυτοῦ του. Μέ τήν παραβολή, ὅμως, ἐπιτυγχάνονται προεκτάσεις σέ ἔννοιες ὅπως εἶναι ἡ κατάκριση, ἡ ὑποκρισία, ἡ ὑπερηφάνεια καί ἡ ἀλαζονεία, καταστάσεις πού ζοῦν καθημερινά οἱ προέφηβοι στή ζωή τους ἀνάμεσα στούς συμμαθητές, στους φίλους καί στήν ευρύτερη κοινωνία. Ἡ σημασία τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν ἀποδυναμώνεται, καυτηριάζεται, καταδικάζεται καί ἀπορρίπτεται. Ἡ γνήσια καί καθαρή προσευχή βοηθᾶ τήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί στόν Θεό καί κατ᾽ ἐπέκταση στό συνάνθρωπο.

Ἡ συγκρότηση τοῦ ἑαυτοῦ δέ σχετίζεται μόνο μέ τό ἴδιο τό ἄτομο καί τίς ἀποφάσεις πού λαμβάνει. Ἔχει ἄμεση σχέση καί μέ τόν πλησίον του, τή σχέση πού οἰκοδομεῖ, διαχειρίζεται καί προσπαθεῖ νά διατηρήσει. Γνωρίζοντας τή σημασία τοῦ πλησίον σχετικά μέ τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καί στή διατήρηση τῆς ἐπικοινωνίας μέ τόν Θεό οἱ συγγραφεῖς τήν ἐντάσσουν εὔστοχα στό σχολικό ἐγχειρίδιο ἔπειτα ἀπό τή σημασία τῆς προσευχῆς[74]. Μέ τήν παραβολή τοῦ πονηροῦ δούλου προσεγγίζεται ὁ πλησίον μέ ἀγάπη, συγχώρεση καί εἰλικρίνεια. Ἡ πράξη τῆς συγχώρησης προσφέρεται ἄπλετα ἀπό τόν Θεό καί ἀνάλογη συμπεριφορά ἀναμένεται ἀπό τούς ἀνθρώπους. Ἡ αἴτηση καί ἀπόδοση συγχώρησης γιά τόν προέφηβο ἀποτελεῖ μία πρόκληση. Οἱ ἔντονες ἀντιδικίες μεταξύ τῶν φίλων του ἤ ἀκόμη καί οἱ ἀντιδράσεις πού μπορεῖ νά προκαλέσει ἡ ἐπικοινωνία του μέ τούς γονεῖς εἶναι μία συνηθισμένη κατάσταση, καθώς οἱ διαφορές καί οἱ κριτικές τοποθετήσεις σέ πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός του αὐξάνονται.

Ἡ συγχώρηση εἶναι μία ἔννοια πού δύσκολα ὁ προέφηβος τήν ἀποδέχεται καί πολύ περισσότερο τήν ἐφαρμόζει. Κάτ᾽ ἐπιλογήν σέ ὁρισμένα πολύ οἰκεῖα πρόσωπά του καί κάτω ἀπό ὁρισμένες προϋποθέσεις ἀλλάζει συμπεριφορά, διαγράφει γεγονότα πού ἔγιναν καί ξεκινᾶ μία σχέση ἀπό τήν ἀρχή[75]. Ἡ δυνατότητα αὐτή προσφέρει νέους ὁρίζοντες στίς σχέσεις του ἀλλά καί τόν βοηθᾶ νά σκεφτεῖ, νά κρίνει καί νά ἀποφασίσει γιά τήν πρόοδο μίας σχέσης. Εἰσερχόμενος ὁ προέφηβος στή διαδικασία τῆς ἀξιολόγησης, τῆς ἀναπλαισίωσης τῆς σχέσης του, στόν ἐπαναπροσδιορισμό οὐσιαστικά τῆς ἐπικοινωνίας μέ τό συνάνθρωπό του, ἡ εἰκόνα τοῦ

---

74. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἰ. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας*, ΣΤ' Δημοτικοῦ, ὅ.π., σ. 38.

75. Μ. Ράντζου, *Ἡ συγγνώμη καί ἡ συγχώρηση στήν εφηβική ἡλικία καί ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή. Θεωρητικη και ἐμπειρικη προσεγγιση*, εκδοσεις Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 331-332.

ἑαυτοῦ του προσαρμόζεται καί διαμορφώνεται μέσα ἀπό τή συγχώρηση, υἱοθετώντας χαρακτηριστικά εὐσπλαχνικότητας, κατανόησης καί ἀγάπης[76].

Ἡ συγχώρηση, ὅμως, συνδέεται μέ τήν ἀληθινή ἀλλαγή στή συμπεριφορά καί τή μετάνοια[77]. Ὁ πιστός ὀφείλει νά συμφιλιωθεῖ πρῶτα μέ τόν ἀδελφό του καί ἔπειτα νά καταθέσει τό δῶρο του στό θυσιαστήριο. Στήν οὐσία, ρυθμίζεται ἡ σχέση τοῦ πιστοῦ μέ τόν Θεό μέσω τοῦ συνανθρώπου του. Τό κύριο χαρακτηριστικό τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ ἐγωισμός[78] καί ἡ καθημερινή συνάντηση μέ τό κακό. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καί μέ τόν προέφηβο, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται συχνά γεμάτος ἐγωισμό καί ἰσχυρογνωμοσύνη[79], ἐνῶ ἡ περιέργεια γιά τό κακό καί τό ἄγνωστο ἐξάπτει τή φαντασία καί τήν περιέργειά του.

Πέρα ὅμως ἀπό τήν προσευχή καί τή συγχώρηση τοῦ συνανθρώπου ἡ συγγραφική ὁμάδα εἰσάγει μία ἄλλη πολύ σημαντική παράμετρο γιά τίς σχέσεις τῶν προεφήβων μεταξύ τους καί γιά τή διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ τους. Ἡ χρήση τῆς γλώσσας[80], ὁ τρόπος πού ἐκφράζουν τίς σκέψεις καί τίς ἀπόψεις τους οἱ προέφηβοι ποικίλλει, ἐνῶ δέν εἶναι λίγες οἱ φορές πού ἀδυνατοῦν νά ἐλέγξουν τόν τρόπο πού μιλοῦν[81], καθώς λόγω τῆς αὐστηρότητας τῆς κρίσης τους καί τῆς ἀπόλυτης σκέψης τους[82] προσβάλλουν τόν συνάνθρωπό τους. Ἑπομένως, μέ τήν ὀρθή χρήση τῆς γλώσσας ὁ ἄνθρωπος στηρίζει τόν πλησίον του.

Ὁ προέφηβος ἐκφραζόμενος μέσα ἀπό γλωσσικά σχήματα σεβασμοῦ, ἀγάπης καί ἐκτίμησης, διαμορφώνει μία εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ μέ διάθεση διακονίας καί προσφορᾶς συναισθηματικῆς στήριξης πρός τό συνάνθρωπο. Ἄρα ὁ λόγος μπορεῖ νά εἶναι περισ-

---

76. Μ. Ράντζου, *Ἡ συγγνώμη καί ἡ συγχώρηση στήν ἐφηβική ἡλικία καί ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή. Θεωρητική καί ἐμπειρική προσέγγιση*, ὅ.π., σ. 336.

77. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἰ. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας*, ΣΤ' Δημοτικοῦ, ὅ.π., σσ. 81-82.

78. J. Coleman, L. Hendry, *The nature of adolescence*, ἐκδόσεις Routledge, Λονδίνο 19902, σσ. 106-121.

79. Κ. Γούλα Κ. Δεληκωσταντῆ, Ι. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας, ΣΤ' Δημοτικοῦ*, ὅ.π., σσ. 42- 43.

80. Ἰ. Κογκούλη, *Εἰσαγωγή στήν Παιδαγωγική, ἐκδόσεις Κυριακίδης*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 218.

81. M. Chole – Sh. Cole, *Ἡ ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν. Ἐφηβεία*, τμ. Γ', μτφ. Μαρία Σόλμαν, ἐκδόσεις Τυπωθήτω, Ἀθήνα 2002, σσ. 99 ἑξ.

82. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἰ. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας*, ΣΤ' Δημοτικοῦ, ὅ.π., σσ. 48- 49.

σότερο θεραπευτικός καί καθόλου καυστικός ἤ ἐπικριτικός, ὅπως συνηθίζουν νά συναντοῦν οἱ προέφηβοι πολύ συχνά στόν κοινωνικό περίγυρό τους.

Ἡ χρήση τῆς γλώσσας συνδέεται καί μέ τήν ἀλήθεια[83]. Ὁ Χριστός προτρέπει τούς πιστούς, ὥστε τά λόγια τους νά εἶναι καθαρά[84]. Οἱ φανταστικές ἱστορίες, τά ψέματα καί ὁ ὅρκος σέ ψευδή γεγονότα ὁδηγοῦν στόν κλονισμό τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ καθαρότητα λόγου, γλώσσας καί σκέψης προτείνονται ὡς χαρακτηριστικά στήν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ γιά τόν προέφηβο. Ἡ εἰλικρίνεια καθορίζει τήν ἐπικοινωνία του μέ τόν πλησίον καί μάλιστα μέ τούς φίλους του, στούς ὁποίους ἀποδίδει ξεχωριστή σημασία. Στίς ἐπιλογές του αὐτές στηρίζονται τά θεμέλια της ζωῆς του[85]. Ἐκεῖνος, βέβαια, εἶναι ἐλεύθερος νά ἐπιλέξει καί ἡ ἐλευθερία τῆς βούλησης καθορίζει τό μέγιστο τῆς ὑπευθυνότητας τοῦ καθενός καί πολύ περισσότερό του προέφηβου, ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται ἰδιαίτερα ἱκανοποιημένος, ὅταν οἱ ἐνήλικες ἀποδίδουν σ᾽ αὐτόν ὑπευθυνότητες[86].

Πολλά χαρακτηριστικά γιά τήν ταυτότητα καί τήν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ τους μποροῦν νά ἀντλήσουν οἱ μαθητές ἀπό τήν *Ἐπί τοῦ Ὄρους ομιλία*[87]. Σύμφωνα μέ τά λόγια του Χριστοῦ μακάριοι χαρακτηρίζονται ἐκεῖνοι πού εἶναι ταπεινοί, στεναχωριοῦνται γιά τήν ὕπαρξη τοῦ κακοῦ, μετανοοῦν γιά τά λάθη τους, ἀλλά καί εἶναι ἕτοιμοι νά ἀλλάξουν ζωή. Πρωτίστως συμπεριφέρονται ἤρεμα στούς ἄλλους, διαχειρίζονται τά προβλήματα μέ καλοσύνη, μετέχουν στόν πόνο καί τή δυστυχία τῶν ἄλλων καί ἔχουν κάθαρή καρδιά. Δέ ζηλεύουν τούς ἄλλους, εἶναι εἰρηνικοί στήν ψυχή τους καί μεταφέρουν τήν εἰρήνη καί στίς διαπροσωπικές σχέσεις τους. Τά λόγια του Χριστοῦ στήν *Ἐπί τοῦ Ὄρους ὁμιλία* μπορεῖ νά εἶναι ἀνατρεπτικά γιά τόν προέφηβο, προσφέρουν ὅμως ἕνα νέο τρόπο σκέψης καί προσέγγισης τῆς ζωῆς. Ἔχοντας ὡς ἄξονα τίς προτροπές Του προικίζονται μέ χαρακτηριστικά καί τρόπους συμπεριφορᾶς

---

83. *Ματθ.*, 5, 33-37.

84. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἰ. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας, Στ᾽ Δημοτικοῦ, ὅ.π.*, σσ. 51.

85. Μ. Χουρδάκη, *Οἰκογενειακή ψυχολογία*, ἐκδόσεις Γρηγόρης, Ἀθήνα 1992, σσ. 173-190. Βλ. καί Η. Κουρτούκας, *Ἡ ψυχολογία τοῦ ἐφήβου*, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001, σσ. 471-477.

86. *Ματθ.*, 5, 23-24.

87. An. Garrod, L. Smulyan, S. Powers, R. Kilkenny, *Adolescent Portraits. Identity, Relationships and Challenges*, ἐκδόσεις Allyn and Bacon, Βοστόνη 1992, σσ. 202- 212. Βλ. καί J. Gottman, *Ἡ συναισθηματική νοημοσύνη τῶν παιδιῶν*, μτφ. Χρύσα Ξενάκη, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σσ. 242-243.

πού διαφέρουν ἀπό τούς σύνομήλικούς τους. Κάτι τέτοιο ὅμως θα εἶναι δύσκολο γιά τόν προέφηβο, ἀφοῦ συνηθίζει νά συντάσσεται χωρίς πολύ σκέψη στίς στάσεις καί τίς συμπεριφορές τῶν φίλων του[88]. Γιά τό λόγο αὐτό ἀπαιτεῖται μεγάλη προσοχή στήν ἀνάλυση καί προσέγγιση τόσο τῶν νέων μορφῶν συμπεριφορᾶς ποῦ προτείνονται ἀπό τήν *Ἐπί τοῦ Ὄρους ὁμιλία* ὅσο καί τῆς συμπεριφορᾶς τῶν φίλων του καθώς θίγονται πολύ εὔκολα, ὅταν ἀποδοκιμάζονται οἱ προσωπικές ἐπιλογές του.

Ἡ ἔννοια τῆς ἀδελφοσύνης παίρνει νέες διαστάσεις στό ΜΘ καί βέβαια στίς ἀναπαραστάσεις τῶν παιδιῶν αὐτῆς τῆς ἡλικίας. Ἡ ἑνότητα[89] προσδιορίζει τήν ἀδελφοσύνη μέ μία παραστατική εἰκόνα. Ἡ Ἐκκλησία παρουσιάζεται ὡς Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, στό ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἑνωμένοι μαζί Του καί μεταξύ τους. Τό κάθε μέλος προσεύχεται γιά τό ἄλλο καί συμμετέχει στίς χαρές καί στίς λύπες τοῦ ἄλλου. Ἡ εἰκόνα αὐτή μπορεῖ νά βοηθήσει τόν προέφηβο νά καταλάβει τόσο τή θέση του στήν Ἐκκλησία ὅσο καί στήν κοινωνική ὁμάδα του. Ἡ παρουσία του εἶναι πολύτιμη γιά τόν ἄλλον καί ὁ καθένας χρειάζεται τόν πλησίον του σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του. Ἡ σημαντικότητα τοῦ ἄλλου στή ζωή του τόν κάνει πιό ὑπεύθυνο ἐπειδή αἰσθάνεται ὅτι ἀνήκει κάπου. Τό συναίσθημα αὐτό εἶναι ἀναγκαῖο γιά τήν ἰσορροπημένη ἀνάπτυξη τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ του ἀλλά καί τῆς ἔνταξής του στό κοινωνικό περιβάλλον.

Ἡ ἀνασκόπηση τῆς βιβλιογραφίας γιά τή διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ καί ἡ ἀναφορά τῶν δυνατοτήτων τοῦ ΜΘ στήν ἐνίσχυση τῆς αὐτοεικόνας τῶν μαθητῶν τῆς στ᾽ τάξης Δημοτικοῦ ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς σέ οὐσιαστικό προβληματισμό. Διαπιστώνεται εὔλογα ἀπ᾽ τούς φορεῖς τῆς ἀγωγῆς ὅτι ἡ σύνθεση καί ἡ ἐνίσχυση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ ἀποτελεῖ μία σύνθετη διαδικασία. Ἀποτελεῖται ἀπό πολλές ἐπιμέρους λεπτές πτυχές, ἄλλοτε ἐμφανεῖς καί ἄλλοτε μή ἀντιληπτές πού καθορίζουν τήν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητας καί ἐπηρεάζουν τήν κοινωνικοποίηση τοῦ προέφηβου.

---

88. An. Garrod, L. Smulyan, S. Powers, R. Kilkenny, *Adolescent Portraits. Identity, Relationships and Challenges*, ἐκδόσεις Allyn and Bacon, Βοστόνη 1992, σσ. 202- 212. Βλ. καί J. Gottman, *Ἡ συναισθηματική νοημοσύνη τῶν παιδιῶν*, μτφ. Χρύσα Ξενάκη, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σσ. 242-243.

89. Κ. Γούλα, Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἰ. Κομνηνοῦ, *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας*, ΣΤ' Δημοτικοῦ, ὅ.π., σσ. 72-73.

Μικρό επιλογικό

Στήν παροῦσα μελέτη "φωτίσαμε" τήν ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ στήν ὀρθόδοξη παράδοση, προκειμένου νά ὁριστεῖ τό ἑρμηνευτικό πλαίσιο ἀναφορᾶς γιά τήν παιδαγωγική προβολή τοῦ στό σχολικό ἐγχειρίδιο τοῦ ΜΘ τῆς στ' Δημοτικοῦ.

Ἡ ἀναφορά τοῦ ἑαυτοῦ προβάλλει ἕναν διάλογο γιά τήν ὑπαρξιακή στοιχείωση τοῦ ὄντος. Ἡ κλήση πρός τόν ἄλλο καί ἡ ἀνοικτή διόδευση στό πλῆρες Εἶναι ἀποτελεῖ ἕνα ὑπαρξιακό ζητούμενο πού ἀναφέρεται στή διαρκῆ κίνηση τοῦ ὄντος πρός τή φανέρωση τοῦ Θεοῦ ἐπί τῷ ἑαυτῷ.

Ὁ ἄνθρωπος, αὐτό τό "συνεκτικώτατον ἐργαστήριον", ἀναφέρεται[90] στή διαλογική κοινωνία τῶν ὄντων. Μία κοινωνία πού πλουτίζεται ἐντός τῆς ἑνωτικῆς συγγένειας τῶν πάντων καί ἐκδέχεται στό ὀντολογικό ἐπιστητό τῆς φυσικῆς ἑτερότητας[91]. Αὐτόν τόν ἄνθρωπο ἐντοπίσαμε στίς κειμενικές συνάφειες τοῦ σχολικοῦ ἐγχειριδίου τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ διαπιστώνοντας τήν ἕτερη πρόταση τῆς θεολογικῆς συνάντησης στίς παιδαγωγίες τῆς ψυχῆς. Αὐτόν τόν ἄνθρωπο θέσαμε στόν τόπο κοινωνίας μέ τούς μαθητές ὄντας ὁμοτράπεζοί τους. Αὐτόν τόν ἄνθρωπο προβάλλαμε, τελικά, στήν κοινή πορεία διαλόγου μέ τίς ἄλλες ἐπιστῆμες καί τούς ἕτερους τόπους συνάντησης.

---

90. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία*, PG 91, 708Β:"τήν πρός συνεκτικώτατον λόγον τῶν πολλῶν και διαφόρων λόγων συναγωγήν τε καί ἀναφοράν....".

91. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία*, PG 91, 685ΑΒ:"καθ' ὅν τῆς ἑνοποιοῦ δυνάμεως ὁ λόγος ἐνέσπαρται, μή συγχωρῶν τήν καθ' ὑπόστασιν ἐπί τῇ ἑνώσει ταυτότητα τούτων ἀγνοηθῆναι, διά τήν φυσική ἑτερότητα. μηδ` εἶναι δυνατωτέραν πρός διάστασίν τε καί μερισμόν τήν ἑκάστου τούτων ἑαυτῶ περιγράφουσαν ἰδιότητα, τῆς μυστικῶς καθ` ἕνωσιν αὐτοῖς ἐντεθείσης φιλικῆς συγγενείας, ἀποφανθῆναι. καθ` ἥν ὁ καθ` ὅλου καί εἷς τρόπος τῆς ἐν ὅλοις ἀφανοῦς καί αγνώστου παρουσίας τῆς τῶν ὄντων συνεκτικῆς αἰτίας ποικίλως πᾶσιν ἐνυπάρχει καί καθ` ἑαυτά καί ἐν ἀλλήλοις τά ὅλα συνίστησι ἄφυρτα καί ἀδιαίρετα. καί ἀλλήλων μᾶλλον ἤ ἑαυτῶν κατά τήν ἑνοποιόν σχέσιν, ὄντα, παρίστησιν".

Βιβλιογραφία

Α) Πηγές

Γρηγόριος Νύσσης, *Ἆσμα Ἀσμάτων* 15,
Gregorii Nyssenni opera, τ. 6, *In Canticum Canticorum.* Edidit: Langerbeck, Leiden: Brill 1960.
Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46 (11A-160C).
Γρηγόριος Παλαμᾶς, *Ἀντιρρητικός, Συγγράμματα* 5, 13, ἐκδόσεις Λ. Κοντογιάννη-Β. Φανουργάκη, ἐπιμέλεια Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962.
Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην*, P.G. 59, (23-482).
Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Ὁμιλίαι εἰς τήν Γένεσιν*, Γ', PG 53 (23-385).
Νικόλαος Καβάσιλας, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*,
N. Cabasilas, *La Vie en Christ*, II, Sources Chrétiennes 361, M. Congourdeau, Les Éditions du Cerf, Paris 1990.
Μάξιμος Ὁμολογητής, *Μυσταγωγία*, PG 91 (651A-718C).
Μάξιμος Ὁμολογητής, *Περί διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγορίου*, PG 91, (1304D-1308C).
Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, *Κατηχήσεις*,
Symeon le Nouveau Theologien, *Cathecheses*, I, ed. J. Paramelle, B. Krivochéine, σειρά Sources Chrétiennes 96, ἐκδόσεις Les Èditio ns Du Cerf, Paris 1963.
Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, *Ὕμνοι*
Symeon le Nouveau Theologien, *Hymnes*, III, ed. J. Koder, J. Paramelle, L. Neyrand, σειρά Sources Chrétiennes 196, ἐκδόσεις Les Èditio ns Du Cerf, Paris 1973.

Β) Μελέτες

1. Ἑλληνόγλωσσες

Γέροντας Πορφύριος, *Βίος καί Λόγοι*, ἐκδόσεις Ἱερά Μονή Ζωοδόχου Πηγῆς, Χανιά 2003.
Γέροντας Σωφρόνιος, *Ὁ ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης, ἐκδόσεις Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ 1985.*
Γούλας Κ., Δεληκωσταντής Κ., Κομνηνού Ι., *Θρησκευτικά. Ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια στή ζωή μας.* ΣΤ' Δημοτικοῦ, ἐκδόσεις Ο.Ε.Δ.Β., Ἀθήνα 2010[5].
Δρακόπουλος Χ., "Ἡ ἀντίληψη περί τῶν γενῶν καί τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς κατά τήν ἑλληνική φιλοσοφία κατά τόν Μάξιμο τόν Ὁμολογητή", *Φιλοσοφία καί ὀρθοδοξία*, ἐκδόσεις Διεθνές Κέντρον Ἑλληνικῆς Φιλοσοφία καί Πολιτισμοῦ καί Κ. Β., Ἀθήνα

1994.
Καμπερίδης Λ., *Δὸς μοὶ τοῦτον τὸν ξένον*, ἐκδόσεις Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2006.
Κογκούλης Ι., *Εἰσαγωγή στήν Παιδαγωγική*, ἐκδόσεις Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2008.
Κουρτούκας Η., *Ἡ ψυχολογία τοῦ ἐφήβου*, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001.
Κωσταρίδου - Ευκλείδη Αν., *Μεταγνωστικές διεργασίες καί αὐτόρύθμιση*, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2005.
Λεονταρῆ Αγ., *Αὐτοαντίληψη*, ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1996.
Λουδοβίκος Ν., *Ὀρθοδοξία καί ἐκσυγχρονισμός*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2006.
Μακρῆ- Μπότσαρη Ε., "Ἡ σπουδαιότητα τῶν ἐπιμέρους τομέων αὐτοαντίληψης ὡς παράγοντας διαφοροποίησης τῆς συνάφειάς τους μέ τήν αὐτοεκτίμηση", *Ψυχολογία* 7(2000), σσ. 223-239.
Μᾶνος Κ., *Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου*, ἐκδόσεις Γρηγόρης, Ἀθήνα 1999[5].
Μᾶνος Ν., Βασικά στοιχεῖα κλινικῆς ψυχιατρικῆς, ἐκδόσεις University Press Θεσσαλονίκη 1997.
Μαντζαρίδης Γ., *Ὁδοιπορικό θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας*, Ι. Μ. Μονή Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὅρος 2005.
Ματσούκας Ν., *Νεοελληνικός πολιτισμός καί διανόηση*, ἐκδόσεις *Πουρναρᾶς Π.*, Θεσσαλονίκη 2006.
Ματσούκας Ν., *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, ἐκδόσεις Πουρναρᾶς Π., Θεσσαλονίκη 1986.
Μπρακόνιε Αλ., Μαρτσέλι Ντ., *Τά χίλια πρόσωπα τῆς ἐφηβείας*, μτφ. Λεωνίδη Σ., ἐκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002.
Νησιώτης Ν., *Ἀπό τήν ὕπαρξη στή συνύπαρξη. Κοινωνία, τεχνολογία, θρησκεία*, ἐκδόσεις Μαΐστρος, Ἀθήνα 2004.
Παπαθανασίου Θ., "Διδάσκοντας γύπτους καί τσελέπηδες περί περιτομῆς καί ἀβατάρα. «Ἰθαγένεια» καί «Ἐρώτημα περί τῆς Ἀληθείας» σέ συνθῆκες πολυπολιτισμικότητας", *Σύναξη* 98(2006), σσ. 35-47.
Παρασκευόπουλος Ἰ., *Ἐξελικτική ψυχολογία*, τμ. 4, χ.ε., Ἀθήνα χ.χ.
Πόποβιτς Ι., *Ἄνθρωπος καί θεάνθρωπος*, ἐκδόσεις Ἀστήρ, Ἀθήνα 1987.
Ράντζου Μ., *Ἡ συγγνώμη καί ἡ συγχώρηση στήν ἐφηβική ἡλικία καί ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή. Θεωρητική καί ἐμπειρική προσέγγιση*, ἐκδόσεις Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2002.
Ρεμπώ Α., *Τό μεθυσμένο καράβι. Ἐπιστολές οἱ ἐπονομαζόμενες τοῦ Ὁρατίου*, μετάφραση Ε. Κόλλια, ἐκδόσεις Ἠριδανός, Αθήνα χ. η. ε.
Σταμούλης Χρ., *Ἔρως καί θάνατος*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2009.

Σταμούλης Χρ., *Ἡ γυναίκα τοῦ Λωτ καί ἡ σύγχρονη θεολογία*, ἐκδόσεις Ἴνδικτος, Αθήνα 2008.

Σταμούλης Χρ., *Κάλλος τό ἅγιον*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004.

Συγκολλήτου Ε., Σακκᾶ Δ., Δεληγιάννη - Κουϊμτζῆ Β., "Εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ καί φύλο κατά τήν ἐφηβική ἡλικία", *Ἀπό τήν ἐφηβεία στήν ἐνήλικη ζωή*, ἐπιμέλεια ἔκδοσης Δεληγιάννη- Κουϊμτζῆ Β. καί Σακκᾶ Δ., ἐκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2007, σσ. 109- 133.

Φλωρόσκυ Γ., *Τό σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ. Μία ὀρθόδοξη ἑρμηνεία τῆς Ἐκκλησίας*, μτφ. Παπαδόπουλος Ι., ἐκδόσεις Γέφυρες, Ἀθήνα 1999.

Χατζηδάκις Μ., *Τά σχόλια τοῦ Τρίτου. Μία νεοελληνική μυθολογία*, ἐκδόσεις Ἐξάντας, Ἀθήνα 2003.

Χουρδάκη Μ., *Οἰκογενειακή ψυχολογία, ἐκδόσεις Γρηγόρης, Ἀθήνα* 1992.

Χρυσαφίδης Κ., *Βιωματική - ἐπικοινωνιακή διδασκαλία*, ἐκδόσεις Gutenberg, Ἀθήνα 2006.

Bultmann R., *Ἱστορία καί ἐσχατολογία. Ἡ αἰωνιότητα ὡς παρόν*, εἰσαγωγή: Καλαιτζίδης Π., μτφ. Κοσματόπουλος Ἀ., ἐπιστημονική θεώρηση - ἐπιμέλεια: Ἀρκάδα Δ. - Βλαντῆς Γ., ἐκδόσεις Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2008.

Chole M., Cole Sh., *Ἡ ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν*, Ἐφηβεία, τμ. Γ', μτφ. Σόλμαν Μ., ἐκδόσεις Τυπωθήτω, Ἀθήνα 2002.

Erikson E. H., *Ἡ παιδική ἡλικία καί ἡ κοινωνία*, μτφ. Κουτρουμπάκη Κ., (Ψυχανάλυση καί Κοινωνία- 4), ἐκδόσεις Κατσανιώτη, Ἀθήνα 1975.

Gottman J., *Ἡ συναισθηματική νοημοσύνη τῶν παιδιῶν*, μτφ. Ξενάκη Χρ., ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000.

Pervin L., John, Ol., *Θεωρίες προσωπικότητας*. Ἔρευνα καί ἐφαρμογές, μτφ. Ἀλεξανδροπούλου Ἀρ. - Δασκαλοπούλου Εὐγ., ἐκδόσεις Τυπωθήτω, Ἀθήνα 2001.

Tucker N., *Ἐφηβεία, Ὡριμότητα καί Τρίτη Ἡλικία, μτφ. Γουλανάκη Εὐ., ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα* 1997.

Žižec S., *Ἡ μαριονέτα καί ὁ νάνος, Ὁ διαστροφικός πυρήνας τοῦ Χριστιανισμοῦ*, μτφ. Περεζού Κ., ἐκδόσεις Scripta, Ἀθήνα 2005.

2. *Ξενόγλωσσες*

Adams - Webber R., "Assimilation and contrast in personal judgment: The dichotomy corollary", *The construing person*, eds. Mancuso C. J., Adams R., ἐκδόσεις Webber Praeger, Νέα Ὑόρκη 1982, σσ. 96-112.

Adler A., *The practice and theory of individual psychotherapy*, ἐκδόσεις

Littlefield Adams, Νέο Τζέρσεϋ 1963.

Alves Martins M., Peixoto, F., "Self- esteem, social identity and school achievement in adolescence", *Ψυχολογία* 7(2000), σσ. 278-289.

Boekaerts M., "Subjective competence, appraisals and self-assessments", *Learning and Instruction* 1(1991), σσ. 1-17.

Coleman J., Hendry, L., *The nature of adolescence,* εκδόσεις Routledge, Λονδίνο 1990.

Cooley C. H., *Human Nature and Social Order,* εκδόσεις Scribner' s, Νέα Υόρκη 1902.

Dacey J. St., *Adolescents today,* εκδόσεις Goodyear Publishing Company, Σάντα Μόνικα 1979.

Epstein S., «The self concept revisited: or a theory of a theory», *American Psychologist* May (1973), σσ. 404-416.

Epstein S., *A research paradigm for the study of personality and emotions, Personality: Current theory and research,* ed. Page M., εκδόσεις University of Nebraska Press, Λίνκολν 1983, σσ. 91-154.

Garrod An., Smulyan L., Powers S., Kilkenny R., *Adolescent Portraits. Identity, Relationships and Challenges,* εκδόσεις Allyn and Bacon, Βοστόνη 1992.

Goffman E., *The presentation of self in everyday life,* εκδόσεις Doubleday Anchor, Νέα Υόρκη 1959.

Grosz E., *Jacques Lacan: A feminist introduction,* εκδόσεις Routledge, Λονδίνο 1990.

Gunnar M. R., Sroufe L. Al., "Self processes and development", *Minnesota Symposium on Child Psychology,* (23rd : 1988 : University of Minnesota), L. Erlbaum Associates Hillsdale, Νέο Τζέρσεϋ 1991, σσ. 217–255.

Horney K., *Our inner conflicts,* εκδόσεις Norton, Νέα Υόρκη 1945.

Horney K., *Neurosis and human growth.* εκδόσεις Norton, Νέα Υόρκη 1950.

James W., *Principles of Psychology,* I, εκδόσεις Henry Holt & Co., Νέα Υόρκη 1890.

Jung C.G., *The integration of the personality,* εκδόσεις Farrar & Rinehart, Νέα Υόρκη 1939.

Keating D., *Thinking Process in Adolescence, Handbook of Adolescent Psychology,* ed. Adelson J., εκδόσεις John Wiley & Sons, Νέα Υόρκη 1980, σσ. 211-246.

Kelly G. A., *The psychology of personal constructs,* εκδόσεις Norton, Νέα Υόρκη 1955.

Kernis M. H., *Efficacy, agency, and self-esteem,* εκδόσεις Plenum Press, Νέα Υόρκη 1995.

Kohut H., *The Restoration of the self,* εκδόσεις International Universities Press, Νέα Υόρκη 1977.

Leondari A., Gialamas V., "Relation between self- esteem, perceived control possible selves, and academic achievement in adolescents», *Ψυχολογία* 7(2000), σσ. 267-277.

Marcus H., Cross, S., "The interpersonal self", *Handbook of Personality: Theory and research,* ed Pervin L., ἐκδόσεις Guilford Press, Νέα Ὑόρκη 1990, σσ. 576-608.

Marcus H., Nurius, P., "Possible selves", *American Psychologist* 41(1986), σσ. 954-969.

Markus H., Ruvolo A., "Possible selves: Personalized representations of goals", *Goal concepts in personality and social psychology,* ed. Pervin L., Hillsdale, Erlbaum, Νέο Τζέρσεϋ 1989, σσ. 211-241.

Mead G. H. u.o., *Mind self and society from standpoint of a social behaviorist Chicago,* Ill, ἐκδόσεις University of Chicago Press, Σικάγο 1962.

Moshman D., *Adolescent Psychological Development,* ἐκδόσεις Lawrence Erlbaum Associates, Λονδίνο 1999.

Murk Ch., *Self-esteem: Research, Theory and Practice,* ἐκδόσεις Free Association Books, Λονδίνο 1999.

Rogers C., *Client centered therapy,* ἐκδόσεις Houghton Mifflin, Βοστόνη 1951.

Rogers C., "A theory of theory, personality and interpersonal relationships as development in the client- centered frame work", *Psychology: A study of a science,* ed. Koch S., ἐκδόσεις Mc Graw-Hill, Νέα Ὑόρκη 1959, σσ. 184- 256.

Rosenberg M., *Conceiving the self,* ἐκδόσεις Robert E. Krieger Publisher Company, Φλόριντα 1986.

Sullivan H. S., *The fusion of psychiatry and social sciences,* ἐκδόσεις Northon, Νέα Ὑόρκη 1964.

Wigfield A., Eccles J. S., "Children' s competence beliefs, achievement values and general self- esteem: Change across elementary and middle school", *Journal of early adolescence* 14(1994), σσ. 107-138.

Wigfield A. & Karpathian, M., "Who am I and what can I do? Children' s self- concepts and motivation in achievement situations", *Educational Psychologist* 26(1991), σσ. 233-261.

Winnicott D., *The maturational process and the facilitating environment,* ἐκδόσεις International Universities Press, Νέα Ὑόρκη 1965.

Wylie R. C., *The self-concept: A review of methodological consideration and measuring instruments,* ἐκδόσεις University of Nebraska Press, Λίνκολν 1974.

Δελλόπουλου Π. Ἀχιλλέα
Ὑπ. Δρ. Θεολογίας Α.Π.Θ.
Καθηγητοῦ Δ/θμιας Ἐκπ/σης

*"Ζῆλος οὐ κατ᾽ ἐπίγνωσιν"**
Μία κριτική στή σύγχρονη ὀρθόδοξη αὐτοσυνειδησία

Τό νά λατρεύεις λογικά τό Θεό εἶναι Conditio sine qua non τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, προϋποθετικός ὅρος τῆς ὀρθῆς λατρείας καί κατά συνεκδοχή τῆς ὀρθοπραξίας. Παρ' ἡμῖν ὅμως τά τελευταῖα χρόνια ἔχει κυριαρχήσει σχεδόν καθολικά στό ἐκκλησιαστικό γεγονός ἡ ἄρση τοῦ λογικοῦ (Sacrificium intellectus) στή σχέση Θεοῦ καί ἀνθρώπου μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀδυναμία ἐκ μέρους τοῦ σύγχρονου πιστοῦ κατανόησης καί ἑρμηνείας τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ κατάσταση αὐτή προβληματίζει στό ἔπακρο τόν ἐπιστήμονα τῆς θεολογίας πού βλέπει τήν ὑψηλή συμβολική της ὀρθόδοξης δογματικῆς θεολογίας πού διαχέεται σέ ὅλη τη μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἀπό τό βάπτισμα μέχρι καί τό μυστήριο ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων[1], νά ἀγνοεῖται ἐν μέρει ἤ ἐν ὅλῳ ἀπό τό σύγχρονο ὀρθόδοξο ποίμνιο. Ἡ κατάσταση δέ ἐπιτείνεται καί τείνει νά προσλάβει ἀνησυχητικές διαστάσεις, ὅταν διαπιστώνει κανείς ὅτι τούτη ἡ θεολογία ἀγνοεῖται κατά τό μᾶλλον ἤ τό ἧττον καί ἀπό μία σημαντική μερίδα ἱερέων, μίας καί οἱ τελευταῖοι δέν δείχνουν νά ἀρθρώνουν ἀξιόλογο χριστοκεντρικό καί ἁγιοπνευματικό λόγο, ἐρειδόμενο στή Γραφή καί στούς Πατέρες, τέτοιον ποῦ ὡς πέλυξ κόπτων πέτρα[2] μπορεῖ νά θρυμματίσει τήν ἐπιφάνεια καί νά μεταδώ-

---

* *Ρωμ.* 10, 2.

1. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περί τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας *PG* 3, 556BC.

2. *Ἱερ.* 23, 29.

σει στόν πιστό ἀληθῶς ῥήματα ζωῆς αἰωνίου[3].

Τούτη ἡ πραγματικότητα πού συναντᾶται πληθωρικά στόν σύγχρονο κηρυγματικό λόγο ἔχει τήν αἰτία της, κατά τήν ἄποψή μας, στή μή σύνδεση τοῦ σημερινοῦ κηρύγματος μέ τά ἑρμηνευτικά ὑπομνήματα τῶν Πατέρων. Ἔτσι ἀκούει κανείς κηρύγματα γιά τά Χριστούγεννα, τό Πάσχα, τή Μεταμόρφωση χωρίς καμιά ἀναφορά στούς ἀμητούς τῆς πατερικῆς σοφίας. Κατά αὐτόν τόν τρόπο ὅμως ἀφυδατώνεται τόσο τό νόημα τῶν μεγάλων ἑορτῶν ὅσο καί τῶν ἑκάστοτε εὐαγγελικῶν περικοπῶν πού ἑρμηνεύονται στήν Ἐκκλησία.

Ξεκινήσαμε ὅμως ἐπισημαίνοντας τά κακῶς κείμενα στόν κηρυγματικό λόγο τῆς Ἐκκλησίας. Ὀφείλουμε τώρα σέ αὐτό τό σημεῖο νά ἐξετάσουμε τή θέση τοῦ σύγχρονου πιστοῦ στή θεία λειτουργία, ἐκείνου πού συστηματικά ἐκκλησιάζεται καί παρόλα αὐτά καταφανῶς ἀγνοεῖ αὐτό τοῦ ὁποίου μετέχει. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ἐκκλησιαζόμενους δέν γνωρίζουν τί συμβαίνει στή μικρή καί μεγάλη εἴσοδο, τί εἶναι τό χερουβικό, ἡ ἁγία ἀναφορά, γιατί ἡ Κυριακή εἶναι Πάσχα κατά τό ὁποῖο ἀενάως διά τῆς κοινωνίας προσφέρεται ὁ ἀναστᾶς Χριστός. Ἡ ὅλη τους συμμετοχή ἐξαντλεῖται στήν ἀπαγγελία τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως πού σήμερα κατόπιν τῆς ὑποδείξεως τῶν ἱερέων γίνεται διά βοῆς, λές καί εἶναι κάτι πού ἀπό στήθους πρέπει νά μαθευτεῖ καί ἐξάπαντος ὄχι νά κατανοηθεῖ.

Στήν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας ὅμως δέν ἔχει σημασία ἡ γνώση δίκην ἀποστήθισης ἀλλά ἡ κατανόηση τῶν ἄρθρων τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Οἱ ἱερεῖς πρέπει νά ἀναλύουν συστηματικά καί προσεκτικά μέσα ἀπό τήν ἐνδελεχῆ μελέτη τοῦ πατερικοῦ λόγου τό δόγμα τῆς Τριάδος, τή σάρκωση τοῦ Λόγου, τήν ἐκπόρευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου του Πατρός, τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ προκειμένου μέ αὐτές τίς προϋποθέσεις νά ἐξηγοῦν στό ποίμνιο τά ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σέ κάθε στιγμή τελούμενα[4]. Μόνον ἔτσι θά σταματήσει ἡ ἐκμάγευση τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ

---

3. Ἰω. 6, 68.

4. Είναι ἀλήθεια ὅτι πολλοί ἀπό τούς πιστούς ἀγνοοῦν προκλητικά τίς οὐσιώδεις διαφορές ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς θεολογίας καί δυτικῆς ρωμαιοκαθολικῆς τόσο στό θέμα τοῦ Filioque ὅσο καί στή θεολογία τῆς εἰκόνας. Δέν εἶναι σέ θέση νά διακρίνουν τήν ὀρθόδοξη εἰκόνα ἀπό τή ρωμαιοκαθολική, γι' αὐτό καί δέν διαμαρτύρονται γιά τήν πληθώρα τῶν δυτικῶν εἰκόνων μέσα στίς Ἐκκλησίες μας. Ἡ θεολογία τῆς εἰκόνας εἶναι γι' αὐτούς Terra incognita. Δέν γνωρίζουν κάν γιά τή σχέση εἰκόνας καί πρωτοτύπου καί ἀγνοοῦν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον τό εἰκονιζόμενο πρόσωπο ἁγιάζει τήν εἰκόνα του καί μεταδίδει σέ αὐτή τή χάρη του. Ἐάν ὅμως ἦταν κοινωνοί τῆς ὑψηλῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ

προσέλευση σέ αὐτή ἀπό φόβο καί ὄχι ἀπό ἐλευθερία[5].

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά πρέπει καί τό ποίμνιο νά ἐνδιαφερθεῖ γιά τήν ἐκ μέρους τοῦ ἐμβάθυνση τῆς ὀρθόδοξης δογματικῆς διδασκαλίας. Ἀλλά στίς μέρες μας παρατηρεῖται τέτοια σύγχυση σ' αὐτό, ἐνίοτε καί ἀσυναρτησία ἀναφορικά μέ τήν κατανόηση τοῦ περιεχομένου καί τοῦ νοήματος τῶν μυστηρίων. Πέραν τῆς συμμετοχῆς στή θεία λειτουργία, στήν ὁποία ἤδη ἀναφερθήκαμε, αἴσθηση καί ἔκπληξη ἀρνητική προκαλοῦν ἀπαιτήσεις μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος γιά κατ' ἰδίαν μνημόσυνα πεφιλημένων προσώπων τούς μετά τή θεία λειτουργία, ἔξω δηλαδή ἀπό τήν ἑνότητα τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀπαιτήσεις, τίς ὁποῖες ἡ ἱεραρχία τίς περισσότερες φορές ἀσμένως ἀποδέχεται.

Ἐκεῖνοι οἱ πιστοί ἀπό ἐπιζήμιο εὐλάβεια[6] καί ζῆλο οὐ κατ'

Δαμασκηνοῦ καί τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτη, θά γνώριζαν ὅτι ἡ εἰκόνα ἐξ' ἐπόψεως ὀρθοδόξου ἁγιάζεται αὐτόχρημα ἅμα τή κατασκευή της ἀπό τό πρωτότυπό της. Τό εἰκονιζόμενο πρόσωπο εἶναι αὐτό, ὁ κάθε ἅγιος ἐν προκειμένῳ πού κάνει τήν εἰκόνα τοῦ χαριτόβρυτη. Καί ἐδῶ ἡ εὐθύνη τῆς ἱεραρχίας εἶναι ἰδιαζόντως σημαντική. Κάθε γιορτή στά πλαίσια τῆς ὀρθοδοξίας εἶναι ἀφορμή περαιτέρω μύησης καί δαψιλούς ἐμβάθυνσης στό περιεχόμενο τῆς γιορτῆς. Ἐπί παραδείγματι κατά τήν ἑορτή της ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων πρέπει καταλεπτῶς νά ἐξηγεῖται ἡ διδασκαλία τοῦ Δαμασκηνοῦ γιά τή σχέση ὕλης καί Θεοῦ Λόγου, ὀντολογικοῦ θεμελίου πάνω στό ὁποῖο ἐρείδεται ἡ ἀπεικόνιση τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ.

5. Με τόν ὅρο ἐκμάγευση τῶν μυστηρίων ἐννοῦμε τήν παρακολούθηση τούς ἐκ μέρους τοῦ ποιμνίου ὡσάν νά πρόκειται γιά μία δραματουργία πού ἐξελίσσεται, στήν ὁποία ἁπλῶς παρευρίσκονται καί περιμένουν τήν ὁλοκλήρωσή της. Μοιάζει νά ἀπουσιάζει ἀπό αὐτή τή θεώρηση κάθε ἐνεργός συμμετοχή τοῦ ἐκκλησιαζομένου στό τελούμενο γεγονός καί αὐτό κυριολεκτικά δημιουργεῖ Delirium tremens, ἐάν ἀναλογιστεῖ κανείς ὅτι αὐτό τό ὁποῖο ἐκείνη τήν ὥρα τεκταίνεται συναρτᾶται εὐθέως μέ τή σωτηρία του. Ὁ Χριστός ἔρχεται κατά τό χερουβικό δορυφορούμενος ἀπό τίς στρατιές τῶν ἀγγέλων καί ἡ μεγάλη εἴσοδος δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τήν εἴσοδό του στήν Ἱερουσαλήμ. Τό πάθος τοῦ Χριστοῦ, τή σταύρωση καί τήν ἀνάσταση γιορτάζουμε σέ κάθε λειτουργία. Ὁ πιστός προσέρχεται γιά νά ἑνώθει διά τῆς θείας εὐχαριστίας μέ τόν κενώσαντα τά μνημεῖα τῶν νεκρῶν. Εἶναι τραγικό νά ἀκούει κανείς ἀπό μέλη τῆς Ἐκκλησίας πού τακτικῶς ἐκκλησιάζονται ὅτι δυσπιστοῦν στήν Ἀνάσταση. Ἑκόντες ἄκοντες, ἐνεπίγνωστα ἤ ἀνεπίγνωστα ἐκείνη τήν ὥρα αὐτοαναιροῦνται. Ἡ συμμετοχή τους στή λειτουργία εἶναι ὁλότελα μαγική. «Εἰ δέ Χριστός οὐκ ἐγήγερται, κενόν ἄρα καί τό κήρυγμα ἡμῶν, κενή καί ἡ πίστις ὑμῶν? εὑρισκόμεθα καί ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατά τοῦ Θεοῦ ὅτι ἤγειρεν τόν Χριστόν, ὅν οὐκ ἤγειρε εἴπερ ἄρα νεκροί οὐκ ἐγείρονται», Α' *Κορ.* 15, 14 -15.

6. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἑρμηνεία ἤ ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον* 4, *PG* 73, 584D-585 A: «Ἀλλ' εἴπερ εσμέν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐρασταί, εἰ τόν

ἐπίγνωσιν[7] νομίζουν ὅτι προσφέρουν ἰδιαίτερη ὄνησιν καί ὠφέλεια στόν ἀπελθόντα, βάζοντας τήν Ἐκκλησία νά προσευχηθεῖ καί νά ψάλλει τό μνημόσυνο κατ' ἰδίαν[8]. Δέν τούς εἶπε ὅμως κανείς - γι' αὐτό ἴσως καί συγγνωστή ἡ ἀπαίτησή τους, ἀσύγγνωστη ὅμως ἡ ἐπιτέλεσή της ἀπό τήν ἱεραρχία - ὅτι αὐτό ὄχι μόνο καμιά ὠφέλεια δέν προξενεῖ στό πρόσωπο πού ἔχασαν, ἀλλά καί διακόπτει τήν κοινωνία καί τήν ἀδιάλειπτη προσευχή ὁλοκλήρου του σώματος τῆς Ἐκκλησίας γι' αὐτόν. Κλῆρος καί λαός, ἄγγελοι καί ἀρχάγγελοι, στρατευόμενη ἐπί γῆς καί ἐν οὐρανῷ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία εὔχεται καί παρακαλεῖ Χριστόν «τοῦτον δεξιοίς ἀριθμῆσαι προβάτοις»[9]

Ἐκείνη τήν ὥρα, λένε οἱ Πατέρες, οὐδείς δέν πρέπει νά ἀποχωρεῖ γιά νά εἶναι καί κατά τή δική του ἀπουσία ἄλλοι παρόντες πού θά ἀναπέμπουν εὐχές συγχώρησης καί ἀνάπαυσης γι' αὐτόν[10]. Αὐτά

τῆς ἀθανασίας χορηγόν ἐν ἑαυτοίς ἔχειν εὐχόμεθα, μή κατά τίνας τῶν ἀμελεστέρων τό εὐλογεῖσθαι παραιτώμεθα, μηδέ παγίδα και βρόχον ημίν εξαρτυέτω την επιζήμιον ευλάβειαν ο βαθύς εις πανουργίαν διάβολος. Ναι γαρ γέγραπται, φησίν· ¨ο εσθίων εκ του άρτου, και πίνων εκ του ποτηρίου αναξίως, κρίμα εαυτώ εσθίει, και πίνει·' δοκιμάσας δε τα κατ' εμαυτόν, ουκ άξιον όντα βλέπω. Πότε τοίνυν άξιος έση, και παρ' ημών ο τούτο λέγων ακούσεται· πότε σαυτόν παραστήσεις τω Χριστώ; Ει γαρ μέλλεις αεί καταπτοείσθαι τοις ολισθήμασιν, ολισθαίνων δε ουκ αν ποτε παύση· 'τις γαρ συνήσει παραπτώματα;' κατά τον άγιον Ψαλμωδόν, αμέτοχος ευρεθήση παντελώς του αϊδίου σώζοντος αγιασμού».

7. *Ρωμ.* 10, 2.

8. Ἰδιωτικά ὅμως μνημόσυνα, ἰδιωτικές θεῖες λειτουργίες ἀπάδουν ἐντελῶς πρός τόν χαρακτήρα τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς ἐπιτρέπονται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Κάθε μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας γιά νά ἀληθεύει προϋποθέτει τήν ὁλότητα τοῦ σώματος τῆς σύναξης. Ἅπας ὁ κλῆρος καί σύμπας ὁ λαός συμπροσεύχονται καί κοινωνοῦν ἐν Χριστῷ μεταξύ τους. Τούτη ἡ κοινωνία ὅλου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας κορυφώνεται τήν ὥρα τοῦ μνημοσύνου ὅπου σέ μία δυναμική, ὅπως τονίζει ὁ ἀείμνηστος Ματσούκας, καί ἀποκορυφωτική πορεία πραγματώνεται ἡ κοινωνία «ζώντων καί τεθνεώτων» στό ἕνα σῶμα τῆς σύναξης, καί κατά βάση στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων*, Φ.Θ.Β.24, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 23. Τείνουν νά ἐκλείψουν στίς μέρες μας τέτοιες συνειδητοποιήσεις πού ἀποτελοῦν τήν πεμπτουσία τῆς ἐκκλησιολογίας τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας.

9. Μέγα Ευχολόγιον, *Ἀκολουθία νεκρώσιμος εἰς κοσμικούς ἄνδρας*, σ. 362-363.

10. Εἶναι εξαιρετικά ἐπιζήμιο γιά τόν μεταστάντα καί θεολογικά ἀπαράδεκτο γιά τή συνείδηση τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας νά γίνεται ἡ ἀπόλυση τοῦ ἐκκλησιάσματος καί μετά νά διαβάζονται τά μνημόσυνα. Δεν πρόκειται γιά μυστήρια ἀσύνδετα καί ἀσύμπτωτα μεταξύ τους, σάν τά μέν νά ἀφοροῦν ὅλη τήν κοινότητα καί τά δέ μόνο

ὅμως προϋποθέτουν ἐπίπονη ἄσκηση καί ἀργαλέα ἐνασχόληση τῆς ἱεραρχίας μέ τή θεολογία, πράγμα πού στίς μέρες μας ἀτροφεῖ. Ἡ ἱεραρχία πιεζόμενη ἀπό ἀπαιτήσεις τοῦ κόσμου ἐκκοσμικεύεται καί ἐγκαταλείπει τήν ἀκρίβειά της σέ θέματα ὅπου δέν πρέπει νά τήν ἐγκαταλείπει. Ἡ ὕπαρξη δευτέρων θείων λειτουργιῶν, δευτέρων, μερικές φορές καί τρίτων χαιρετισμῶν, ἰδιωτικῶν θείων λειτουργιῶν, ἰδιωτικῶν μνημοσύνων κατ' ἀπαίτησιν τοῦ ποιμνίου εἶναι πρακτικές πού βρίσκονται στούς ἀντίποδες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κοινοτικοῦ καί εὐχαριστιακοῦ χαρακτῆρος τῆς σύναξης καί δέν προϋποθέτουν τήν ἑνότητα καί τήν ὁλότητα τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας πού συνέρχεται ἐπί τό αὐτό.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἡ Ἐκκλησία ἐφαρμόζει τήν ἀκρίβεια τῶν κανόνων στόν αὐτόχειρα, ἐξαντλεῖ τήν αὐστηρότητά της καί ἀπαγορεύει τήν Ἐξόδιο Ἀκολουθία γιά τόν μεταστάντα[11]. Ἐκεῖ δέν

τούς συγγενεῖς τοῦ ἀπελθόντος. Τοῦτες οἱ ἀντιλήψεις εἶναι ὁλότελα ξένες πρός τή θεολογία τοῦ μνημοσύνου καί ἐν γένει τῆς Ἐξόδιου Ἀκολουθίας. Συγγενεῖς τοῦ ἀπελθόντος ἐν προκειμένῳ γίνονται ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι στή σύναξη πού βιώνουν τόν πόνο τῆς ἀπουσίας ἑνός ἐκ τῶν μελῶν τοῦ σώματός τους πού «μετέβη ἐκ θανάτου εἰς ζωήν», *Ἰω.* 5, 24.

11. Η ἀπαγόρευση τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας στόν αὐτόχειρα στηρίζεται ἀπό ὀρθόδοξη ἄποψη στό γέγονος ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει δικαίωμα νά ἀφαιρέσει τή ζωή του, διότι δέν εἶναι αἴτιος αὐτῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τό εἶναι δεδανεισμένον, ἡ ζωή τοῦ ὡς ἐκ τούτου εἶναι δοτή καί χαρισμένη ἀπό τόν δοτήρα τῆς ζωῆς, τριαδικό Θεό. Ὡς ἐκ τούτου ὅταν ὁ ἄνθρωπος σφετερίζεται ἀναιδῶς ἐξουσία πού δέν τοῦ ἀνήκει, ὅπως τό νά διαπράττει αὐτοκτονία, ἡ πράξη τοῦ αὐτή τόν θέτει ἀμέσως ἔξω ἀπό τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Συμφωνοῦμε ἀπόλυτα ὅτι αὐτός πού τερματίζει οἰκεία προαιρέσει τή ζωή του προσκρούει Θεῷ καί ἁμαρτάνει. Γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία διά τῶν κανόνων τῆς ἀπαγορεύει τή χριστιανική ταφῆ στόν αὐτόχειρα, διότι ἐκεῖνος μέ τήν πράξη τοῦ ἔθεσε τόν ἑαυτό ἔξω ἀπό αὐτή. Ἐρχόμαστε ὅμως μέ τό ἄρθρο αὐτό γιά νά παρέμβουμε σέ μία μεγάλη συζήτηση γύρω ἀπό τήν τροποποίηση κάποιων κανόνων. Καί ἕνας τέτοιος κανόνας εἶναι καί ὁ κανόνας γιά τούς αὐτοκτονοῦντες. Ἐάν δοῦμε τά μυστήρια της Ἐξοδίου καί ἐν γένει τῶν μνημοσύνων ὡς εὐχές πού ἀναπέμπει τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἐπ' ἐλπίδι συγχωρήσεως τῶν ἀνομημάτων τοῦ νεκροῦ καί ὄχι σάν τή σωτηρία πού προσφέρει δι' αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία, διότι αὐτό ἐξάπαντος δέν μπορεῖ νά τό κάνει - ἡ Ἐκκλησία μόνο νά εὔχεται μπορεῖ, ὄχι νά σώσει, ὁ Κύριος εἶναι αὐτός πού γίνεται ἵλεως ἤ ὄχι τῶν εὐχῶν αὐτῶν καί ἀναπαύει ἤ ὄχι τήν ψυχή τοῦ κεκοιμημένου - γιατί νά μήν ἐντάξουμε καί τήν αὐτοκτονία ἀκόμη στά ἁμαρτήματα τοῦ νεκροῦ, γιά τήν ἄφεση τῶν ὁποίων ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νά εὔχεται; Ἐαν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ὁ Θεός « καί τῷ Διαβόλῳ ἀεί παρέχει τά ἀγαθά, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐ θέλει λαβεῖν» κατά τή συγκλονιστική ρήση του Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Κατά Μανιχαίων διαλογος PG 94, 1573C, ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ὁ χῶρος τοῦ παρατεινομένου ἐλέους

οἰκονομεῖ, φανερώνοντας τήν φιλανθρωπία τοῦ τρόπου ὑπάρξεώς της κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν «τοῦ θελητῆ τοῦ ἐλέους πού γνωρίζει τῶν βροτῶν τήν ἀσθένεια»[12]. Τό μνημόσυνο ὅμως δέν σώζει κανέναν, εἶναι μόνο εὐχές γιά νά λυπηθεῖ ὁ Θεός τόν κεκοιμημένο καί νά τόν ἀναπαύσει. Ἐάν ἡ Ἐκκλησία παύσει εὐχόμενη, παύσει ἐλεοῦσα, παύσει εὐεργετοῦσα αὐτοαναιρεῖται. Ἐδῶ ὁ κανόνας αὐτός μέ τό πνεῦμα καί τήν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νά ὑπερβαθεῖ γιά νά μήν πεθάνει ὁ ἄνθρωπος καί σωθεῖ ὁ κανόνας.

του, τῶν οἰκτιρμῶν του καί της συγχώρησης ἀκόμη καί ἐκείνου πού ἀρνήθηκε τό θέλημά του καί τερμάτισε ἑκούσια τήν ὕπαρξή του.

12. Μέγα Ευχολόγιο, *Ἀκολουθία νεκρώσιμος εἰς κοσμικούς ἄνδρας, σ. 364.*

Καψιμαλάκου Χριστίνας
Μεταπτυχ. Φιλοσοφίας & Ὑποψ. Δρ. Φιλοσοφίας

Οἱ θέσεις τόν Νικολάου Μεθώνης περί σώματος

Εἰσαγωγικά

Μέ βάση τό δογματικῆς ὑφῆς δεδομένο ὅτι στό πλαίσιο τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας καί ἐν γένει τῆς πατερικῆς παράδοσης διήκει ἡ θέση ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει δημιουργηθεῖ κατ᾽ εἰκόνα τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ καί ὅτι εἶναι παράλληλα μία ἑνότητα ψυχῆς καί σώματος, εἶναι ἀπαραίτητο καταρχάς νά ἐξετασθεῖ κατά πόσον ὁ Νικόλαος Μεθώνης παρακολουθεῖ μέ συνέπεια τήν ἐν λόγῳ παράδοση. Κατά πόσον δηλαδή εἶναι σύμφωνος μέ τίς θεόθεν κανονιστικές ἀνθρωπολογικές ἀρχές της. Μελετώντας τά σχετικά κείμενά του, θά ὑποστηρίζαμε πώς βασική θέση του εἶναι ὅτι τό σῶμα μετέχει στή θέωση ἀπό κοινοῦ μέ τήν ψυχή καί ὅτι ὁ ἴδιος διαμορφώνει ἔτσι καταρχάς μία γενικευμένη ἀνθρωπολογία θετικῆς ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς. Εἶναι καθόλα δηλαδή σύμφωνος μέ τήν χριστιανική διδασκαλία.

Ἐξειδικεύοντας μάλιστα τίς θέσεις του, ἐπισημαίνει ὅτι τό σῶμα ἀποκτᾶ μέ ἑδραιότητα τή δυνατότητα νά μεταβάλει τόν τρόπο τῆς ὕπαρξής του μόνον ὅταν ἑτεροπροσδιορίζεται καί, πιό συγκεκριμένα, ὅταν καθίσταται φορέας τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καί ἐντολῶν[1]. Συναφεῖς μέ τίς ἀνωτέρω εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ Νικολάου ἀναφορικά μέ τόν βαθμό συνάφειας πού ἔχουν οἱ ἀγγελικοί νόες μέ τόν ἄνθρωπο. Διευκρινίζει ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι ἀμιγῆ πνεύματα, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι σύμμεικτα ὄντα ἐξ ὕλης καί πνεύματος. Προφανῶς ἐδῶ θά ἐννοεῖ τή διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στό μή αἰσθητό καί στό ὑποκείμενο στήν αἰσθητηριακότητα ἀντιστοίχως, προσδί-

1. Γενικῶς γιά τό θέμα στόν Νικόλαο, βλ. Χρ. Τερέζη, *Φιλοσοφικη Ἀνθρωπολογία στό Βυζάντιο*, ἔκδ. «Ἑλληνικά Γράμματα», Ἀθήνα 1993. σελ. 49-50.

δοντας ἔτσι στό ζήτημα καί γνωσιολογικές θεμελιώσεις, οἱ ὁποῖες δέν ἀπογαλακτίζονται οὔτε κατά κεραία ἀπό τίς ὀντολογικές προκείμενες. Παρά ταῦτα, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι σύνθετη, κατέχει περαιτέρω δυνατότητες ἀπό τήν ἀγγελική, κατά βάση ὡς πρός τίς προοπτικές πού τῆς ἀνοίγονται, γιά ποιοτικές βελτιώσεις. Τέλος, ἀπό τήν στιγμή πού τό ἀνθρώπινο σῶμα ἐμφανίζεται νά ἔχει τήν δυνατότητα νά καταστεῖ φορέας τοῦ Θείου Λόγου, ἐκτιμᾶ ὅτι πρέπει νά ἐξετασθεῖ καί τό ζήτημα περί τῆς ἐνσάρκωσης τοῦ δεύτερου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, σέ σχέση μέ τά προνοιακά ἐπικείμενα πού παρέχονται στόν ἄνθρωπο. Ἡ παράμετρος πάντως πού στήν ὀπτική του ἔχει τήν κεφαλαιώδη σημασία εἶναι ὅτι ὁ Λόγος διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς του προσφέρει τά ἐφαλτήρια, γιά νά ἀναχθεῖ στήν θέση πού ὁ ἴδιος εὑρίσκεται ἡ ἀνθρώπινη φύση καί ἔτσι τήν καθιστᾶ ἱκανή γιά μεταμόρφωσή της. Πρόκειται δηλαδή γιά μία μεταποίηση τῆς ἀνθρωπολογικῆς καταστατικῆς θέσης καί γιά μία νέα ἑρμηνεία της προερχόμενη ἀπό τόν θεῖο σχεδιασμό. Ὅ,τι λοιπόν τίθεται πρός ἔρευνα, εἶναι ἡ ὑφή τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ παραδείγματος πού προτείνεται ἀπό τήν γραφίδα του.

Α) Το συναμφότερον

Στό πλαίσιο τῆς ἐξέτασης τῆς σχέσης πού ἔχει ἡ ψυχή μέ τό σῶμα, ἔχουν διατυπωθεῖ ποικίλες ἀπόψεις, ἔχουν συγκροτηθεῖ θεωρίες καί ἔχουν ἀναπτυχθεῖ διδασκαλίες μέ κανονιστικό κυρίως ἤ καί ἀξιολογικό, τόσο ὀντολογικά ὅσο καί ἠθικά, περιεχόμενο. Σύμφωνα μέ τήν πατερική παράδοση, ὁ ἄνθρωπος ἐκλαμβάνεται ὡς ἕνας τέλειος «μικρόκοσμος», ὁ ὁποῖος εἰκονίζει στά ὑπαρκτικά ὅριά του τόν ὑποκείμενο στήν αἰσθητηριακότητα κόσμο στό σύνολό του. Εἶναι δηλαδή δυνάμει ἤ σέ σμικρογραφία περιληπτικός τῶν καταστάσεων πού ὑπάρχουν στό φυσικό σύμπαν, ὑπό τούς οἰκείους του βεβαίως, ἔλλογους κυρίως, ὅρους. Στίς ἀνθρωπολογικές ἀναφορές τῶν Πατέρων ἐντοπίζεται ἡ πραγμάτευση τῆς φυσιολογίας τοῦ ἑνοποιημένου ψυχοσωματικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἄμεσα συνδεδεμένου μέ τόν τριαδικό Θεό, ὡς πρός τίς δημιουργικές βεβαίως προβολές τῆς οἰκονομίας του, καί μέ τήν ὑπόλοιπη κτίση στό σύνολό της. Στό πλαίσιο μάλιστα μίας φιλοσοφίας – θεολογίας περί τῆς ἐσωτερικότητας, εἶναι ρητή ἡ θέση περί τῆς ἀδιασπάστου ἑνότητας τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης. Ἀκολουθώντας λοιπόν ὁ Νικόλαος τίς ἀνωτέρω θέσεις, ἐντοπίζει τίς ἄμεσες συνεπαγωγές τους καί τονίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι προϊόν τῆς ἕνωσης δυό ὀντολογικῶν – ἤ, πιό σωστά, καί κοσμολογικῶν – παραγόντων, τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, σέ μία ὑπόσταση, στό πρόσωπο δηλαδή ἤ στό ἄτομο: «Οὔτε

τό πᾶσι δῆλον καί κοινόν ὁμολόγημα συνιδῶν ὅτι δύο μέν φύσεις εἰς μίαν ὑπόστασιν συνελθεῖν οὐκ ἀδύνατον. Και γάρ ἄλλη ψυχῆς καί ἄλλη σώματος φύσις καί ὅμως ἑκάστη τῶν ἐμψύχων ὑπόστασις συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καί σώματος»[2]. Ἡ ἐν λόγῳ ἕνωση ὑπό τήν ἰδιότητά της ὡς ὑποστατικῆς, παρουσιάζει τά ἑξῆς χαρακτηριστικά: α) τήν ἐσωτερική ἑνότητα - ταυτότητα τῆς ὑπόστασης, παρά τή διαφορά τῶν συστατικῶν της, β) τή δυνατότητα ὀργανικῆς σύζευξης τῶν δυό φυσικῶν καταστάσεων καί τῶν ἰδιοτήτων τους χωρίς συγκεχυμένες ἀμοιβαῖες ἀπορροφήσεις τους ἤ καί ἐξουδετερώσεις τους καί γ) τό ἄφθαρτο τῆς νέας ὀντικῆς κατάστασης, καθώς ἡ ὑπόσταση πού ἔχει προκύψει δέν ἀποκτᾶ ἐσωτερικές καταστάσεις ἑτερότητας, ἀντιμαχόμενες μεταξύ τους γιά ἐπικράτηση. Τό ὑποστατικό οὕτως εἰπεῖν «περιβάλλον» εἶναι ἐκ τῶν ὀντολογικῶν προδιαγραφῶν του φίλιον, ἀλλά ἡ κατανόησή του ὡς τέτοιου σέ πλήρη βαθμό προϋποθέτει καί τήν ἔνταξή του, ἐξ ὁρισμοῦ χριστιανικῶς, στήν ἐσχατολογική προοπτική, τό περιεχόμενο τῆς ὁποίας ὁρίζεται ἀπολύτως ὡς ἀποκαταστατικό, ὡς ἀνάκτηση τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος.

Παράλληλα, ὁ Νικόλαος θεωρεῖ ὅτι ἡ σύνδεση τοῦ σώματος μέ τήν ψυχή καθιστᾶ καί γιά ἕναν ἄλλον λόγο τόν ἄνθρωπο σύνθετη ὀντότητα, καθόσον συνυπάρχει, χωρίς νά προκύπτουν ἀντιφατικές καταστάσεις, στήν ὑπόστασή του τό θνητό στοιχεῖο μέ τό ἀθάνατο: «ὅτι τούτων μέσος ὁ ἄνθρωπος γέγονε, μικτός ἐξ ἀμφοῖν, σῶμα καί πνεῦμα, αἰσθητός καί νοητός, ὑλικός καί ἄυλος, θνητός και ἀθάνατος, ὁπότερον ἄν αὐτεξουσίως αἱρήσεται[3]». Ἡ σωματική ὑφή τοῦ ἀνθρώπου ἔχει χρονικό προσδιορισμό καί ὑπόκειται στήν φθορά, ἐνῶ ἡ ψυχή του εἶναι ἀθάνατη καί γι᾿ αὐτό μετέχει στήν αἰωνιότητα, σύμφωνα μέ μία τυπική ἀνάγνωση τοῦ ἀνωτέρω παραθέματος. Προκειμένου, ὡστόσο, νά ἀποφευχθοῦν ὁρισμένες παρερμηνεῖες περί δυϊσμοῦ, διευκρινίζεται πώς σέ κάθε περίπτωση ὁ ἄνθρωπος θά διατηρεῖ τό διφυές τῆς ὑπόστασής του ἐν τῇ ἑνότητι, ἡ ὁποία βεβαίως δέν εἶναι ἄνετα κατανοήσιμη μέ βάση τά συμβατικά μέτρα μίας φυσικοεμπειρικῆς γνωστικῆς προσέγγισης. Ὅθεν,

---

2. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης, Ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς Στοιχειώσεως Πρόκλου Πλατωνικοῦ Φιλοσόφου*, σελ. 113, 17-20. Πβ. Βάσ. Τσίγκου, *Ἀνακαινισμός τοῦ «ὅλου» ἀνθρώπου κατά τόν Ἅγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο*, Τόλμη, σσ. 40-42. Γιά μία συστηματική πάντως θεώρηση τοῦ ζητήματος, βλ. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Ὀρθοδοξία (σε μτφρ. Ἄγ. Τ. Μουρτζόπουλου)*, ἔκδ. «Β. Ρηγόπουλου» , Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 82-87.

3. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης*, *Ἀνάπτυξις*, 103 . 30-33. Γιά τήν ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου στό πλαίσιο τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, β. ἐνδεικτικά Β. Τατάκης, *Θέματα Χριστιανικῆς καί Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας*, ἔκδ. «Ἀποστ. Διακ. Ἐκκ. τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1952, σσ. 125-146.

γιά τόν Νικόλαο, ὁ ἄνθρωπος θά συναποτελεῖται ἀπό τά ἐκ πρώτης ὄψεως διεστῶτα (ὅπως π.χ. αἰσθητό – νοητό, ὑλικό – ἄϋλο, θνητό – ἀθάνατο), χωρίς ἡ ἐν λόγῳ συνεκφορά νά συνιστᾶ ἀνατροπή τοῦ φυσιολογικοῦ οὔτε ὀντολογική ἀσυμβατότητα. Προφανῶς τήν ἐξήγηση – ἑρμηνεία τῆς ἐν λόγῳ θέσης του θά στηρίζει σ᾿ ἕναν ὑπερφυσικό σχεδιασμό, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐξ ὁρισμοῦ δέν μπορεῖ νά εἶναι καί αὐτός ἀπόλυτα καταληπτός ἀπό τήν ἀνθρώπινη συνείδηση ἀλλά βιούμενος δι᾿ μετοχῆς. Συνεπαγωγικῶς λοιπόν προκύπτει ὅτι ἀκριβῶς λόγω τῆς ἐνοειδούς διφυΐας του ὁ ἄνθρωπος ἔχει τήν δυνατότητα, ἀξιοποιώντας κατά φύσιν τό αὐτεξούσιό του καί ἐνεργοποιώντας πρός τήν προσιδιάζουσα κατεύθυνση καί μέ ὅρους κανονιστικότητας τίς προδιαθέσεις του, νά καταστήσει καί τό σῶμα ἀθάνατο[4]. Σημειωτέον ὅτι ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής εἶχε διατυπώσει τήν ἴδια διδασκαλία, ἔχοντας ὡς ἐφαλτήριο τήν προοπτική τῆς ἀνθρώπινης θέωσης: «Τό σῶμα συνθεοῦται τῇ ψυχῇ κατά τήν ἀναλογοῦσαν αὐτῷ μέθεξιν τῆς θεώσεως»[5]. Τό σῶμα δηλαδή μετέχει, διά τῆς προσιδιαζούσης προφανῶς στήν ὑφή του ἀναλογίας, στίς δωρεές τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὑπό τήν ἐν λόγῳ προσέγγιση, ἡ προοπτική γιά μία καθολική ἀνακαίνιση τοῦ ἀτόμου ἔρχεται ὡς τό προϊόν μίας ἀνθρωπολογικῆς τελολογίας, ἤ, μέ πιό χριστιανικούς ὅρους, τῆς ἐσχατολογικῆς προτύπωσης. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀναλογία εἰσάγει καί τήν ἀμφισημαντότητα, δηλαδή τήν κατοχή-ἀπόδοση τῆς ἴδιας ἰδιότητας σέ δυό καταστάσεις, ἀλλά κατά διαφορετικό σέ καθεμία τρόπο, ἀντίστοιχο μέ τήν ὀντολογική θέση πού κατέχει.

Ὁ Νικόλαος, ὡστόσο, ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποδεικνύει ὅτι μία τέτοιας προοπτικῆς οἰκειοποίηση τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων ἀπό τό σῶμα δέν ἔχει ἀναχθεῖ εἰσέτι στόν ἄξονα τῆς πλήρους ἐφαρμογῆς. Συμπληρώνει, ὅμως, ὅτι ἡ μεταμόρφωση τοῦ σώματος δέν εἶναι ἀνέφικτη, ὑπό τήν προϋπόθεση ὅτι θά ἐνεργοποιηθεῖ μέ αὐθεντικούς ὅρους ἡ πίστη πρός τόν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τό ἠθικό ἀρχέτυπο γιά κάθε ἄνθρωπο, ὡς τό ἀρεταϊκό πλήρωμά του. Μέ τά ἀνωτέρω ὡς ἐφαλτήριο, ὁ βυζαντινός θεολόγος σημειώνει: « καί

---

4. Πρβλ. Χρ. Γιανναρᾶ, *Ἡ μεταφυσική τοῦ σώματος*, ἐκδ. «Δωδώνη», Ἀθήνα 1971, σσ. 203-233, ἀπ, ὅπου διαβάζουμε: «Ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ἡ σωματική μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στό φῶς τῆς θείας ἐλλάμψεως εἶναι ἕνα γεγονός ἀποκαλύψεως τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί τῆς ἀλήθειας τοῦ ἀνθρώπου γεγονός «γνώσεως»-φανερώσεως τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἔσχατου ἀνθρώπινου περιορισμοῦ». (σ. 218). Ἐπίσης Χρ. Τερέζη, *Φιλοσοφική Ἀνθρωπολογία στό Βυζάντιο*, σελ. 50-51.

5. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλ. Γνωστικά, ΙΙ*, 88, PG 90, 1168A. Πβ. Βλ. Λόσκι, *Κατ᾿ εἰκόνα καί καθ᾿ ὁμοίωσιν Θεοῦ* (σέ μτφρ. Μ.Γ. Μιχαηλίδη), ἔκδ. «Β. Ρηγόπουλου», Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 89-92.

τῇ μέν ψυχῇ μέν δοίη τό ἄρχειν ὑπό τοῦ Θεοῦ ἀρχομένη τῷ σώματι δέ τῷ ἄρχεσθαι, ὅπερ ἐπεί μή ἐφύλαξε κατεκρίθη τόν θάνατον, πλήν ἐλπίζομεν πάλιν ἐπανελθεῖν εἰς τήν ἀμείνω ζωήν διά τῆς εἰς Χριστόν πίστεως»[6]. Συνάγεται ἀπό τά ἀνωτέρω πώς στόν ἀνακαινισμό τοῦ ἀνθρώπου κεφαλαιώδη ρόλο διαδραματίζει καί τό σῶμα, ὅποτε τίθεται ὑπό περιορισμό ἕνας ἀνθρωπολογικός ἰδεαλισμός, ὁ ὁποῖος θά ἐξαντλεῖτο σέ νοητικοῦ καί μόνον τύπου δραστηριότητες. Συνεπαγωγικῶς, τά δυό συστατικά τοῦ ἀνθρώπου συνανακαινίζονται καί μέ τήν ἐν λόγῳ προοπτική συνιστοῦν ὅ,τι θά μποροῦσε νά ὁρισθεῖ ὡς ἀνθρώπινο πρόσωπο, τό ὁποῖο ἔτσι δέν μπορεῖ νά ἐκφεύγει ἀπό τήν ἐκδοχή τοῦ συναμφότερου. Τό ὅποιο προοπτικό κανονιστικό μοντέλο προτείνεται, συμπεριλαμβάνει καί τό σῶμα, θέση πού σαφέστατα ἀναδεικνύει μία προκεχωρημένη ὑπαρκτική συμφιλίωση, ἄν ὄχι ἑνότητα.

Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω στήν περίπτωση πού τό ἕνα ἐκ τῶν δυό στοιχείων ὑποστεῖ ἐκτροπή, ἀλλοίωση ἤ καταστροφή, τότε καί τό ὅλον ὑφίσταται κλονισμό, ὅποτε ἔρχεται στό προσκήνιο ἕνα οὕτως εἰπεῖν ὁλιστικό ὀργανισμικό ἀνθρωπολογικό παράδειγμα, ἔστω καί ἐκ τοῦ ἀρνητικοῦ συμβάντος ἀχθέν. Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι μέ τόν θάνατο ὡς πραγματικότητα-φυσική πραγματικότητα τό σῶμα καί ἡ ψυχή θά χωρισθοῦν. Ὡστόσο, πρόκειται γιά μία προσωρινή κατάσταση, ἀφοῦ κατά τήν χριστιανική διδασκαλία ἡ ἀνάσταση ἀνήκει στήν προσδόκιμη βεβαιότητα, κατά τήν προτύπωση προφανῶς τοῦ Χριστοῦ ὡς θεανθρώπου. Ἐπί τοῦ ζητήματος ὁ Νικόλαος κινεῖται στόν ἄξονα τῆς παράδοσης πού ἀκολουθεῖ, ἡ ὁποία ἀπορρίπτει τήν πλατωνική διδασκαλία –κυρίως τῶν πρώιμων διαλόγων- καί τήν ἐκ τοῦ περιεχομένου της ἀπορρέουσα ὠριγενική ἀντίληψη περί τῆς ἔλλογης προϋπαρξης τῆς ψυχῆς[7]. Πρόκειται γιά μία θεωρία, πού δέν τυγχάνει τῆς ἀποδοχῆς τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Σημειώνει λοιπόν: «αἱ δέ λογικαί ψυχαί μή πρότερον καθ᾽ ἑαυτάς ὑφεστῶσαι πρό τῆς τῶν συγκεκληρωμένων αὐταῖς σωμάτων παραγωγῆς»[8]. Ἀκολούθως, ὁ χρι-

---

6. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης, Ἀνάπτυξις...*, σελ. 103. 6-9. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τό ἀνωτέρω ἐδάφιο συγκροτεῖται μέ ὅρους καταξιωτικούς καί ἀπαξιωτικούς, προκύπτοντες ἀπό τίς αὐστηρές ἠθικές ὁριοθετήσεις-διακρίσεις. Ἡ μελέτη τοῦ Μέγα Φαράντου *Χριστολογία. Το ἐνυπόστατον*, Ἀθῆναι 1972, προσφερει μία γενικευμένη Χριστολογία, ἡ ὁποία παρουσιάζεται καί πώς κανονιστικά ὁδηγεῖ στό σωτηριολογικό πλήρωμα τοῦ ἀνθρώπου.

7. Ὠριγένους, *Περί ἀρχῶν*, PG. 11, κέφ. 1 καί 2 Πβ. Νίκ. Πολίτου, *Ψυχή καί Σῶμα κατ᾽ Ἀλέξανδρον Ἀφροδισιέα*, σελ. 64.

8. Ἀθ. Ἀγγέλου, Νικολάου Μεθώνης, *Ἀνάπτυξις, 67. 31-33.* Πβ. Vl. Lossky, *Ἡ μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησιας* (σέ μτφρ. Στέλλας Πλευράκη), Θεσσα-

στιανός στοχαστής ἀποδέχεται τήν διδασκαλία περί τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, διά τῆς ὁποίας ἔτσι ἔρχεται νά στελεχώσει τήν θέση περί τῆς ἀδιάρρηκτης ἑνότητας τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης καί περί τῆς ἀποκατάστασής της. Ὑποστηρίζει, λοιπόν, ὅτι κάθε ψυχή θά ἑνωθεῖ ἐκ νέου μέ τό οἰκεῖο σῶμα της μέ τό ὁποῖο ἦταν καί προηγουμένως ἑνωμένη, ὑπό νέους καί συνειδητοποιημένους προφανῶς ὅρους: «Λέγεται δέ καί ἐπί τῶν ἀνθρώπων θάνατος ὁ χωρισμός τοῦ σώματος ἀπό τῆς ψυχῆς, ὁπηνίκα διαλύεται μέν καί τούτου τοῦ ζώου ἡ σωματική σύνθεσις, ἡ δέ τῆς ψυχῆς ἀσώματος οὐσία χωρισθεῖσα μένει καθ᾽ αὐτήν ἐκδεχομένη τήν ἐλπιζομένην ἐκ κοινῆς ἀναστάσεως παλιγγενεσίαν τοῦ οἰκείου σώματος»[9]. Ἀπό τά ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ συναμφότερη ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ μία πραγματικότητα στό διηνεκές ἕως καί τήν ἀνάστασή του. Πρόκειται γιά τή στιγμή κατά τήν ὁποία θά συντελεσθεῖ καί ἡ σωματική ἀφθαρτοποίηση, ὑπό συνθῆκες ὅμως οἱ ὁποῖες δέν εἶναι ἐξειδικευμένα διευκρινίσιμες, καθότι πρόκειται προφανῶς γιά μία νέα κατάσταση τῆς ὕλης διαφορετική ἀπό αὐτήν πού ὑποπίπτει στήν αἰσθητηριακή ἐμπειρία. Ἔρχεται λοιπόν ἔτσι στό προσκήνιο ἐκ νέου μία ὁλιστική ἀνθρωπολογία, ἡ ὁποία εὐαγγελίζεται τήν ἀνακαίνιση ψυχῆς καί σώματος, τήν μεταποίηση ἐκείνη πού ἀντανακλᾶ τόν θεῖο σχεδιασμό καί τήν προνοιακή ἀγαθότητα, ὑπερφυσικούς παράγοντες πάντως πού ὑπάγονται σέ μία μορφή ἀποφατισμοῦ.

Σύμφωνα λοιπόν μέ τά ὅσα ἐξετάσαμε, καταλήγουμε στίς ἀκόλουθες διαπιστώσεις:

Α. Ὁ Νικόλαος προβαίνει καταρχάς σέ μία ἀνάλυση τῶν ἐννοιῶν «σῶμα» καί «ψυχή» τέτοιας τάξης, ὥστε νά ὑποστηρίξει ὅτι ἀντιπροσωπεύουν διαφοροποιημένες μεταξύ τους φυσικές παρουσίες - ἐνέργειες τῆς μίας καί ἀνεπανάληπτης κατά περίπτωση ἀνθρώπινης ὑπόστασης.

Β. Παρά τά ἀνωτέρω περί διάκρισης, παρουσιάζει τόν ἄνθρωπο καί ὡς συγκείμενον ἀπό τήν διαλεκτική οὕτως εἰπεῖν συνάφεια τῶν δυό στοιχείων καί συνεπαγωγικῶς ὡς μετέχοντα καί τῆς αἰσθητῆς καί τῆς νοητῆς πραγματικότητας, οἱ ὁποῖες εἶναι προορισμένες νά κατακτήσουν τό προνόμιο τῆς ἀθανασίας, παρά τόν ἐκκοσμικευμένο, ἀναλόγως, χαρακτήρα τους.

Γ. Κατ᾽ ἐπέκταση, ὑποστηρίζει ὅτι, παρά τήν διάκριση τῶν δυό παραγόντων, ἡ ἑνότητα ἐπικρατεῖ, ὅποτε δέν μποροῦμε νά προσεγγίσουμε οἱαδήποτε κατάσταση τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης χωρίς

λονίκη 1973, σσ. 131-154.

9. Βλ. ὅ.π., 166. 11-15. Πβ. Νικ. Πολίτου, *Εἰρήνευση*, σέλ. 429, καί τοῦ ἰδίου, *Ἡ ἑνότητα καί τό διαιρετόν της ψυχῆς στή Βυζαντινή φιλοσοφία*, σελ. 270.

τήν προοπτική τοῦ συναμφότερου, τόσο κατά τή γέννησή της ὅσο καί κατά τήν, ἐσχατολογικά, ἀνάστασή της. Ἡ ὑποστατική, λοιπόν, ταυτότητα συνιστᾶ τήν ἀρχική κατάσταση ὡς δωρεά καί τό τελικό προϊόν ὡς κατάκτηση ἤ, πιό σωστά, ὡς ἀνάκτηση.

Β. Τά ἀσώματα ὄντα

Ὁ Νικόλαος ἀσχολεῖται ἐπίσης καί μέ τό ζήτημα περί τῶν ἀσωμάτων, ἐπί τοῦ ὁποίου, σ᾽ ἕνα ἑπόμενο στάδιο συλλογισμῶν, στηρίζεται, γιά νά προβεῖ στή σύγκριση τῶν ἀνθρώπων μέ τούς ἀγγελους. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι σχετικῶς μέ τή μορφή τους συνήθως οἱ ἄγγελοι, παρά τό ὅτι ἔχουν τό προσωνύμιο τῶν καθαρῶν νοῶν, παραλληλίζονται μέ τό πῦρ[10]. *Φέροντας στό προσκήνιο ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός μία ρήση τοῦ Δαυίδ, σημειώνει σχετικῶς γιά τήν ἄυλη ἤ τήν μή ὑποκείμενη στήν αἰσθητηριακότητα θεία δημιουργία: «τοῦ ποιοῦντος τούς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καί τούς λειτουργούς αὐτοῦ πυρός φλόγα»*[11]. Ἡ διαφορά μέ τά προηγούμενα εἶναι προφανής: οἱ ἄγγελοι κατέχουν τήν ὑποστατική ἑνότητά τους ὡς καθαρά πνεύματα, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι ὡς συνάφεια ὕλης καί πνεύματος, ὅποτε τό κριτήριο τῆς διατεταγμένης διάκρισής τους ἐντοπίζεται στήν σωματικότητα. Καί ἐδῶ ἀκριβῶς ἔρχονται στό προσκήνιο ὁρισμένες προκείμενες τῶν ἠθικῶν ἐνεργημάτων, οἱ ὁποῖες καί τά προσδιορίζουν ἀξιολογικά καί ἀναγκαστικῶς λειτουργιστικά. Ὁ ἄνθρωπος ὁδηγεῖται σέ ἠθικές ἀποκλίσεις, ἀκριβῶς ἐπειδή τό σῶμα του παρουσιάζει ἀδυναμίες. Δέν εἶναι βεβαίως μή νόμιμο τό νά ὑποστηρίξουμε ὅτι εἶναι ἀναμάρτητος τουλάχιστον ὡς δυνατότητα, ἄν παραμείνουμε ἀποκλειστικά στίς ὀντολογικές προδιαγραφές του. Ὡστόσο, ἔχει ἤδη γίνει ἀναφορά στή ἐκτροπή του ἀπό τό αὐθεντικό, ἐξαιτίας τῆς λανθασμένης χρήσης τῆς ἐλεύθερης βούλησης – ἐπιλογῆς του. Καί ἔτσι προκύπτει καί μία δεύτερη διαφορά : ὁ ἄνθρωπος, μέσα ἀπό τήν αὐτεπίγνωσή του, μπορεῖ νά ὁδηγηθεῖ στή μετάνοια, κατάσταση πού ἀπουσιάζει ἐντελῶς ἀπό τούς ἀγγέλους: «τοῖς ἀσωμάτοις δέ δαίμοσιν οὐκ ἔξεστιν ἅπαξ τοῦ κρείττονος ἀπολισθήσασι καί τῆς οἰκείας ἐκστᾶσι φύσεως πρός ἑαυτούς ἐπιστρέψαι δι᾽ αὐτό μάλιστα τοῦτο, ὅτι ἀσώματοί εἰσι καί οὐκ ἔχουσιν ως ἡμεῖς τό σῶμα πρός τήν ἁμαρτίαν αὐτούς ἐφελκόμενον, ἀλλά τό ὅλον αὐτοί ἑαυτοῖς αἴτιοι γίνονται τοῦ κακοῦ»[12]. Κατά κάποιο τρόπο ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι παρου-

---

10. Βλ. Νικ. Πολίτου, *Εἰρήνευση*, σελ. 451.

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδ. Ἀκρ.Ὀρθ. Πίστ*, σελ. 142. Πβ. Vl. Lossky, *Ἡ μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σσ. 113-123.

12. Ἀθ. Ἀγγέλου, Νικολάου Μεθώνης, *Ἀνάπτυξις*, 24.3-7.

σιάζονται νά κατέχουν ἕνα πλεονέκτημα ἔναντι τῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι ἀκριβῶς λόγω τῆς μή σωματικότητάς τους δέν ἔχουν τή δυνατότητα ἤ ἀκόμη καί τή νομιμότητα, πλέον, νά διαπράττουν λάθη. Ἄν ὑποπίπτουν σέ μή αὐθεντικά ποιοτικές ἐπιλογές, συμμετέχει τό πνεῦμα τους, δηλαδή ἡ ὕπαρξή τους ἐν τῶν συνόλω της. Ἀντιθέτως, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι σύνθετη, κατέχει ἔτι περαιτέρω ὑπαρκτικές δυνατότητες ἀπό τήν ἀγγελική γιά ἀποκατάσταση. Ὁ ἄνθρωπος συνιστᾶ τό «μεθόριον» ἀνάμεσα στόν ὑλικό καί στόν ἄυλο κόσμο, τόσο μέ διακυβεύματα ὅσο καί μέ αἰσιόδοξες προοπτικές. Μετέχει συγχρόνως καί στούς δυό καί, ὡς ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ συναμφότερου, ἀποτελεῖ τήν γέφυρα καί τό σημεῖο πού φέρουν σέ ἐπαφή μεταξύ τους τό σύνολο τῶν ἐκ Θεοῦ προερχομένων δημιουργημάτων.

Ἐξειδικεύοντας μάλιστα ἔτι περαιτέρω τό θέμα ὁ Νικόλαος, σημειώνει ὅτι οἱ ἄγγελοι παρουσιάζουν μία δυσκολία νά κινηθοῦν πρός τό κακό καί ὄχι ἀκινησία. Καί πρός ἐπικύρωση καταφεύγει στήν ἀκόλουθη ἐκτίμηση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «βούλεσθαι μέν τούτους ἀκινήτους εἰπεῖν πρός τό κακόν καί μόνην ἔχοντας τήν τοῦ καλοῦ κίνησιν, πείθεσθαι δέ μή ἀκινήτους ἀλλά δυσκινήτους[13]». Μετά τήν ἀρχική κρίση ὅμως πού περατώθηκε στίς τάξεις τους, οἱ ἄγγελοι εἶναι ἄτρεπτοι, εἴτε ὡς πρός τό καλό οἱ ἀγαθοί εἴτε ὡς πρός τό κακό οἱ φαῦλοι. Στούς δευτέρους μάλιστα δέν ἐξασφαλίζεται δυνατότητα μετανοίας ἤ ἐπιστροφῆς, ἐπειδή ἀκριβῶς στεροῦνται σώματος. Ἔτσι, ἀνατρέπεται, ἤ τουλάχιστον τίθεται ὑπό κριτική ἀνασκευή, καί ἡ θεωρία τοῦ Ὠριγένη περί ἀποκατάστασης τῶν δαιμόνων.

Συνάγεται λοιπόν ὅτι οἱ ἀγγελικοί νόες εἶναι ὑπάρξεις πνευματικές, ἀσώματες καί ἀρχικά ἐλεύθερα μεταβλητές σύμφωνα μέ τήν κατά τόν οἰκεῖο τους τρόπο θέλησή τους. Ἐπειδή ἀκριβῶς εἶναι ἀσώματοι, ὅσοι ἔχουν ἐκτραπεῖ, δέν ἐπιδέχονται μετανοίας, ἡ ὁποία διέρχεται ἀποκλειστικά μέσα ἀπό τήν τρόπο χρήσης καί ἑρμηνείας τῆς σωματικότητας, δηλαδή μέσα ἀπό τήν μεταμόρφωσή της. Βεβαίως, θά σημειώναμε, ὅτι ὅλα τά ἀνωτέρω μποροῦν νά διαφοροποιηθοῦν στό μέλλον, ἀνάλογα μέ τίς παρεμβάσεις τῆς θείας πρόνοιας, ἤ ἀπό εἰδικές πτυχές τῆς οἱ ὁποῖες εἰσέτι δέν ἔχουν καταστεῖ γνωστές ἤ ἀπό σωτηριολογικές χριστολογικού τύπου ἀποκαλύψεις.

---

13. Ὁ.π., σελ. 149.22-23. Πρβλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, τόμ. Β′, ἔκδ. «Π. Πουρναρά» Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 187-191.

Γ' Ενσάρκωση (Χριστολογία)

Σέ συνέχεια τῆς κριτικῆς προσέγγισης ἀναφορικά μέ τό σῶμα, παρουσιάζεται τό ζήτημα περί τῆς σάρκωσης τοῦ Λόγου, καθόσον μέσω τῆς ὀντολογικῆς πραγμάτωσής της ἐπιτυγχάνεται ἡ κορύφωση τῆς διαλεκτικῆς σχέσης τοῦ ἀπολύτου ὄντος μέ τήν κοσμική πραγματικότητα συλλήβδην, ἡ ὁποία ὑπόκειται στήν σχετικότητα. Εἶναι ἀναγκαῖο νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ θεία ἐνσάρκωση καί ἡ οὕτως εἰπείν ἐνθρόνιση τῆς ἀνθρώπινης φύσης στόν χῶρο τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ κεφαλαιώδη παράμετρο γιά τό θέμα πού πραγματευόμαστε. Ἐπί τοῦ προκειμένου, ἔχουμε νά παρατηρήσουμε τά ἀκόλουθα: Πρῶτον, τό ἐν λόγῳ γεγονός κατεδείκνυε μία ἀπόλυτη ἀφετηριακή κατάφαση στήν ἀνθρώπινη σάρκα ἤ, ἀκόμη καί, συνολικά στήν κτιστή φύση. Ἡ ἐν λόγῳ κατάφαση δέν συνιστοῦσε ἁπλά μία ἔνδειξη τῆς θετικά ἀξιολογικῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί ὁριοθετοῦσε μεταξύ τους μία εἰδικοῦ τύπου συνάφεια ὡς τοῦ ἄκτιστου μέ τό κτιστό, κατά ἕναν τρόπο καινοφανῆ γιά τήν ἀντιληπτικότητα καί τήν λογική ἐπεξεργασία τῶν ἀνθρώπων[14]. Τονίζει σχετικῶς ὁ Νικόλαος: «τῷ γάρ Θεῷ πάντα δυνατά, καθά καί ὁ ὑπερόντως ὤν λόγος σάρξ καί ὑπό χρόνον ἐγένετο, καί τό ἔμπαλιν ἡ ποτέ οὖσα φύσις ἡμῶν ἐν αὐτῷ εἰς τό ὄντως εἶναι ἀνέδραμε[15]». Νά ἐπισημανθεῖ, ἐπιπλέον, ὅτι εὑρίσκει ἐδῶ τήν εὐκαιρία ὁ Νικόλαος, ἀναφορικά μέ τό ἐν λόγῳ θέμα, νά ἀνασκευάσει τήν θέση τοῦ νεοπλατωνικοῦ σχολάρχη Πρόκλου γιά τήν θεότητα τοῦ σώματος. [16] Ἀφοῦ φέρει στό προσκήνιο τήν ἀρχαιοελληνική ἀντίληψη περί τῆς θείας φύσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων – βασική θέση τοῦ νεοπλατωνικοῦ σχολάρχη –, τήν ἀπορρίπτει, ὑποστηρίζοντας σύμφωνα μέ τήν παράδοση τῆς ἔσω – τῆς χριστιανικῆς δηλαδή – φιλοσοφίας ὅτι τό μοναδικό θεῖο σῶμα στό ὁποῖο κατευθύνεται ἡ πίστη μας πρέπει νά εἶναι ἐκεῖνο «τό ἐκ τῶν παρθενικῶν καί πανάγνων αἱμάτων τῆς Θεοτόκου προσληφθέν ὑπερφυῶς καί ἀρρήτως τῷ θεῷ λόγω καί διά μέσης ψυχῆς λογικῆς τε καί νοερᾶς ἑνωθέν αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν καί θεουργη-

---

14. Βλ. Χρ. Τερέζη, *«Ἡ ὀρθόδοξη Χριστιανική Θεολογία καί ἡ ἀνατίμηση τοῦ ὑλικοῦ κόσμου»*, σσ. 330-331.

15. Ἀθ. Ἀγγέλου, Νικολάου Μεθώνης, *Ἀνάπτυξις*, 58.28-30.

16. Βλ. ὅ.π., 122.17-17. Πρβλ. Πρόκλου, *Περί τῆς κατά Πλάτωνα θεολογίας, III 20.2-28.21. Σημειωτέον πάντως ότι ο νεοπλατωνικος φιλόσοφος προβαινει σε διακριση ἀναμεσα στο Σωμα ὡς μεταφυσικη ἀρχετυπικη πραγματικοτητα και στα ἐπιμερους θνητά σώματα.*

θέν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης προελήξεως εἴτουν ἑνώσεως»[17]. Ἀπό ἄλλη λοιπόν διαδρομή, καί ἐδῶ τό σῶμα παρουσιάζεται νά ἔχει τή δυνατότητα νά καταστεῖ φορέας τῆς θείας λογικῆς, ὅποτε ἡ ἀξιολογική θέση του σαφῶς καί ἀνατιμᾶται στήν ὀντολογική κλίμακα.

Δεύτερον, ὅταν ὁ Θεός κατέστη ἱστορικό πρόσωπο, γιά νά λυτρώσει τόν ἄνθρωπο, δέν ἔλαβε μόνον ἀνθρώπινη ψυχή ἀλλά καί ἀνθρώπινη σάρκα, διότι τό βουλητικό σχέδιό του ἀναφερόταν στόν ὅλο ἄνθρωπο. Ὁ βυζαντινός θεολόγος, ἀκολουθώντας τήν παράδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, παραμένει μακράν ἀπό διχαστικές ἤ μανιχαϊστικές ὑποβαθμιστικές θεωρήσεις. Ὁ Θεῖος Λόγος ἔγινε ἄνθρωπος, μέ σκοπό καί τήν εἰκόνα νά σώσει καί τήν σάρκα νά ἀθανατίσει. Πρός ἐπίρρωση τῶν ἀνωτέρω, ὁ Νικόλαος παρατηρεῖ ὅτι, χωρίς τή ἑκούσια πρόσληψη τοῦ ἐμψυχωμένου σώματος ἀπό τόν Λόγον – χωρίς ὅμως ἐν ταυτῷ ἔστω καί τήν στοιχειώδη ὀντολογική ἀλλοίωσή του, ἀφοῦ ἡ θεότητά του παρέμεινε καί ἀχώριστη ἀπό κάθε ἀνθρώπινο στοιχεῖο –, τό ἴδιο δέν θά ἀφίστατο ἀπό τά πάθη στά ὁποῖα ἐξ οἰκείων ἀτευξιῶν ὁδηγήθηκε. Καί ἐδῶ βέβαια δέν ἐννοεῖται ὅτι τό σῶμα εἶναι φύσει ἀπαθές, ἀλλά ὅτι ἔχει τήν ἐν λόγῳ ἰδιότητα ὑπό τήν ὀπτική του ὅτι εἶναι ἑνωμένο καί οἰκειοποιημένο μέ τόν ἄπρεπτο Λόγο, ὅπως κατά χάριν θά εἶναι ὑπέρ φύσιν ἀπαθές τό ἀναστημένο σῶμα τῶν ἀνθρώπων μετά τήν Δευτέρα Παρουσία[18]. Μέ τίς ἀνωτέρω θέσεις καθίσταται σαφές ὅτι ἡ φθορά τοῦ σώματος γίνεται κατά θεία παραχώρηση ἕως τήν ἀνάσταση, σωτηριολογική συνθήκη κατά τήν ὁποία θά ἀποκατασταθεῖ πλήρως ἡ ἀνθρωπολογική ἑνότητα. Κατά συνέπεια, ἡ κτιστή φύση ἐκθεώνεται καί τελειοῦται λόγω τῆς ἕνωσής της μέ τήν ἄκτιστη δημιουργική ὑπερουσιότητα, κατάσταση ἡ ὁποία ὁλοκληρώνεται ἐσχατολογικά.

Συμπέρασμα

Ἐκ τῶν ὅσων ἐξετάσαμε, συνάγονται τά ἀκόλουθα: Πρῶτον, ὁ Νικόλαος ἀποδέχεται ἀνεπιφύλακτα τήν ἀδιάσπαστη, παρά τίς ἐσωτερικές διακρίσεις της, ἑνότητα τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιά τήν ἀνάδειξη τῆς θέσης περί τῆς ἐξαρχῆς καθόλου ὑπαρκτικῆς παρουσίας καί τελικῆς πραγμάτωσής του. Δεύτερον, ἐπειδή, ὁ Θεός ἔπλασε τούς ἀγγέλους ὡς καθαρούς νόες, ἄνευ σώματος, τούς ἔχει θέσει ὅρια ὡς πρός τό σφάλμα, δεδομένου ὅτι θεῶνται τήν ἀλήθεια

---

17. Βλ. ὅ.π., 122.18-22. Ἀναφορικά μέ τή σωτηριολογική παρέμβαση τῆς Θεοτόκου, βλ. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ γυναίκα καί ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου* (σέ μτφρ. Ν. Ματσούκα), ἔκδ. « Π. Πουρναρᾶ», Θεσσαλονίκη, σσ. 307-329.

χωρίς τήν παρεμβολή τῶν αἰσθήσεων, οἱ ὁποῖες στό ἀνθρώπινο πεδίο τήν ἀμαυρώνουν. Συνεπῶς, τό σῶμα λειτουργεῖ μέσω κανονιστικῶν παρεμβάσεων ἀποκαταστατικά στούς ἀνθρώπους, καί ἔτσι εἶναι ἀναστρέψιμη ἡ ὅποια ἁμαρτία τους ἐπισυμβαίνει. Τρίτον, ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Θείου Λόγου ἀποδεικνύει τό μέτρο τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποκαλύπτει τίς προϋποθέσεις, τίς ἱδρυτικές βάσεις καί τήν προοπτική τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τό ὁποῖο συνυφαίνεται στενά μέ ὅ,τι ὁρίζεται ὡς πνευματικότητα καί ἔτσι ὑπερβαίνεται ἕνας ἐπιφανειακός ὑλισμός, ὁ ὁποῖος θά ὑπαγόταν ἀποκλειστικά στίς ἀναγκαιότητες τῆς ἴδιας της ὑφῆς του. Οὕτως ἤ ἄλλως πάντως, τό ἀνθρωπολογικό παράδειγμα πού προτείνεται, ἀδιαπραγμάτευτα εἶναι αἰσιόδοξο, ἀνεξαρτήτως τῶν σταδίων ἀπό τά ὁποία διέρχεται γιά νά ὁδηγηθεῖ στό πλήρωμά του. Ὁ Νικόλαος ἰσχυροποιεῖ ἔτσι τόν χριστιανικό μαξιμαλισμό ἀναφορικά μέ τό ἀνθρώπινο «πεπρωμένο» καί κινεῖται μέ τίς θέσεις του σέ ὅ,τι θά ὁρίζαμε ὡς ὀντολογικό ἄνοιγμα τῆς ὕπαρξης.

---

18. Βλ. *ὅ.π.*, 86. 26-30. Γιά μία συστηματική θεώρηση τοῦ ζητήματος, βλ. Γ.Π. Πατρῶνος, *Ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου*, ἔκδ. «Δόμος», Ἀθήνα 1995. Πρβλ. Χρ. Γιανναρᾶ, *Ἡ μεταφυσική τοῦ σώματος*, σσ. 234-248.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Βασιλείου Ἀ. Τσίγκου, *Προλεγόμενα στή Θεολογική Γνωσιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2010.

Περιῆλθε προσφάτως εἰς γνῶσιν μου ἡ Θεολογική Γνωσιολογία τοῦ ἀναπληρωτῆ καθηγητῆ τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ ΑΠΘ κ. Β. Τσίγκου, τήν ὁποία καί μελέτησα μέ προσοχή. Μέ συγκίνηση καί χαρά παρατήρησα ὅτι ἡ Θεολογική μας Σχολή - τό πρυτανεῖο τοῦ «Παλαμισμοῦ»- συνεχίζει νά παράγει μελέτες γιά τόν Ἅγιο Γρηγόριο, Ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης. Ὁ κ. Τσίγκος φιλοδοξεῖ μέ τά Προλεγόμενά του νά συνεχίσει τήν πορεία σοφῶν διδασκάλων (Π. Χρήστου, Γ. Μαντζαρίδη, π. Ἰω. Ρωμανίδη, Ν. Ματσούκα) ἀλλά καί πολλῶν ἄλλων ὄχι ἥσσονος ἀξίας.

Σημείωσα ἤδη ὅτι μελέτησα τά Προλεγόμενα. Διέγνωσα χωρίς κόπο τόν κεντρικό ἄξονα στόν ὁποῖο κινεῖται ὁ συγγραφέας. Ἡ γνώση καί ἡ γνωσιολογία στούς Πατέρες τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δέ σχετίζεται μέ τή σχολαστική μέθοδο οὔτε μέ τή μεταφυσική. Εἶναι γνώση ἁγιοπνευματική -ἡ ἐμπειρία τῆς ὁποίας βιώνεται ἐντός τῆς κοινωνίας τῆς θεώσεως. Ὁ σ. μέ τή μελέτη του αὐτή, ἄν μή τι ἄλλο, κρατιέται καλά ἀπό τό χέρι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μας πού τόν ὁδηγεῖ στήν κατανόηση τοῦ Ἡσυχασμοῦ. Ὁ Ἅγιός μας ἐνεπνεύσθη τήν ἡσυχία καί τήν ἀδιάλειπτη προσευχή πρῶτα ἀπό τόν ἅγιο ἤδη πατέρα του τόν Κωνστάντιο - κατά κόσμο Κωνσταντῖνο -καί ἐν συνεχείᾳ ἀπό τόν ὅσιο Νικόδημο στόν Ἄθω καί τούς Ἅγιους Πατέρες, πού διακρίνονταν γιά τόν ἥσυχο βίο καί τή νοερά εὐχή. Ἡ συμβολή τῶν ἡσυχαστῶν ὑπῆρξε μεγάλη καί μετέδωσαν στόν Ἅγιό μας τήν ἐμπειρία τους. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Γρηγόριος προχώρησε σταθερά ἀπό τήν κάθαρση στόν φωτισμό καί τή θέα τοῦ Θεοῦ. Στήν ἡσυχία καί τή νοερά εὐχή ὁδηγεῖται ὁ πιστός μέ τήν ἐμπειρία τῶν Πατέρων καί ἐν συνεχείᾳ μέ τήν κάθαρση καί τόν φωτισμό καί στή μέθεξη τοῦ φωτός. Καί ἡ πρώτη μέθοδος εἶναι ἀποδεκτή στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, νά γνωρίζουμε τίς ἀλήθειες ἀπό πνευματικούς, ἀλλά κυρίως ἡ ἄλλη, ἡ χαρισματική θεολογία, ἡ θεοπτία.

Ὁ κ. Τσίγκος μελέτησε μέ προσοχή τά ἔργα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἄλλων Πατέρων, στούς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ Ἀρχιεπίσκοπός μας, καί τήν πλούσια βιβλιογραφία, ἑλληνική καί ξενόγλωσση. Μέ ὁδηγό τόν ἴδιο τόν Παλαμᾶ ἀναπτύσσει διάφορα θέματα, ὅπως *διάκριση οὐσίας καί ἐνεργείας*, *«ἑνώσεις καί διακρί-*

σεις στήν Ἁγία Τριάδα», χωρίς νά θίγεται ἡ ἁπλότητα τοῦ Θεοῦ. Μέ λεπτή προσοχή παραθέτει τήν ἑνότητα «*τά δόγματα εἶναι πράγματα*» πού ἐξετάζει ἐνδελεχῶς καί δέν ἀφήνονται σκιές πρός παρανόηση.

Ἔχω στά χέρια μου ἔργα τοῦ π. Ἰω. Ρωμανίδη, καθηγητῆ τοῦ Α.Π.Θ., ὅπως «Πατερική Θεολογία», Ἐμπειρική Δογματική» καί ἕνα Ἐγχειρίδιον Ἀλληλογραφία π. Ἰωάννη καί καθηγητή Π. Τρεμπέλα. Ὁ κ. Τσίγκος γνωρίζει τά ἔργα αὐτά, ὅπως φαίνεται ἀπό ὑποσημείωση σελίδος 104 ἑξ., ἀλλά κυρίως πρακτικά Συνεδριῶν Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν περί τῆς διατριβῆς ἐπί διδακτορίᾳ τοῦ π. Ρωμανίδη. Ὁ κ. Τσίγκος διαπιστώνει ἀπό τά πρακτικά διαφορετικές νοοτροπίες ἑρμηνειῶν τοῦ π. Ρωμανίδη καί Π. Τρεμπέλα. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ κ. Τσίγκου γίνονται μέ μεγάλη προσοχή, ὥστε νά μή θιγεῖ ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Τρεμπέλας, λόγῳ τῆς μεγάλης του προσφορᾶς στή Θεολογία, ἐνῶ δικαιώνει πλήρως τόν π. Ρωμανίδη. Οἱ δύο μεγάλοι θεολόγοι Καθηγητές Παναγιώτης Τρεμπέλας καί π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἀποκατέστησαν ἄριστες σχέσεις, ἐκτιμώντας ὁ ἕνας τόν ἄλλο, ὅπως ἁρμόζει σέ δύο πνευματικούς ἄνδρες. Ὁ Π. Τρεμπέλας, γνωρίζοντας πλέον καί αὐτός τόν Παλαμᾶ, δικαιώνει τόν π. Ρωμανίδη τό 1973 στήν Ἱερά Σύνοδο λέγοντας «Τόν π. Ρωμανίδην θά ἠδύνατό τις νά καταλέξῃ μεταξύ τῶν ἰδιαιτέρων θαυμαστῶν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί νά παρακολουθήσῃ ὡς ἐνρυφῶντα εἰς τά συγγράμματα αὐτοῦ, ἐντόνως δέ προσελκυσθέντα ἀπό τάς θαυμαστάς ἐπιδόσεις τῶν Ἡσυχαστῶν ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ». Φρονῶ ὅτι ὁ ἀείμνηστος μεγάλος Τρεμπέλας μέ τούς λόγους του αὐτούς ὁλοκλήρωσε τήν ἔρευνά του στούς Πατέρες.

Σήμερα πού ἔχουν ἐκδοθεῖ ὅλα τά ἔργα τοῦ Παλαμᾶ, ἐλπίζουμε ὅτι καί οἱ Δυτικοί, ἐάν ἐγκύψουν μέ προσοχή σ᾽ αὐτά, θά ἐκτιμήσουν τόν Ἡσυχασμό καί τή Θεολογία. Ἤδη ἕνας Γερμανός Ρωμαιοκαθολικός καθηγητής στό Würzbung τῆς Γερμανίας, ὁ Γεώργιος Wunderle λέγει ὅτι οἱ ἡσυχαστές δέν εἶναι «Quietinten», δηλ. ἀδρανεῖς, διότι ἀγαποῦν τούς ἀνθρώπους.

Γιά μένα προσωπικῶς ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση μελετώντας τά Προλεγόμενα τοῦ κ. Τσίγκου. Ὁ νῦν ἀναπλ. καθηγητής ὑπῆρξε φοιτητής μου διακρινόμενος γιά τήν ἐπιμέλεια καί τό ἦθος του, τόσο πού χαριεντιζόμενος τόν ἀποκαλοῦσα Χρυσό. Εὔχομαι, ὁ *Ὤν*, ὁ *ἀεί ὤν*, πού τόσο ὡραῖα καί θεολογικά ἀναπτύσσει μέ γλαφυρότητα λόγου, νά τόν ἐμπνέει σέ νέα ἔργα ὑψηλῆς θεολογικῆς ἀξίας.

Ἀντ. Παπαδόπουλος
Ὁμότιμος καθηγητής ΑΠΘ